

รายงานผลวิจัย

เศรษฐศาสตร์การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ :

ตามแนวพระราชดำริ

Economics of Human Resource Development :

Royal Speech

15 ม.ค. 2547

คณะผู้วิจัย

รศ.ดร.ธำรงค์ อุดมไพจิตรกุล

อาจารย์วิภารัช จินนิกร

อาจารย์สุเมธ ลิ่มศิริเจริญศรี

อาจารย์ประพาฬ เพ็องฟูสกุล

อาจารย์ทิพย์วิมล วงศ์รัตนชัย

สนับสนุนทุนในการวิจัย

ฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ออกแบบและพิมพ์ นางสาวศิริกาญจน์ กิตติชยานนท์

พิมพ์ที่ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , 2545

h237755 S 329696

คำนำ

เศรษฐศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพระราชดำริ เป็นงานวิจัยที่ฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ให้เงินทุนสนับสนุนในการจัดทำ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้าน เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์ โดยคณาจารย์ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ อันประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรพงศ์ อุดมไพจิตรกุล อาจารย์วิภาวัชร จินนิกร อาจารย์ประภาพร เพ็ญฟู สกฤต อาจารย์ทิพย์วิมล วงศ์รัตนชัย และอาจารย์สุเมธ ลิ้มศิริเจริญศรี เป็นนักวิจัย โดยมีผู้ช่วยวิจัย อันประกอบด้วยคุณมาลินี แซ่เตื่อง คุณศิริภาณุจน์ กิตติชยานนท์ งานดังกล่าวได้เริ่มศึกษาแนวคิด ทางเศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์ของตะวันตก และศึกษาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พบความแตกต่างที่สำคัญว่าแนวคิดแบบตะวันตกนั้นให้ความสำคัญ กับ “เทคนิค” คือ ความรู้ที่เป็นข้อสรุปในรูปทฤษฎี กฎ ที่แน่นอนและตายตัว (Static) และกล่าวถึง “นิสัย” คือ พฤติกรรมของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับบุคคล เวลา สถานที่ที่แสดงพลวัตร (Dynamic) น้อย มาก จึงทำให้ผู้ที่ศึกษาตามแนวตะวันตกพึ่งพาตนเองได้น้อยแต่ต้องพึ่งพิงประเทศที่เป็นต้นแบบ ของ “เทคนิค” เป็นหลัก

การศึกษาพระราชดำริได้ผลในทางตรงกันข้ามคือเน้น “นิสัย” ที่ต้องเข้าใจตนเอง รู้ตนเอง รู้ชุมชน รู้ภูมิวัฒนธรรม และรู้จักจิตของความรู้ และตามด้วย “เทคนิค” วิธีการเช่นนี้จะนำไปสู่การพึ่ง พาดตนเอง ให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณ คือ “คุณค่า” มากกว่าวัตถุ คือ “มูลค่า” จึงทำให้ได้คนดี (Manhood) คนเก่ง (Manpower) ที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัว ชุมชน และสังคม ให้อยู่ กันอย่างมีความสุข (Happiness) และก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะคนและสิ่งแวดล้อมเกื้อกูล กันตามกฎธรรมชาติ (Complementary System)

คณะผู้วิจัยจึงใคร่ขอขอบคุณฝ่ายวิจัย ที่อุดหนุนเงินเพื่อการวิจัยและนำสรุปผลการวิจัยเรื่อง นี้ออกแพร่ในงาน “ประชุมวิชาการเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัย” เมื่อ 26-27 สิงหาคม 2545 ที่ผ่านมาด้วย และขอบคุณล่วงหน้าสำหรับผู้ที่ได้อ่านผลงานวิจัยเรื่องนี้แล้วมีข้อเสนอแนะรวมทั้งนำไปเผยแพร่ให้ กว้างขวางต่อไปด้วย

รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรพงศ์ อุดมไพจิตรกุล

หัวหน้าทีมวิจัย และบรรณาธิการ

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องเศรษฐศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างองค์ความรู้เรื่องเศรษฐศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และวิธีการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การศึกษาเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสาร พระบรมราโชวาท พระราชดำรัส พระราชดำริ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม การศึกษา โภชนาการ การแพทย์และการสาธารณสุข ทักษะคิดในด้านต่าง ๆ

ผลการศึกษาพบว่าการจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นต้องส่งผลให้มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนามีองค์ประกอบ 6 อย่าง คือ สุขภาพอนามัย พัฒนคติเชิงบวก ทักษะต่าง ๆ การศึกษา โภชนาการ การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม วิธีการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นเริ่มที่การสร้างนิสัย และตามด้วยการเรียนรู้เทคนิคเพื่อนำมาประยุกต์ใช้

୯୯୯୯୯୯୯୯୯୯୯୯୯୯୯୯୯୯

Abstract

The Study of Economics of Human resource Development focused on the body of knowledge building and methods of Resources allocation for Human Resources Development. The study synthesized varieties of Textbooks and Royal Speech concerning conservation and development of Environment, Education, Nutrition, and Medicare as well as human attitudes.

The findings were as follows:-

Resource should be allocated to conserve and promote environment, Education, Nutrition, and Medicare as well as the construction of Health, Attitudes, and Skills. Methodology of resources allocation, for human resources development, had to build up fundamental “TRAIT” of human. Thereafter the learning of “TECHNIQUE”, for creation of new appropriated for sustainability, had to conduct.

୮୮୮୮୮୮୮୮୮୮୮୮୮୮୮୮୮୮

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1 บทนำ : เศรษฐศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

□ ความสำคัญของทุนมนุษย์	1
□ ขอบเขตการพัฒนามนุษย์	3
□ การจัดสรรทรัพยากรเพื่อการเชื่อมโยงการศึกษา เศรษฐกิจ และการพัฒนามนุษย์	4
□ ทฤษฎีใหม่ : การพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	5
□ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	6
□ ความสำคัญของมิติต่าง ๆ	7
□ รูปแบบการพัฒนามนุษย์	10
□ สรุปขอบเขตในการพัฒนามนุษย์	11

บทที่ 2 การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

□ เริ่มที่ข้อมูล	13
□ ลำดับความสำคัญก่อนหลัง	14
□ การทดลองต้องมาก่อน	15
□ รากฐานมาก่อนตามด้วยขั้นตอนการพัฒนา	17
□ ความเหมาะสม กลยุทธ์การพัฒนา	18
□ การพัฒนาคือความร่วมมือ (องค์กรร่วม)	20
□ ปฏิบัติได้ประโยชน์จริง	21
□ กฎความยั่งยืนและทบทวนการพัฒนา	23
□ หลักสำคัญในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม	28
□ บทสรุป	32

บทที่ 3 สุขภาพอนามัย : การแพทย์และสาธารณสุข

□ พันธะของผู้มีหน้าที่	33
□ คุณสมบัติสำหรับผู้มีหน้าที่	35
□ บทสรุป	40

บทที่ 4 ความรู้ความสามารถและทักษะ : การศึกษา

□ การศึกษาเครื่องมือพัฒนามนุษย์	42
□ วิธีจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์	44
□ การศึกษาต้องให้มีความรู้ทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติ	
□ การศึกษาต้องเป็นแบบ “รู้ลึก” และ “รู้กว้าง”	49
□ การศึกษาต้องช่วยฝึกให้บุคคลรู้จักประสานการปฏิบัติงานกับบุคคลอื่น ๆ ได้	50
□ การศึกษาต้องประกอบด้วยความรู้ด้านวิชาการ และการฝึกฝนความคิดและจิตใจ	52
□ การศึกษาจะต้องมีการพัฒนาความรู้ตลอดเวลา	55
□ บทบาทของครู	
□ การสร้างคนเก่ง คนดี	60
□ ครูต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลา	61
□ ครูมีความตั้งใจและเสียสละเป็นที่ตั้ง	63
□ บทบาทของของผู้เรียน	64
□ เริ่มต้นที่ความอยากรู้	
□ ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์	
□ ความสามารถทำงานเป็นทีมเพื่อความเจริญในทุก ๆ ด้าน	65
□ บทสรุป	66

บทที่ 5 ทักษะ

□ ทักษะที่ยึดบุคคลเป็นศูนย์กลาง	67
□ การมุ่งความสำเร็จในชีวิต	68
□ คุณลักษณะสำหรับการทำงานที่ได้ผล	68
□ การสร้างสรรค์และการพัฒนา	70
□ การมีแผนการทำงาน	72
□ ฉันทะและวิริยะ	72
□ ความอดกลั้นและความเข้มแข็ง	73
□ ความตั้งใจจริงและความจริงใจ	74
□ ความถูกต้องยุติธรรม	75
□ ความเมตตาพร้อมเพรียงกัน	76
□ ความสุจริตและความกตัญญู	76
□ การมีวินัย	77

บทที่ 1

บทนำ : เศรษฐศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Economics of Human Resource Development)

ป๊วย อึ้งภากรณ์ กล่าวว่า “ถ้าเราไม่สามารถเจียดเงินมาเพื่อการศึกษา ก็ไม่น่าจะสามารถเจียดเงินไปสำหรับเรื่องอื่น เพราะปัญหาอื่น ๆ เช่น ภัยคอมมิวนิสต์ อันธพาล อาชญากรรม ภัยรุม การปกครองประชาธิปไตย หรือแม้แต่การเศรษฐกิจและการผลิตต่ำ ปัญหาเหล่านี้จะป้องกันแก้ไขไม่ได้ ถ้าเราไม่ยอมลงทุนในสิ่งที่ประเสริฐที่สุด คือ คน”

ประเด็นสำคัญในการจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนามนุษย์ ประการแรกต้องเน้นที่ “โอกาส” ทั้งนี้เพราะในเวลาที่เราทุกคนเรารู้ได้ไม่เท่ากัน แต่สามารถจะเรียนรู้ได้เท่ากันในเวลาที่ไม่เท่ากัน การปิดโอกาสจึงเท่ากับเป็นการปิดกั้นการพัฒนามนุษย์ Howard P. Tuckman กล่าวว่า โรงเรียนคือที่มาของการพัฒนามนุษย์ ซึ่งผลที่ได้ประกอบด้วยความสามารถด้านต่าง ๆ ทักษะและความกล้าทำความดี คุณลักษณะดังกล่าวจะทำให้เขาสามารถเพิ่มมูลค่า (Value added) ของงานทั้งมูลค่าเศรษฐกิจ (Economic Value) และมูลค่าทางสังคม (Social Value) ทำให้เป็นผลดีทั้งตนเองและสังคม (Positive Sum Game) ดังที่ F. Harbison และ Theodore W. Schultz ได้สรุปผลการศึกษาของเขาว่า การลงทุนที่ดีที่สุดคือการศึกษา เพราะการศึกษาคือเครื่องมือที่ใช้สมองมนุษย์ และจะมีผลดีต่อสังคมในระยะยาวที่จะก่อให้เกิดพัฒนาเศรษฐกิจ ดังผลการศึกษาของ Micheal P. Todaro สรุปผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นบทบาทของการศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนามนุษย์เช่นเดียวกับ Alma S. Wittlin ได้สรุปผลการศึกษาของตนเองว่า การศึกษานั้นเป็นเครื่องปรับแต่งพฤติกรรมและปัญญาสมบัติที่เป็นทรัพย์สินที่มีค่าของสังคม (Social Assets) การศึกษาเป็นส่วนประกอบหลักที่มีความสำคัญในทุกส่วนของกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะการศึกษาที่ทันสมัย และสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้องกับเหตุการณ์ในการแสวงหาความรู้ และใช้ความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าในแต่ละสถานการณ์ จะเป็นแนวทางในการจัดสรรทรัพยากรที่ก่อให้เกิดการประหยัดและประโยชน์สูงสุด นำไปสู่การพัฒนาทุนมนุษย์ ที่นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม

ความสำคัญของทุนมนุษย์

“ขณะที่ใครคนหนึ่งใช้ที่ดินหรือเครื่องจักรอยู่ คนอื่น ๆ จะไม่มีสิทธิใช้พร้อม ๆ กันไปด้วย แต่คนหลาย ๆ คนสามารถใช้ประโยชน์จากความรู้ได้อย่างเดียวกันในเวลาเดียวกัน และหากฉลาดใช้ก็จะทำให้เกิดความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นด้วย”

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) การสะสมทุนมนุษย์ (Human Capital Formation) และการพัฒนามนุษย์ (Human Development) ทั้งสามคำนี้เป็นผลผลิตของการศึกษา เป็นคำที่โดยทั่วไปเข้าใจว่ามีความหมายเหมือนกัน แต่จริงแล้วมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง

ทรัพยากรมนุษย์ คือ มนุษย์ที่มีทักษะซึ่งเป็นเครื่องมือ (Means) ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการเพิ่มผลผลิตให้กับตนเองและสังคม ทุนมนุษย์ (Human Capital) คือ มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาโดยการลงทุนทางการศึกษาทำให้มีคุณลักษณะและทักษะที่พึงประสงค์ ซึ่งมีความสามารถมากกว่าทุนทางกายภาพ (Physical Capital) หรือทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) ขณะที่การพัฒนามนุษย์ (Human Development) เป็นจุดหมายปลายทาง (Ends) เป็นกระบวนการที่ให้และขยายโอกาสสำหรับประชาชนทุกคน เพื่อนำไปสู่คุณภาพของชีวิต โดยการลงทุนทางการศึกษา รวมถึงสุขภาพอนามัยและโภชนาการ

สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้กำหนดให้คำทั้งสามใช้แทนกันได้ โดยมีการศึกษาและการฝึกอบรมกับการเรียนรู้โดยตนเองเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดคุณลักษณะและทักษะด้านต่าง ๆ และการศึกษาเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจและทางสังคม การลงทุนทางการศึกษา คือ การเพิ่มความรู้ (Stock of Knowledge) ซึ่งประกอบด้วยทักษะ (Skills) ด้านต่าง ๆ แก่ผู้เข้ารับการศึกษาก็เป็นการเพิ่มทุนมนุษย์ (Human Capital Formation) เพราะฉะนั้นสถานการศึกษาเปรียบเสมือนโรงงาน (Capital goods) ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำไปผลิตสินค้าอื่นอีกต่อหนึ่ง อันจะก่อให้เกิดผลผลิตหรือบริการและรายได้จะตามมา การศึกษาจะเป็นสินค้าสำหรับการบริโภค (Consumption goods) หากผู้รับการศึกษามาเรียนเพื่อรู้ ไม่ใช่เรียนเพื่อเพิ่มความสามารถในการทำงานหรือทำงานเดิมให้ดีขึ้นหลังจากจบการศึกษา แต่การศึกษาจะเป็นการลงทุนเมื่อผู้เรียนต้องการยกระดับความสามารถ หรือดึงเอาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวมาใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มมูลค่า

การจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนามนุษย์นั้น เป็นกระบวนการที่ขยายและให้โอกาสกับประชาชนทุกคนไม่เพียงส่วนหนึ่งส่วนใด หรือประชาชนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดของสังคม เพื่อให้เป็นไปตามหลักการพัฒนามนุษย์ ด้วยวิถีแห่งกระบวนการดังกล่าว การจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนามนุษย์จะช่วยลดช่องว่างด้านต่าง ๆ ของสังคมลงได้และเป็นความสามารถพื้นฐานในการแข่งขัน รวมทั้งทรัพยากรมนุษย์เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญของสังคมที่ดี (Human Resources as an engine of growth) ทั้งนี้ Clegg (1989) ได้สรุปผลการศึกษาของเขาว่าปัจจุบันมนุษย์ใช้พลังสมองเพียง 0.1-10% เท่านั้น การที่ประชาชนเป็นตัวสาเหตุและรับผลที่เกิดจากสาเหตุ การใช้ประชาชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา (People oriented) จะก่อให้เกิดความร่วมมือ (Participation) และนำไปสู่ความโปร่งใสและสันติสุขร่วมกัน

สาระสำคัญของการจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนามนุษย์นั้นไม่ใช่การทำให้รายได้สูงขึ้นเพียงอย่างเดียว แต่สิ่งจะต้องให้มีการเพิ่มหลัก ๆ อีก 4 ประการคือ

1. มีสุขภาพที่ดีและมีชีวิตที่ยืนยาว (Health)
2. ทศนคติเชิงบวก (Positive Attitude)
3. จะต้องมีความเสรีภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และโอกาสทางสังคม เพื่อสร้างสรรค์และเพิ่มผลิตภาพเพื่อก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและมั่นใจในตนเอง (Self-respect) พึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance) และมีหลักประกันสิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็นมนุษย์โดยเท่าเทียมกันเพื่อให้อยู่ด้วยความสุข (Happiness)
4. มีความสามารถในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและมูลค่าทางสังคม (Skills for Economic and Social Value –Added)

ขอบเขตการพัฒนามนุษย์

การพัฒนามนุษย์จึงไม่เพียงแต่การเพิ่มรายได้แต่เป็นการเพิ่มคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ทรัพยากรมนุษย์จึงไม่ใช่เพียงแต่สร้างให้เป็นปัจจัยในการผลิต (Factors of production) แต่เป็นทรัพย์สินของสังคม (Social Asset) เป็นนักลงทุน (Investor) และเป็นผู้บริโภค (Consumer) แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาเป็นทุกอย่างในกระบวนการทำงานของมนุษย์ เพราะฉะนั้นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้พัฒนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นทั้งปัจจุบันและอนาคตเพราะมนุษย์จะได้เป็น” สถาปนิก” ผู้ออกแบบและตกแต่งชีวิตของตนเองและของกันและกัน

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme = UNDP : 1995) ได้นำเสนอสาระสำคัญ 4 ประการของกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนามนุษย์ คือ

1. ความสามารถในการทำงาน (Productivity) โดยประชากรจะต้องได้รับการพัฒนาศักยภาพและมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
2. ความเสมอภาค (Equity) ประชาชนจะต้องได้รับโอกาสและเสรีภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองโดยเท่าเทียมกัน อุปสรรคใด ๆ ที่หมีจะต้องถูกจำกัดออกไปเพราะทรัพยากรเป็นของประชาชนร่วมกัน (Natural Resources as a common property) และอำนาจก็เป็นของประชาชน ประชาชนจึงควรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและใช้ประโยชน์
3. ความยั่งยืน (Sustainability) โอกาสคงไม่คำนึงเพียงแต่ประชาชนในปัจจุบัน แต่ต้องคำนึงถึงประชาชนในอนาคตด้วย เพราะฉะนั้นการอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมที่มีตามธรรมชาติหรือที่มนุษย์สร้างขึ้นจะต้องคงความสมดุลย์และสมบูรณ์ตลอดไป
4. การมอบอำนาจ (Empowerment) การพัฒนานั้นต้องตัดสินใจโดยประชาชน (By people) ไม่ใช่มีคนตัดสินใจแทนเพื่อประชาชน (for people) ดังเช่นที่ผ่านมา โดยประชาชนจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดกระบวนการในการพัฒนาอันเป็นการมอบอำนาจคืนแก่ประชาชนจะมีผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์จึงจำเป็นต้องครอบคลุมประเด็นดังกล่าว จะทำให้การจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนามนุษย์บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดสรรทรัพยากรเพื่อการเชื่อมโยงการศึกษา เศรษฐกิจและพัฒนามนุษย์

การให้ความสนใจต่อการจัดสรรทรัพยากรพัฒนามนุษย์เป็นประเด็นสำคัญในศตวรรษที่ 21 และได้เข้ามาแทนที่การพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจมุ่งพัฒนามูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและคาดหวังว่าจะเป็นผลให้เกิดการพัฒนาเพื่อทรัพยากรมนุษย์ตามมา ซึ่งไม่แนบเสมอไป ถ้ามองจากด้านแรงงานและการออม เคยมีนักวิชาการได้ให้ข้อสังเกตไว้อย่างน้อยสองท่าน Simon Kuznets นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลไพรซ์ กล่าวว่า “ความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นเมื่อแรงงานจากสาขาการเกษตรเคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองยิ่งทำให้ผลผลิตทางอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้นในอัตราที่เร็วกว่าสาขาการเกษตร” เท่ากับเป็นการดึงทรัพยากรมนุษย์จากภาคเกษตรมาสู่ภาคอุตสาหกรรม เป็นผลให้ผลผลิตหรือผลทางเศรษฐกิจของสาขาเกษตรลดลงเป็นการปิดโอกาสการพัฒนามนุษย์ในสาขาเกษตร Nicholas Kaldor ผู้ให้ความสนใจกับการออมว่า โอกาสการพัฒนาทางการเงินคือ การให้กู้ยืมแก่ผู้ที่จะนำเงินก้อนนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์และผลตอบแทนแก่ผู้ให้กู้ ขณะเดียวกันคนรวยพวกนี้ไม่ใช่เพียงแต่รู้จักนำเงินไปลงทุน แต่มีความโน้มเอียงที่จะออม (Propensity to Save) สูงด้วย เพราะใช้จ่ายน้อยกว่าคนจนเมื่อเทียบค่าใช้จ่ายกับรายรับของคนรวย ข้อสรุปเช่นนี้จะแสดงให้เห็นว่าทรัพยากรเงินจะถูกดูดซับมาจากสังคมเพื่อคนรวยกลุ่มน้อย เท่ากับเป็นการปิดโอกาสในการเพิ่มศักยภาพและโอกาสให้กับคนส่วนใหญ่ของประเทศ จากผลการศึกษาที่ประจักษ์และข้อเท็จจริงดังเป็นที่ทราบกันอยู่ นักวิชาการ จึงพยายามค้นหาวิธีการที่จะเชื่อมโยงการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการเศรษฐกิจและพัฒนามนุษย์ให้ไปด้วยกันโดยหลักการต่อไปนี้

1. ความเสมอภาค (Equity) จะต้องเพิ่มโอกาสให้ขยายตัวควบคู่กันไปในการเพิ่มรายได้ประชาชาติ และทำให้ประชาชนมีโอกาสมเพิ่มคุณภาพชีวิตของตนเองได้พร้อม ๆ กัน

2. โอกาสมีงานทำหรือการขยายตำแหน่งงาน (Job Opportunity) เมื่อผลพวงการพัฒนา กลับคืนไปยังผู้ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่ม (Value added) เพราะฉะนั้นการขยายตัวของตำแหน่งงานหรือโอกาสการมีงานทำจะทำให้ประชาชนมีโอกาใช้ศักยภาพที่มีและพัฒนาศักยภาพอันจะมีผลต่อการเพิ่มคุณภาพชีวิต

3. การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (Access to productive assets) ประชาชนขาดโอกาสทางเศรษฐกิจเพราะขาดปัจจัยการผลิต รัฐบาลจำเป็นต้องขจัดความขาดแคลนดังกล่าว โดยให้ประชาชนได้รับการพัฒนาและมีโอกาสเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตมากขึ้นก็จะทำให้ประชาชนได้เปลี่ยนโอกาสที่ได้รับมาเป็นคุณภาพของชีวิต

4. การลงทุนทางสังคมของรัฐบาล (Social Spending) โดยรัฐบาลจัดสรรงบประมาณเพื่อจัดบริการทางสังคมที่จำเป็นพื้นฐานเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

5. ความเสมอภาคทางเพศ (Gender equality) ส่งเสริมให้มีความเสมอภาคทางโอกาสในทุกด้านโดยไม่จำกัดเพศ

6. เกิดความเข้าใจเรื่องประชากร (Population Education) อันจะนำไปสู่นโยบายประชากร (Population Policy) การวางแผนครอบครัว อนามัยแม่และเด็ก จะมีผลต่อการประหยัดค่าใช้จ่ายทางการศึกษาและสุขภาพอนามัยในระยะยาว แต่จะมีงบประมาณด้านนี้ได้พอเพียงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

7. การรู้จักควบคุมตนเองและรู้หน้าที่จะนำไปสู่ธรรมรัฐ (Good Governance) จะทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีความเป็นพลเมืองที่จริงจังยั่งยืน เพราะรัฐบาลสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง ขณะเดียวกันประชาชนก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อประชาชน จึงก่อให้เกิดความร่วมมือและความโปร่งใสควบคู่กันไป

8. ความเป็นประชาสังคมที่เข้มแข็ง (Active Civil Society) องค์กรพัฒนาเอกชนและชุมชน และองค์กรภาคประชาชน (People Organization) จะเป็นส่วนเชื่อมรัฐกับประชาชนในด้านต่าง ๆ ได้อย่างดีในทุกด้าน ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมและผลักดันต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การกระทำตามมาตรการดังกล่าวจะเป็นกลไกผลักดันสำคัญที่จะส่งเสริมการจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนามนุษย์โดยการศึกษา สุขภาพอนามัย ภาวะโภชนาการ อันจะเป็นผลให้เกิดการเพิ่มศักยภาพของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ และโอกาสที่จะใช้ศักยภาพดังกล่าว ธนาคารโลกได้ทำการศึกษาผลการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีผลต่อเศรษฐกิจของประเทศจากประเทศสมาชิก 192 ประเทศ และสรุปได้ดังนี้ (HDR : 1996 : 7)

ปัจจัย	อัตราส่วนใน GNP (%)
ทุน : เครื่องจักร, โรงงาน, ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	16
ทรัพยากรธรรมชาติ	20
ทุนมนุษย์และทุนสังคม (Human and Social Capital)	64

ทฤษฎีใหม่ : การพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ช่วงปี 1980-1990 ได้มีการนำเสนอทฤษฎีใหม่บนหลักการว่าประชาชนคือหัวใจของการพัฒนาทั้งปวง โดยนักเศรษฐศาสตร์ 2 ท่านคือ Paul Romer กับ Robert Lucas ซึ่งแตกต่างไปจากทฤษฎีของนักเศรษฐศาสตร์กลุ่ม Neoclassic ที่ให้ความสำคัญกับการสะสมทุน แรงงาน เทคโนโลยี ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก แต่ไม่ได้สนใจต่อคุณสมบัติที่อยู่เบื้องหลังปัจจัยเหล่านั้น Romer กับ Lucas

นำเสนอลักษณะของ “ทุนมนุษย์” (Human Capital) ว่ามีผลทำให้มีการเพิ่มศักยภาพในการผลิตกับความรู้อันเป็นปัจจัยภายในตัวมนุษย์ ทฤษฎีใหม่แสดงให้เห็นว่า ปัญญาชนหรือศึกษิต (Educated People) สามารถใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพจึงทำให้ผลผลิตสูงกว่า ความแตกต่างของประชาชนร่ำรวยกับยากจนถูกกำหนดโดย “การศึกษา” การเพิ่มขึ้นของระดับการศึกษาคือการเพิ่มปัญญาชนหรือทุนมนุษย์ ทำให้มีผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ปัจจัยการผลิต ประเด็นสำคัญที่แตกต่างของทุนมนุษย์กับทุนกายภาพ (Physical Capital) เช่น เครื่องจักร คือ ทฤษฎีการผลิตของ Neoclassic ซึ่งเชื่อในกฎว่าด้วยผลตอบแทนลดน้อยถอยลง (Law of Diminishing Returns) ที่เน้นด้านกายภาพ แต่ในทฤษฎีใหม่เชื่อในกฎว่าผลตอบแทนเพิ่มขึ้นอันเป็นผลจากการศึกษา (Increased efficiency from education) คือทุนมนุษย์ที่มีความสามารถในการทำวิจัยเพื่อพัฒนา (R&D) ความสามารถด้าน R&D จะทำให้การลงทุนเพื่อพัฒนาประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ทฤษฎีใหม่จึงเสนอว่า R&D กับทุนมนุษย์นั้นจะต้องควบคู่กันไปและมีลักษณะเสริมกัน (Complementary) การจะนำทฤษฎีใหม่ไปใช้ให้ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องมีความสนใจต่อปัจจัยต่อไปนี้ด้วยคือ

1. ลักษณะนิสัยของประชาชน
2. กลุ่มในสังคม (Social Group) และเครือข่าย
3. วัฒนธรรมองค์กรหรือธรรมชาติของสถาบันทางสังคม
4. นโยบายของรัฐบาล
5. ครอบครัวยและการศึกษาในระบบ
6. ความมีวินัย
7. ความร่วมมือ

การประมวลปัจจัยที่กล่าวเข้าด้วยกันเพื่อให้การจัดสรรทรัพยากร เพื่อพัฒนามนุษย์ดำเนินไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development)

การจัดการงานบุคคล (Personel Management) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Management) โดยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นหนึ่งในกระบวนการที่เด่นชัดต่อเนื่อง ซึ่งจะเกี่ยวกับความต้องการของบุคคลทั้งในปัจจุบันและอนาคต

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ การพัฒนาทักษะความรู้ ความสามารถอันแท้จริงของมนุษย์ เพื่อพัฒนาศักยภาพ และดึงเอาศักยภาพมาใช้ให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนและสังคม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการรวมเอาหลายด้านเข้าไว้ด้วยกัน อาทิ การยกระดับความสามารถของบุคคลให้สูงขึ้น การเพิ่มความสามารถในการผลิต (Job-Based) และความสามารถ

ในการคิดริเริ่ม (Entrepreneur-Based) และการกระทำใด ๆ ขององค์การในอันที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสมาชิกในองค์กร เป็นการเตรียมคนเพื่อให้สามารถก้าวไปพร้อมกับองค์การ (Asset-Based) ซึ่งจะพัฒนาเปลี่ยนแปลงและเติบโตได้ โดยการให้ความรู้ เปลี่ยนทัศนคติ และเพิ่มทักษะความสามารถ ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการผสมผสานระหว่างการฝึกอบรม และการพัฒนาปัจเจกบุคคล การพัฒนาองค์การและการพัฒนาความก้าวหน้าในอาชีพ เพื่อประสิทธิผลของการพัฒนาบุคลากร กลุ่มและองค์กรให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการทำงานที่ดีขึ้น ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน ซึ่งจะเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และสามารถปรับตนเองได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกองค์การ มีความพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ที่รับผิดชอบทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด เพื่อองค์การได้รับประโยชน์สูงสุด และในขณะเดียวกันผู้ปฏิบัติงานทุกคนมีความพึงพอใจ และขวัญกำลังใจดี พร้อมทั้งทุ่มเทพลักกายใจและสติปัญญาแก่งาน

โดยสรุป การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ก็คือ การพัฒนาที่เป็นระบบโดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางเพื่อนำมาพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ทั้งทางด้านทักษะ สุขภาพ ทัศนคติ การมีส่วนร่วม และความจำเป็นพื้นฐาน โดยอาศัยการศึกษา การฝึกอบรม การวิจัย และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ เพื่อการพัฒนาตนเอง เศรษฐกิจ สังคม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษาแนวความคิดและปรัชญาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช รัชกาลที่ 9 ในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยความหมาย ก็คือ การทำให้มนุษย์ในประเทศนั้น ๆ มีคุณภาพ หรือ การทำให้คนมีคุณภาพ “การพัฒนาก้าวหน้าให้เจริญยิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องพัฒนาบุคคลก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวม ไม่ได้รับการพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญมั่นคงได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาได้ก็ด้วยปัจจัยประการเดียว คือ การศึกษา การศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วน คือ การศึกษาด้านวิชาการส่วนหนึ่ง กับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดี ใฝ่เจริญ มีปกติละอายซึ่งกลัวบาปส่วนหนึ่ง การพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วน เพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ประกอบการ และมีความดีไว้เกื้อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่าง ให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร และอำนวยประโยชน์ที่พึงประสงค์”

เมื่อพิจารณามิติในตัวคนแล้ว สามารถสรุปได้ว่า คุณภาพของคนน่าจะเกี่ยวข้องกับ

1. คุณภาพด้านทักษะ (Skills) 2. คุณภาพด้านสุขภาพ (Health) 3. คุณภาพด้านทัศนคติ (Attitude)

ความสำคัญของมิติต่าง ๆ

การจัดสรรทรัพยากรเพื่อการพัฒนาประเทศจะต้องตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนามนุษย์ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ การพัฒนามนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นทันทีที่เกิดความสนใจจะพัฒนาประเทศ ภูมิภาคต่าง ๆ ในโลกในช่วงที่ผ่านมาให้ความสนใจไปที่ทุน (Physical Capital) และการสะสมทุน (Capital Formation) จนกระทั่งผลลัพธ์ของการพัฒนาไม่เป็นไปอย่างที่

คาดหวังไว้ และมีปัญหาสิ่งแวดล้อม ทำให้หันมาสนใจพัฒนามนุษย์กันอย่างกว้างขวาง แม้กระนั้นก็ตาม การวิเคราะห์บทบาทของทรัพยากรมนุษย์นำไปสู่การยอมรับบทบาทของการศึกษาในกระบวนการพัฒนา นั่นคือได้มีการยอมรับคุณภาพของมนุษย์เฉพาะมิติด้านความรู้และทักษะเท่านั้น ในระยะแรกการพัฒนาการศึกษาในลักษณะและรูปแบบอื่น ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ตำนกคดี ทักษะคิดเชิงบวก และสุขภาพอนามัย เป็นต้น เพิ่งได้รับความสนใจแต่ได้รับความสำคัญอย่างรวดเร็ว การจัดระบบการศึกษาในระบบ ก็กลายเป็นภารกิจหลักของรัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย และได้รับการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินในระดับที่สูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับภารกิจอื่น ๆ ของรัฐ แม้กระทั่งการศึกษาตามอัธยาศัยในปัจจุบัน

ความสนใจในเรื่องสุขภาพของพลเมืองอาจกล่าวได้ว่ามีอยู่ตลอดเวลา ก่อนความสนใจเรื่องการพัฒนาประเทศจะบังเกิดขึ้นเสียอีก แต่ก็ไม่ใช่ความสนใจแบบทู่ทอ และในลักษณะที่บังเกิดขึ้นกับการศึกษา ในกรอบของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแง่ของปัจจัยการผลิต ทั้งนี้ก็เป็นภาพสะท้อนถึงความเข้าใจทั่วไปว่า สุขภาพของคนนั้นสำคัญ และการเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ดังคำกล่าวที่ว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” แม้จะไม่ได้เป็นความเข้าใจในแง่การพัฒนาประเทศก็ตาม แสดงว่าคุณภาพของคนในด้านสุขภาพเป็นสิ่งที่ตระหนักกันมานานแล้ว และการพัฒนาระบบสาธารณสุขของประเทศก็ได้รับความสนใจเสมอมา แต่ความสนใจเช่นนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ได้รับอิทธิพลจากทัศนะของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อพัฒนาชาติ ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนจุดเน้นของการพัฒนากระบวนการสาธารณสุขจากการบำบัดหรือรักษา มาเป็นการป้องกันอันเป็นที่มาของแผนงานการพัฒนา สาธารณสุขมูลฐานในลักษณะที่ประเทศไทยกำลังดำเนินการอย่างเต็มที่ในปัจจุบัน

การพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ในด้านทักษะ (การศึกษา) และในด้านสุขภาพ (โภชนาการ การแพทย์ และการสาธารณสุข) มีการดำเนินการที่มีระบบอย่างเป็นทางการ (Formal) ในขณะเดียวกัน เนื้อหาสาระที่พัฒนากันขึ้นมา และที่นำไปพัฒนาในตัวบุคคลนั้น ก็มีความเป็นเทคนิควิธี (Technical) ทั้งในระดับเบื้องต้น และในระดับสูง ไม่น่าแปลกใจแต่อย่างใดที่คุณภาพของคนในด้านทักษะ และในด้านสุขภาพได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง หลังจากได้การกระตุ้นจากแนวความคิดของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแง่ของปัจจัยการผลิตที่สำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการพัฒนาประเทศ และได้รับการทุ่มเททรัพยากร งบประมาณสอดคล้องกับระดับความสนใจดังกล่าว

ในลักษณะตรงกันข้าม คุณภาพของคนในด้านของทัศนคตินั้นไม่ได้รับความสนใจในช่วงต้นที่มีการเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในฐานะปัจจัยการผลิต ทั้งนี้อาจมีเหตุผลจากการไม่ตระหนักถึงคุณภาพของคนในด้านนี้เลยก็ได้ เพราะทัศนคติเป็นสิ่งที่ไม้อาจจับต้องได้ หรือบ่งชี้ให้ประจักษ์ชัดได้และมักเป็นสิ่งที่ไม่มีการถกหรืออภิปรายมากนัก แม้ว่าจะมีการใช้ดังกล่าวอยู่เนือง ๆ ความเข้าใจทั่วไปเมื่อพูดถึง “ทัศนคติ” ก็คือ ทัศนะที่บุคคลยึดถือหรือยอมรับเป็นหลักปฏิบัติ เป็นคำ

นิยม เป็นความเชื่อ ที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด รวมทั้งมีอิทธิพลต่อกิจกรรมที่เลือกทำหรือไม่เลือกทำในเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเรื่องใหญ่หรือเรื่องเล็ก เรื่องสำคัญหรือเรื่องไร้สาระ เรื่องการงาน หรือเรื่องการเล่น เรื่องเกี่ยวกับวัตถุ หรือเรื่องเกี่ยวกับความคิด ทักษณคดีจะสื่อความรู้สึกนึกคิดของบุคคลในเรื่องต่าง ๆ ทักษณคดีจะสะสมหรือหยั่งรากในตัวบุคคลตั้งแต่อายุยังน้อย และก็อาจเปลี่ยนแปลงได้ในเวลาต่อมา

ในการปลูกฝังหรือการสะสมทักษะคติในตัวบุคคลก็ไม่มีระบบการดำเนินงานที่เป็นทางการ กระบวนการที่มักกล่าวถึงกันในกระบวนการถ่ายทอดและสร้างสมทักษะคตินี้ก็คือ กระบวนการสังคมประภิต หรือ กระบวนการอบรมบ่มนิสัย (Socialization) ซึ่งก็เป็นระบบการดำเนินงานที่ไม่เป็นทางการ และเกิดขึ้นในรูปแบบ และในกาลเทศะต่าง ๆ ที่มีอาจจะรบกวนได้อย่างมีกิจจะลักษณะ นอกจากนี้แล้วเนื้อหาสาระของทักษะคติก็ไม่เคยมีการพัฒนาเป็นระบบความคิดที่มีลักษณะเป็นเทคนิคชนิดที่สามารถจัดเป็นระบบความรู้ที่สามารถถ่ายทอดอย่างเป็นทางการได้เช่นทักษะชนิดต่าง ๆ ความสำคัญของคุณภาพของคนในด้านทักษะคติจึงไม่เด่นชัด เหมือนกรณีการพัฒนาด้านการศึกษา ด้านการแพทย์ และด้านสาธารณสุข

เหตุผลอีกประการหนึ่งของการตระหนักถึงคุณภาพของคนในด้านทักษะคติต่ำ คือนักพัฒนาการทั้งหลายที่ผลักดันการพัฒนาระบบการศึกษาให้เอื้อต่อการพัฒนาประเทศนั้น ได้ตั้งข้อสมมติไว้แล้วว่า เมื่อมีการฝึกฝนและสะสมทักษะที่ถูกต้อง และเหมาะสมกับบทบาทของอาชีพแล้ว คุณสมบัติอื่น ๆ จักเกิดขึ้นในตัวบุคคลเอง บุคคลที่สำเร็จการศึกษาในระดับต่าง ๆ ก็จะมีคุณภาพด้านทักษะคติที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ และจะช่วยส่งเสริมการนำความรู้และทักษะที่ได้เล่าเรียนมานั้นไปใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ และอย่างมีประสิทธิภาพพิจารณาอย่างเป็นธรรมดาแล้ว ข้อสมมติเช่นนี้ ก็ไม่น่าแปลกใจแต่ประการใดในเมื่อกระบวนการปลูกฝังและสั่งสมทักษะคติในรูปลักษณะต่าง ๆ นั้น เป็นกระบวนการที่ไม่มีระบบอย่างเป็นทางการ มักเกิดขึ้นในกาลเทศะต่าง ๆ ตลอดชีวิตของการเติบโตของบุคคล และการใช้ชีวิตในสังคม

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของการมีทักษะคติที่เหมาะสมในตัวบุคคลได้เริ่มได้รับความสนใจ เมื่อมีการตระหนักกันว่าคนที่มีการศึกษาดี และสุขภาพแข็งแรงทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ แต่ก็เป็นบุคลากรที่ไม่สามารถมีส่วนช่วยสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่ยิ่งขึ้น หรือแม้แต่ประชาชนมีการศึกษาดียิ่งขึ้น มีสุขภาพที่สมบูรณ์ขึ้น แต่ประเทศหรือสังคมนั้นก็ไม่ได้ก้าวหน้ามากเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่น่าจะเจริญรุ่งเรืองได้อย่างรวดเร็ว หรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) ระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคล ก็สร้างความห่างเหินและความแตกแยกในหมู่พลเมืองมากขึ้น จนเกิดความรู้สึกกันว่า สังคมมีความไม่น่าอยู่มากขึ้น ความสนใจการพัฒนาคุณภาพของคนจากมิติทักษะคติอันเกิดจากความกังวลนี้ปรากฏผ่านการเรียกร้องในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเรียกร้อง “ความรู้คู่คุณธรรม” หรือ “คนเก่ง คนดี มีความสุข” ในการผลิตบัณฑิตโดยนักศึกษาไทย เป็นต้น

รูปแบบการพัฒนามนุษย์

1. การพัฒนามนุษย์ด้วยการพัฒนาตนเอง

การพัฒนาตนเองเป็นการพัฒนามนุษย์ที่มุ่งให้มนุษย์เอาตัวรอด และสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพตามสภาพแวดล้อมของสังคม เป็นการพัฒนาตนเองที่เป็นไปตามธรรมชาติ หรือตามปรกติวิสัย จากการเลียนแบบ การลองผิดลองถูก และการศึกษาด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ที่สามารถจะหาได้

วิธีการพัฒนาตนเอง :

1. วิธีการพัฒนาตนเองตามปรกติวิสัย เป็นการเรียนรู้ที่ไม่ได้ผ่านสถาบันการศึกษา การพัฒนาตนเองตามปรกติวิสัย ครอบคลุมการเลียนแบบ การลองผิดลองถูก อยากลองทำสิ่งที่แปลกใหม่ และความต้องการที่จะทำให้สิ่งที่มีอยู่แล้วดีขึ้น โดยเริ่มจากความอยากรู้ (Curiosity)
2. วิธีการพัฒนาตนเองด้วยการศึกษาจากแหล่งความรู้ โดยเฉพาะความรู้จากสถาบันการศึกษา ศาสนา แหล่งวิทยากร และสื่อมวลชน เพื่อสนับสนุนความอยากรู้ให้เป็นจริง

2. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการศึกษาเล่าเรียน

การศึกษาเล่าเรียนเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มุ่งให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีระเบียบระบบ ได้นื้อหาสาระและประสบการณ์ที่ตรงตามความต้องการ มีปริมาณและคุณภาพสูง และพัฒนาได้ในระยะเวลาที่กำหนด เกิดจากการศึกษาในและนอกระบบโรงเรียน

1. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระบบโรงเรียน เป็นผลจากปัจจัยด้านการขยายตัวทางวิทยาการ การเพิ่มอาชีพ และความต้องการที่จะต้องพัฒนากำลังคนเป็นจำนวนมาก และความจำเป็นที่จะต้องได้การศึกษาในเวลาอันสั้นอย่างเป็นระบบ โดยอาศัย วัด, โรงเรียน, วิทยาลัย, มหาวิทยาลัย โดยได้รับการอบรมสั่งสอนจาก พระ ครู-อาจารย์ และเรียนตามหลักสูตรและเวลาที่สถาบันได้กำหนดไว้

2. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่ไม่ยึดรูปแบบรูปแบบวิธีการ และสื่อการถ่ายทอดอาจอยู่ในรูปกลุ่มความสนใจ และรวมตัวประกอบกิจกรรมส่วนวิธีการ และสื่อการถ่ายทอดอาจอยู่ในรูปของการอภิปราย สัมมนา การฝึกอบรม การประชุมทางวิชาการ การสื่อสารผ่านสื่อมวลชน เช่น วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ โทรศัพท์ ไปรษณีย์ อิเลกทรอนิกส์ การประชุมทางไกล เป็นต้น อาจจัดที่บ้าน วัด ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ วนอุทยาน โรงพยาบาล โรงงานอุตสาหกรรม โรงภาพยนตร์ และศูนย์กลางชุมชน เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย

3. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการฝึกอบรม

การฝึกอบรมเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มุ่งให้เนื้อหาสาระที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ ในระยะเวลาอันจำกัด และสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้ตรงตามความต้องการและรวดเร็ว โดยมุ่งวัตถุประสงค์ที่เพิ่มความรู้ความสามารถให้แก่บุคลากรเฉพาะเรื่องด้วยทำให้ได้ความรู้ใหม่ และทันสมัยเพิ่มเติมความรู้ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และทำงานเดิมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

รูปแบบของการฝึกอบรม :

- 1) การฝึกอบรมยี่ดวิทยาการเป็นศูนย์กลาง เช่น การฝึกอบรมแบบบรรยาย แบบซิมโพเซียม แบบประชุมวิชาการ
- 2) การฝึกอบรมที่ยึดสมาชิกเป็นศูนย์กลาง เช่น แบบสัมมนา แบบประชุมเชิงวิชาการ แบบโครงการแบบจำลองสถานการณ์ แบบกลุ่มสัมพันธ์ แบบแก้ปัญหา การฝึกอบรมแบบพัฒนาโครงการกรณีงาน
- 3) การฝึกอบรมทางไกล ทำให้ผู้รับการฝึกอบรมศึกษาด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ จากสื่อการฝึกอบรมทางไกลในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น

4. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการพัฒนาสภาพแวดล้อม

คุณภาพของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและจิตภาพ เพื่อจัดให้มีสถานการณ์ที่ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่จะเป็นเวทีจำลองสังคมสำหรับการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ

บทบาทของสภาพแวดล้อมที่เป็นบรรทัดฐานการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย และเป็นส่วนของกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกรูปแบบ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพแวดล้อมทางจิต สภาพแวดล้อมทางสังคม เป็นต้น ในส่วนนี้สภาพแวดล้อมจึงเป็นส่วนผลักดันและรองรับผลของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

สรุปขอบเขตในการพัฒนามนุษย์

1. การศึกษา (Education) สามารถพัฒนาได้หลายทางด้วยกัน ทั้งในระบบ นอกกระบวน และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้ประชาชนรู้วิธีเรียนรู้ วิธีคิด วิธีพัฒนาตนเอง วิธีคิดและทำงาน เป็นทีม ความคิดแบบองค์รวม
2. สภาพแวดล้อม (Environment) ก็คือ การพัฒนาให้ประชาชนสามารถดูแลตนเองให้มีที่อยู่อาศัยรวมถึงสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม รวมถึงการปรับปรุงบริเวณที่อยู่อาศัยของตนเองให้มีสภาพที่สะดวก สะอาด และถูกสุขลักษณะ

บทที่ 2

การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

เริ่มที่ข้อมูล

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ พระองค์ที่ 9 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2489 จนถึงปัจจุบัน พระองค์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนชาวไทยและเพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศไทยตลอดมา พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทั่วทุกภูมิภาค การเสด็จเยี่ยมราษฎรเป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญมาตลอด ทรงโปรดให้ก่อสร้างพระราชฐานต่างจังหวัดในทุกภูมิภาคของประเทศ เพื่อจะได้ทรงใกล้ชิดกับประชาชนในต่างจังหวัดให้มากยิ่งขึ้น พระองค์ทรงใช้เวลาในการแปรพระราชฐานไปยังจังหวัดต่าง ๆ ราว 7 - 8 เดือนในแต่ละปี

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเยี่ยมราษฎรทั่วทุกภาคทุกจังหวัดทั่วประเทศ พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นความเดือดร้อนของประชาชน จากภัยธรรมชาติ สาธารณภัย ภัยจากการหมดอาชีพ สาเหตุเหล่านี้เป็นจุดของการทรงคิดที่จะช่วยแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิตของประชากรส่วนใหญ่ที่ยังลำบากแร้นแค้นอยู่นั้น ให้อยู่ได้อย่าง “พออยู่-พอกิน” และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามสมควรแก่สภาพ ทั้งนี้เพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาตนเอง ครอบครัวและชุมชนให้เข้าสู่ระดับของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับที่สูงขึ้นในอนาคต พระองค์จึงทรงใช้เวลาในการศึกษาแผ่นดินไทย รายละเอียดของพื้นดินภูมิประเทศแหล่งน้ำ ความต้องการของประชาชน ตลอดจนอาชีพว่าถิ่นไหนเหมาะแก่การดำรงชีพอย่างไร

การศึกษาดังกล่าวนั้น ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับทราบถึงทุกข์ยากของพสกนิกรด้วยพระองค์เองว่า ในแต่ละท้องที่นั้นมีปัญหาความเดือดร้อนเช่นไร นอกจากนั้นยังช่วยให้ทรงรู้จักและเข้าใจพื้นฐานอันแท้จริงของแผ่นดินไทย และของประชากรไทยมากขึ้นทุกขณะ จึงนำมาซึ่งพระราชกรณียกิจ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการเสริมสร้างผลผลิตของประชาชนให้พอมีพอกิน อิ่มสุขตัวเองได้

จากการศึกษาพระราชกรณียกิจ และแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงดำเนินการผ่านโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ อาจแยกเป็น 2 กลุ่ม คือ โครงการศึกษาวิจัยและโครงการปฏิบัติการพัฒนา จะพบว่าโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแทบทั้งหมดมีเป้าหมายหลักในการแก้ไขปัญหายุ่งยากของประชาชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า เศรษฐกิจของประเทศไทยตั้งอยู่บนพื้นฐานของภาคเกษตร ประเทศไทยคือฐานการผลิตอาหารที่สำคัญของโลก ข้าว พืชไร่หลายชนิด รวมถึง

ผลไม่มากนัก ทำรายได้มหาศาลให้กับประเทศไทย นอกจากนี้ผลิตผลจากพื้นน้ำของไทย ก็ทำรายได้ไม่น้อยหน้าผลผลิตจากพื้นดิน เป็นโชคคิของประเทศไทยที่ธรรมชาติได้สร้างทรัพยากรอันมีค่ามากมายเอาไว้ให้ โดยเฉพาะดินกับน้ำ ซึ่งทรงถือว่าเป็นปัจจัยหลักของการผลิตอาหารเลี้ยงคนไทยและคนของโลก

ด้วยเหตุดังกล่าว จึงสนพระราชหฤทัยในด้านการเกษตรเป็นอย่างมาก ทรงริเริ่มโครงการทั้งด้านการวิจัย และด้านการปฏิบัติการพัฒนาชนบทในทุกภูมิภาค โดยมีจุดเน้นที่ปัจจัยหลักในการผลิต สำหรับภาคการเกษตรคือแหล่งน้ำ ที่ดินทำกิน ป่าไม้ ทุน เทคโนโลยี และตลาดอย่างครบวงจร

ลำดับความสำคัญก่อนหลัง

ในบรรดาปัจจัยหลัก การพัฒนาแหล่งน้ำและระบบชลประทาน ทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ทรงพระราชทานพระราชดำริ และทรงกระตุนหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องให้มีการดำเนินงานในด้านดังกล่าว ตั้งแต่ระยะต้นรัชกาลถึงปัจจุบัน ด้วยทรงถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดทั้งในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสที่พระราชทานสัมภาษณ์สื่อมวลชนต่างประเทศที่ว่า

“...The minimum includes water to drink and water to irrigate the fields. These basics are lacked by the villagers and that is why we must give them...”

“...สิ่งที่จำเป็นที่สุดรวมถึงน้ำดื่มและน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก สิ่งเหล่านี้คือปัจจัยพื้นฐานที่ชาวบ้านขาดแคลน และเราจำเป็นต้องจัดหาให้พวกเขา...”

ในด้านที่ดินทำกิน ทุน และการตลาด นอกจากจะทรงพระราชทานพระราชดำริต่อหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องให้การช่วยเหลือเกษตรกรแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงเป็นผู้นำในการพระราชทานทั้งที่ดินและเงินทุน ทรงส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกร เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพการจัดการผลิตในรูปของสหกรณ์การเกษตร รวมทั้งทรงสนับสนุนให้มีช่องทางการตลาดที่กว้างขวางและหลากหลาย ซึ่งในปัจจุบันมีชุมชนและกลุ่มสหกรณ์หลายแห่งที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน สามารถสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพมาตรฐานป้อนสู่ตลาดได้ทั่วประเทศ

พระราชกรณียกิจที่กล่าวมานี้ ชี้ให้เห็นว่าพระองค์ทรงมุ่งสนับสนุนให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเอง ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยตนเองให้มากที่สุด ผู้สื่อข่าวจากนิตยสาร Far Eastern Economic Reviews ซึ่งมีโอกาสตามเสด็จขณะทรงงานในชนบท พร้อมทั้งได้รับพระราชทานสัมภาษณ์เกี่ยวกับหลักการ วัตถุประสงค์ และเหตุผลในการที่พระองค์ทรงทุ่มเทพระกำลังทั้งกายและใจ ในการกระตุ้นเร่งเร้าให้มีการพัฒนาชนบท ตามโครงการในพระราชดำริต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจนว่า

“...A recurrent trouble with all aid programmes is danger that they will create an attitude of dependency do not give people fish, as the saying goes : better give them a rod and line, and teach them how to fish. Were his efforts appreciated? Were the villages grateful? “No one really

appreciates...” He (H. M. the king) said “....They always want more. That is why they must be encouraged to make themselves self-supporting, to stand on their own feet. That is why it is important not to give too much and even more important not to promise too much....”

“...ปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ กับโครงการให้ความช่วยเหลือก็คือ การช่วยเหลือนั้นมักทำให้ชาวบ้านคอยหวังพึ่งรัฐหรือผู้อื่นเพียงอย่างเดียว โดยไม่ยอมช่วยเหลือตัวเองเลย ซึ่งเป็นเรื่องที่อันตราย ในกรณีเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำภาษิตเปรียบเทียบว่า ไม่ควรให้ปลาแก่เขา แต่ควรจะให้เบ็ดตกปลา และสอนให้เขารู้จักวิธีตกปลาจะดีกว่า...”

ต่อคำกราบบังคมทูลถามว่า มีผู้เข้าใจและชื่นชอบผลงานของพระองค์หรือไม่ และชาวบ้านรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณหรือไม่นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบว่า “...ไม่มีใครพอใจหรอก พวกเขามีแต่ต้องการมากขึ้นเสมอ ดังนั้น จึงต้องช่วยให้พวกเขารู้จักยืนหยัดด้วยตนเองและช่วยเหลือตนเองได้ ข้อสำคัญก็คือ เราต้องไม่ให้มากเกินไป และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ ต้องไม่สัญญากับพวกเขามากเกินไป และถ้าเราตั้งเป้าหมายไว้สูงเกินไปแล้ว หากมีข้อผิดพลาดหรือล่าช้าเพียงประการเดียว โครงการทั้งหมดก็จะได้รับผลกระทบกระเทือนไปด้วย และจะทำให้ชาวบ้านผิดหวังได้ ดังนั้นเราจึงต้องให้แต่ในสิ่งที่จำเป็นที่สุดเท่านั้น...”

การทดลองต้องมาก่อน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ก่อนการตัดสินใจดำเนินโครงการ คือการทดลองต้องมาก่อน มองเห็นได้ชัดเจนจากโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา ภายในเขตร้วพระราชฐานสวนจิตรลดา เป็นที่ตั้งของโรงสีข้าว โรงเลี้ยงโค ยุ้งฉาง กังหันสูบน้ำ โรงงานเล็ก ๆ หลายหลัง ไร่นาทดลอง โรงเพาะเห็ด บ่อปลา ห้องปฏิบัติการวิจัยทางการเกษตร และโรงงานแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรอีกเป็นจำนวนมาก

โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดานี้ ทรงมีวัตถุประสงค์ให้เป็นเสมือนห้องทดลองพื้นฐาน สำหรับการเกษตรและอุตสาหกรรมการเกษตรแขนงต่าง ๆ เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับศึกษาดูงาน และเพื่อสร้างองค์ความรู้ต้นแบบสำหรับนำไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรในภูมิภาคต่าง ๆ ต่อไป

การดำเนินงานทั้งหมดในโครงการทดลองส่วนพระองค์ แม้จะมีขอบข่ายหลากหลายตั้งแต่การพัฒนาสายพันธุ์พืชและสัตว์ การทดลองนวัตกรรมในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ไปจนถึงการพัฒนาเครื่องจักรและเทคโนโลยีในการแปรรูปผลิตผลการเกษตร แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นลักษณะร่วมกันในโครงการทั้งหมดก็คือ มีหลักวิชาการชั้นสูงรองรับ แต่ก็จะเน้นการใช้วิธีการและเครื่องจักรที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ราคาถูก และหาได้ง่ายในประเทศ ซึ่งเหมาะสำหรับเกษตรกรที่จะนำไปปรับใช้กับความต้องการของตนเอง

นอกจากโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้ง “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ขึ้น เพื่อให้เป็นแหล่งรวบรวม

สรรพวิชา การค้นคว้า ทดลอง และสาธิต ทางด้านเกษตรกรรมเป็นระบบบริการเปิดเสรีที่จุดเดียว ที่ให้บริการแก่ประชาชนและเกษตรกร

ดังกล่าวมาทั้งหมด จะเห็นว่าแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับภาคเกษตรกรรม อันเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจของประเทศไทยมาแต่ดั้งเดิม ทรงเน้นการส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งพาตนเองในเบื้องต้น และรวมกลุ่มร่วมมือกันในระดับชุมชนในรูปแบบของ สหกรณ์ โดยมีภาครัฐให้ความช่วยเหลือสนับสนุนในด้านปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีที่เหมาะสม ทุน และช่องทางการตลาด รวมทั้งช่วยในเรื่องการวิจัยและพัฒนา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรให้พอกินพอกินเป็นอันดับแรก หากผลิตแล้วเหลือกินจึงนำไปค้าขาย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานแนวพระราชดำรินี้สู่สาธารณชนมาตลอด ตั้งแต่ทรงครองราชย์จนถึงปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทั่วทุกภาคพื้นของประเทศไทย พร้อมแผนที่ วิชุกกล้องถ่ายรูป และดินสอดำ เพราะทรงตระหนักดีว่า น้ำคือชีวิต สิ่งที่มีชีวิตจะอยู่รอดได้ก็เพราะน้ำ โดยเฉพาะเมืองไทยประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศทำการเกษตรกรรมเป็นหลัก ปัจจัยหลักที่ใช้ในการประกอบอาชีพคือน้ำ สิ่งที่จะรองรับเก็บน้ำไว้ได้ตามธรรมชาติคือแผ่นดิน ฉะนั้น จึงทรงส่งเสริมในการที่จะอนุรักษ์ดิน สร้างเขื่อน และอ่างเก็บน้ำ ที่เหมาะแก่ความจำเป็นของประเทศและความต้องการของประชาชน โดยระวางที่สุดจะไม่ทำลายธรรมชาติป่า และทรงถือหลักสำคัญคือชีวิตต้องมาก่อน จึงทรงหาแหล่งน้ำและที่กักเก็บน้ำไว้ เพื่อชีวิตของประชากรและเพื่อการเกษตรของประเทศ ด้วยการที่พระองค์ทรงเริ่มดำริว่าน้ำเพื่อชีวิต ดังนั้นพระราชดำริโครงการแรก จึงเป็นการสร้างอ่างเก็บน้ำเขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยพระองค์ทรงเริ่มสำรวจพื้นที่ ดิน น้ำ อาชีพ การกินอยู่ของราษฎรที่อำเภอหัวหินก่อน ทำให้ทรงทราบปัญหาของราษฎรไทยว่ามีปัญหาทั้ง น้ำแล้ง น้ำเสีย น้ำเค็ม น้ำเน่า และการขาดแคลนที่ดินทำกิน ฯลฯ

พระองค์ทรงเริ่มต้นทดลองพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาดินและน้ำของประเทศ ทำให้เกิดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริโครงการแรก โดยทรงมีพระราชกระแสให้สร้างอ่างเก็บน้ำไกล่วัดเขาเต่า ที่สามารถเก็บน้ำได้ และรับน้ำมาจากปรางมนูรี ครั้งแรกน้ำอาจจะกร่อยอยู่ เพราะพื้นที่ทรายแต่ก่อนเป็นตะกาดขังน้ำเค็ม ทรงให้ทำประตูขังน้ำฝน และน้ำจืดไว้และถ่ายน้ำเค็มลงสู่ทะเลเป็นระยะ น้ำจืดจะกักน้ำเค็มไว้ภายใต้อ่างเก็บน้ำ ซึ่งโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำนี้ช่วยให้ราษฎรได้รับประโยชน์ มีน้ำใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือน และมีน้ำสำหรับทำการเกษตรกรรมทั้งปี เป็นการเพิ่มรายได้แก่ราษฎร

การสร้างอ่างเก็บน้ำที่เขาเต่านี้ เห็นได้ชัดถึงความสนพระราชหฤทัยและห่วงใยในปัญหาดินและน้ำของประเทศมาตั้งแต่เริ่มแรก นอกจากนั้น จากแนวพระราชดำริที่ปรากฏในโครงการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กว่า 3,000 โครงการทั่วประเทศ ซึ่งกลุ่มใหญ่ คือ โครงการพัฒนาดิน น้ำ และป่าไม้ ก็จะยังทำให้มองเห็นถึงความเชื่อมั่นของพระองค์ ในคุณค่าของน้ำ ดิน ป่าไม้ หรือ

ธรรมชาติ ที่มีผลต่อเกษตรกรรม และต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งมวล ดังพระราชดำรัสที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม 2538 ว่า

“...ทั้งนี้ เพราะข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นเสมอมาว่า การเกษตรเป็นรากฐานของชีวิต ด้วยเป็นแหล่งผลิตอาหารและเป็นวัตถุดิบสำหรับการอุตสาหกรรมหลายอย่าง ข้อสำคัญขบวนการผลิตทางการเกษตรนี้อาศัยธรรมชาติเป็นหลักใหญ่ ดังนั้นเราจึงจำเป็นต้องพัฒนาและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้ ให้เป็นปัจจัยสนับสนุนในการเพิ่มพูนผลผลิต เพื่อเสริมสร้างความอยู่ดีกินดีของประชากรในโลก...”

แนวคิดด้านเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเน้นการเพิ่มกำลังทางการผลิตของประเทศ ด้วยการแก้ที่ปัจจัยหลักของการผลิต คือ ความสมบูรณ์ของ ดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อให้ชนกลุ่มที่ต้องอาศัยปัจจัยหลัก คือ เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ สามารถทำการผลิตแล้วพอมี พอกิน พึ่งตนเองได้ก่อน และเมื่อชุมชนพื้นฐานของประเทศมั่นคง การพัฒนาส่วนอื่นก็จะตามมาอย่างได้ผล ดังที่ทรง เรียกว่า “การระเบิดจากข้างใน” ซึ่งทรงอธิบาย ว่า

รากฐานมาก่อนตามด้วยขั้นตอนการพัฒนา

“...การพัฒนาประเทศ จำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควร และปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ...”

ปัจจัยพื้นฐานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งพัฒนาก็คือ การพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาที่ดินตลอดจนฟื้นฟูป่า ด้วยทรงตระหนักว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมเกิดในช่วงที่ประเทศไทยพยายามจะพัฒนาประเทศ ตามทฤษฎีการพัฒนาของตะวันตกทำให้ทรัพยากรดิน และน้ำในประเทศไทยถูกใช้ในการผลิตเพื่อการค้าและการส่งออกอย่างหนัก มีการลดลงของพื้นที่ป่าอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการบุกรุกทำลายป่าทำให้เกิดภาวะการเสียสมดุลในระบบนิเวศน์ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของประชาชน พื้นดินที่เสื่อมโทรมทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ผล และปัญหาการขาดแคลนน้ำเป็นปัจจัยให้คนชนบทละทิ้งถิ่นฐานเข้ามาหางานทำ มาเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมในเมืองหลวงและในเมืองใหญ่มากขึ้น ผลที่ตามมาก็คือ เกิดความแออัด ปัญหาดังคม และสิ่งแวดล้อมของเมืองหลวงเพิ่มขึ้นมาอีกด้วย

ปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วง 40 กว่าปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากป่าไม้อันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก ทำให้ขาดแหล่งชั้นน้ำ นอกจากนี้ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทย แม่น้ำเกือบทุกสายจะไหลลงสู่ทะเล หากขาดการจัดการที่ถูกต้องและเหมาะสมแล้ว ก็จะทำให้ประเทศไทยต้องสูญเสียทรัพยากรน้ำไปตามวงจรธรรมชาติตลอดเวลา รวมทั้งมีการเพิ่มจำนวนประชากรไทยอย่างรวดเร็ว พร้อมกันกับการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ของสาขาการผลิตสาขาต่างๆ ทั้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การเงิน การธนาคาร และการบริการต่าง ๆ ล้วนแต่ทำให้อัตราความต้องการใช้น้ำในประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้นเป็นอย่างมาก

ความเหมาะสม กลยุทธ์การพัฒนา

ในการพัฒนาแหล่งน้ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีหลักและวิธีดำเนินงานเป็นขั้นตอน เป็นระบบที่รัดกุม รอบคอบ ทรงศึกษารายละเอียดทุกด้าน โดยมีเพียงคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของแต่ละภาคเท่านั้น แต่ยังทรงคำนึงถึงความเหมาะสมของภูมิประเทศโดยรอบของบริเวณแหล่งน้ำ ความเหมาะสมของตัวแหล่งน้ำ กล่าวคือ ขนาดของลำน้ำ สภาพการไหลของน้ำ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความเหมาะสมในด้านเศรษฐกิจและสังคม ทรงพิจารณาถึงการลงทุนในการก่อสร้าง เพื่อเปรียบเทียบถึงความคุ้มค่าที่จะเกิดขึ้นกับราษฎรในท้องถิ่นนั้น

ในภาคเหนือพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา อาศัยน้ำฝนเป็นหลัก หากปีใดฝนแล้ง การเพาะปลูกก็จะเสียหาย โครงการพัฒนาแหล่งน้ำในภาคเหนือจึงเป็นโครงการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำและฝายทดน้ำเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันเขื่อนชลประทานและฝายทดน้ำหลายแห่งได้กลายเป็นแหล่งน้ำสำคัญของการเพาะปลูก พืชผักไม้ดอกไม้ผลเมืองหนาว ราษฎรชาวไทยภูเขาได้มีแหล่งน้ำถาวรเพื่อใช้อุปโภคบริโภค และเพื่อทำการค้าขาย และที่สำคัญที่สุด การผลิตไม้ดอกไม้ผลเมืองหนาวที่ได้ออกมาเป็นเงินรายได้สำคัญที่ทำให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่น

สำหรับภาคใต้ ฝนตกชุกเกือบตลอดปี เป็นภูมิภาคที่มีความชุ่มชื้น ในหลายพื้นที่ที่ติดกับทะเลทำให้ประสบปัญหาน้ำเค็มรุกเข้าไปในลำน้ำ ไม่สามารถเพาะปลูกหรือใช้บริโภคได้ ที่เห็นได้ชัดเจนคือ แม่น้ำบางนราในจังหวัดนราธิวาส มีความยาวประมาณ 60 กิโลเมตร เชื่อมต่อกับทะเลทั้งสองทาง คือที่อำเภอเมือง และอำเภอตากใบ แม่น้ำบางนราตลอดทั้งสายจึงได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเลขึ้นและลงตลอดเวลา ทำให้น้ำมีสภาพเป็นน้ำเค็มและน้ำกร่อย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวพระราชดำริให้กรมชลประทานพิจารณาสร้างประตูป้องกันน้ำ ปิดกั้นปากแม่น้ำบางนราตอนบนและตอนล่าง เพื่อกันน้ำเค็มจากทะเลไม่ให้ไหลเข้าไปตามลำน้ำ โดยที่ยังสามารถเก็บกักน้ำจืดไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี นอกจากการสร้างระบบป้องกันน้ำเค็มบุกรุกแล้ว พระองค์ได้ทรงวางหลักการที่สำคัญในการแก้ปัญหาน้ำเสียในพื้นที่รอบเขตดินพรุของบริเวณลุ่มแม่น้ำบางนรา และลุ่มน้ำปากพนังควบคู่ไปด้วย โดยสร้างระบบแยกน้ำ 3 รสออกจากกัน คือ สร้างระบบป้องกันน้ำเปรี้ยว จากพรุที่ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมเป็นกรด ระบบป้องกันน้ำเค็มบุกรุก และระบบส่งน้ำจืดช่วยเหลือพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อการอุปโภคบริโภค แนวคิดและวิธีการที่พระองค์ทรงใช้ในการแยกน้ำแต่ละประเภทในพื้นที่เดียวกันออกจากกันอย่างแยกไม่ออกนี้ แสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพในศาสตร์ของน้ำอย่างแท้จริง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นภูมิภาคที่แห้งแล้งและกันดารน้ำอย่างที่สุด ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบสูง มีแม่น้ำสายใหญ่ ๆ เพียงไม่กี่สาย ลักษณะดินเป็นดินปน

ทราย เกือบน้ำไม่อยู่ เมื่อฝนตกลงมาน้ำก็จะแห้งภายในหนึ่งหรือสองวัน ราษฎรส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงยากจน เพราะทำการเกษตรไม่ได้ผล ขาดแคลนอาหารบริโภค การละทิ้งถิ่นที่อยู่เข้าไปหางานทำในเมืองจึงเป็นทางเลือกของชาวอีสาน โครงการพัฒนาแหล่งน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพระองค์ส่วนใหญ่จึงเป็นโครงการชลประทานในลักษณะของอ่างเก็บน้ำขนาดต่าง ๆ

จากแนวพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้พระราชทานให้หน่วยราชการต่าง ๆ นำไปพิจารณาดำเนินการในการพัฒนาแหล่งน้ำนั้น สามารถแบ่งโครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก และอุปโภคบริโภคได้แก่ อ่างเก็บน้ำและฝายทดน้ำ
2. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อการรักษาต้นน้ำลำธาร
3. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ
4. โครงการระบายน้ำออกจากพื้นที่ลุ่ม
5. โครงการบรรเทาอุทกภัย

การอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาแหล่งน้ำ เพราะหากพื้นที่ต้นน้ำถูกทำลายจนมีสภาพเสื่อมโทรมก็จะส่งผลถึงปัญหาแหล่งน้ำในระดับล่างที่เชื่อมโยงเป็นวงจร แนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้ในการจัดการพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำ ลำธารดังทรงพระราชทานรายละเอียดว่า “...ร่องห้วยต่าง ๆ แห่งหมด ต้องสร้างอ่างเก็บน้ำและฝายเพื่อกลับคืนความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ และพัฒนาคุณภาพของดิน เริ่มด้วยการผันน้ำจากห้วย และปล่อยน้ำลงมาเก็บไว้ในอ่างน้ำเล็ก ๆ ที่ได้สร้างลดหลั่นลงมาจากยอดของพื้นที่จนถึงอ่างเก็บน้ำ นอกจากนี้ได้สร้างฝายชะลอน้ำในร่องห้วยเล็ก ๆ และผันน้ำจากอ่างน้ำเล็ก ๆ ลงไปในร่องห้วยเล็ก ๆ นั้น เมื่อระบบน้ำเริ่มทำงาน ต้นไม้ที่ถูกทำลายก็ค่อย ๆ พืชตัวขึ้นจนเป็นป่าสมบูรณ์ โดยไม่ต้องปลูกขึ้นใหม่มากนัก ส่วนที่มีความลาดชันน้อย และใกล้อ่างเก็บน้ำก็สามารถปลูกพืชไร่ ในอ่างเก็บน้ำก็สามารถเลี้ยงปลา...”

รูปแบบของฝายเก็บกักน้ำที่ได้พระราชทานแนวทางให้ดำเนินการ ซึ่งรู้จักกันดีในชื่อที่ทรงเรียกว่า ฝายชลอน้ำ (Check Dam) หรือฝายชลอความชุ่มชื้น เป็นกลวิธีชลอน้ำ และเก็บกักน้ำไว้ในดินที่มีประสิทธิภาพสูง โดยทรงประยุกต์รูปแบบจากภูมิปัญญาชาวบ้านผสานกับพระปรีชาสามารถของพระองค์ในเรื่องของน้ำ รูปแบบการทำงานของฝายชลอน้ำนี้จะเห็นเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ จังหวัดเชียงใหม่ (ดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2527 กับปี 2532)

อีกรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาแหล่งต้นน้ำลำธารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้ง น้ำ ดิน และป่าไม้ไปพร้อม ๆ กันอย่างครบวงจร อันแสดงถึงแนวพระราชดำริที่เป็น

การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่โดดเด่นที่สุดโครงการหนึ่ง คือ โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา ซึ่งเริ่มดำเนินการใน พ.ศ. 2512 ปัจจุบันรู้จักในชื่อโครงการหลวง

การพัฒนาคือความร่วมมือ (องค์รวม)

โครงการหลวง คือ โครงการตามพระราชดำริที่ร่วมทำผสมผสานกับหน่วยงานรัฐบาล ในบริเวณคอยต่าง ๆ ในภาคเหนือในการพัฒนาอาชีพ ชาวเขา ชาวดอย เพื่อเร่งพัฒนาและบำรุงรักษาแหล่งต้นน้ำลำธารในบริเวณพื้นที่ป่าของภาคเหนือ เพื่อจุดประสงค์ในการที่จะบรรเทาทุกข์ด้านอุทกภัยในบริเวณเขตพื้นที่ลุ่มล่าง เพราะทางภาคเหนือเป็นเขตแดนที่ชาวไทยภูเขาอาศัยอยู่ มีการปลูกฝิ่น ทำไร่เลื่อนลอย และการตัดไม้ทำลายป่ารวมถึงการค้าขายสิ่งผิดกฎหมาย

ด้วยสายพระเนตรยาวไกล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการพัฒนาแหล่งน้ำ และที่สำคัญคือการพัฒนาเกษตรกรรมในที่ราบสูง ทรงพัฒนาช่วยเหลือให้มีการปลูกพืชไร่ ปลูกข้าว และทรงส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ ระยะเวลาในการดำเนินการตามโครงการต้องใช้เวลาเป็นสิบ ๆ ปี จนถึงปัจจุบัน ผลผลิตของโครงการหลวงที่รู้จักกันในชื่อ “คอยคำ” เป็นรูปธรรมหนึ่งของความสำเร็จในการแก้ปัญหา ทำให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่น เลิกทำไร่เลื่อนลอย และหันมาสร้างรายได้ด้วยการปลูกไม้ผล ไม้ดอก รัญพืชเมืองหนาวชนิดต่าง ๆ อันส่งผลไปถึงการอนุรักษ์ป่าไม้และต้นน้ำลำธารให้เป็นไปอย่างสัมฤทธิ์ผล ดังที่ดังพระราชหฤทัยไว้ดังพระราชกระแสรับสั่ง เมื่อวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2517 ว่า

“...เรื่องที่จะช่วยชาวเขา และโครงการชาวนั้น มีประโยชน์โดยตรงกับชาวเขา เพื่อที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ดีขึ้น สามารถที่จะเพาะปลูกสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นรายได้กับเขาเอง ที่มีโครงการนี้จุดประสงค์อย่างหนึ่งก็คือมนุษยธรรม หมายถึงให้ผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารสามารถที่จะมีความรู้และพุงตัวมีความเจริญได้ อีกอย่างหนึ่งก็เป็นเรื่องช่วยในทางที่ทุกคนเห็นว่าควรจะช่วย เพราะเป็นปัญหาใหญ่ ก็คือปัญหาเรื่องยาเสพติด คือ ฝิ่น ทำให้นโยบายการระงับการปราบปรามการปลูกฝิ่นและการค้าฝิ่นได้ผลดี อันนี้ก็เป็นผลอย่างหนึ่ง ผลอีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญมาก ก็คือชาวเขาตามที่เราเป็นผู้ที่ทำการเพาะปลูกโดยวิธีที่จะทำให้บ้านเมืองของเราไปสู่หายณะได้ โดยที่ถางป่าและปลูกโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง ถ้าพวกเราทุกคนไปช่วยเขา ก็เท่ากับช่วยบ้านเมืองให้มีความดี ความอยู่ดีกินดี และปลอดภัยได้อีกทั่วประเทศ เพราะถ้าสามารถทำโครงการนี้ได้สำเร็จ ให้ชาวเขาอยู่เป็นหลักเป็นแหล่ง สามารถที่จะมีความอยู่ดีกินดีพอสมควรและสนับสนุนนโยบายที่จะรักษาป่าไม้ รักษาดินให้เป็นประโยชน์ต่อไป ประโยชน์อันนี้จะยั่งยืนมาก...”

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าโครงการพัฒนาแหล่งน้ำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะสามารถบรรเทาความเดือดร้อนในปัญหาการขาดแคลนน้ำ เพื่อทำการเกษตรกรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ดูเหมือนว่าการพัฒนาแหล่งน้ำด้วยวิธีการที่กล่าวมาแล้วนั้น ไม่เพียงพอที่จะแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำได้อย่างเบ็ดเสร็จ เพราะทรัพยากรน้ำของไทยยังไม่อยู่ในระดับสมดุลกับความ

ต้องการใช้น้ำของประชากรที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาน้ำฝนเป็นหลัก มีอยู่เป็นจำนวนมาก หากเกิดภาวะฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วงที่เกิดขึ้นเป็นประจำในประเทศไทย อันเนื่องมาจากการเสียดุลในระบบนิเวศน์ จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ ชาวนา ชาวไร่ ชาวนา และเกษตรกรทั่วไปเป็นอย่างมาก

ปฏิบัติได้ประโยชน์จริง

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพบว่าในแต่ละพื้นที่มีปัญหาแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อม ตามปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคม และด้วยพระอัจฉริยภาพของพระองค์ที่ประกอบด้วยความถนัดของนักวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ทรงช่างสังเกตและวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างแม่นยำ ทรงเชื่อมั่นว่า ด้วยลักษณะทางภูมิอากาศและภูมิประเทศของประเทศไทย จะสามารถค้นคว้าหาวิธีการที่จะทำให้เกิดฝนตกนอกเหนือจากที่ได้รับจากธรรมชาติได้อย่างแน่นอน พระองค์จึงนำเอาเทคโนโลยีจากต่างประเทศมาประยุกต์กับทรัพยากรที่มีอยู่ก่อให้เกิดสภาพในการเกิดฝนเทียมเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภคในท้องถิ่นทุรกันดาร กระทรวงเกษตรจึงได้สนองพระราชดำริ โดยทำการค้นคว้าวิจัยและทดลองทำฝนเทียมให้ได้ผลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา

กระทรวงเกษตรได้ศึกษาค้นคว้าวิธีการทำฝนเทียมที่ทำกันแพร่หลายในสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และฟิลิปปินส์ อยู่เป็นเวลานานถึง 12 ปี และนำมาทดลองหาเทคนิค หรือดัดแปลงสภาพอากาศเพื่อพัฒนาทรัพยากรแหล่งน้ำในบรรยากาศ การปฏิบัติการทำฝนเทียมในระยะแรกต้องพบกับอุปสรรคนานัปการ เนื่องจากไม่มีนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญเรื่องการดัดแปลงสภาพอากาศอยู่ในประเทศไทยเลย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงทำการทดลองวิจัยด้วยพระองค์เอง รวมทั้งได้พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าใช้จ่ายในการทดลองปฏิบัติการทำฝนเทียม จนในที่สุดการศึกษาวิจัยเรื่องการทำฝนเทียมก็ประสบความสำเร็จ มีการทำฝนเทียมเป็นครั้งแรกที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2514

ในเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2514 ได้มีการนำเอากรรมวิธีในการทำฝนเทียมด้วยสารเคมีที่ไม่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และพืชผล เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำฝนช่วยชาวนาในเขตจังหวัดพิจิตร และนครสวรรค์ ต่อจากนั้นก็ได้ออกปฏิบัติการฝนเทียมเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรและราษฎรเสมอมาทุกปี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสรุปกรรมวิธีการทำฝนเทียมเป็น 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 ก่อทวน การปฏิบัติการทำฝนเทียมในขั้นตอนนี้ เพื่อก่อทวนสมดุลหรือเสถียรภาพของมวลอากาศเป็นแห่ง ๆ ทำให้มวลอากาศเกิดการลอยตัวขึ้นสู่เบื้องบน เกิดกระบวนการชักนำไอน้ำหรือความชื้นเข้าสู่ระบบการเกิดเมฆ และกระตุ้นกลไกกระบวนการกลั่นตัวของไอน้ำในมวลอากาศนั้น ๆ ด้วย ทำให้การเกิดเมฆเร็วขึ้น และมีปริมาณหนาแน่นกว่าที่เกิดตามธรรมชาติ โดยจะเริ่มปฏิบัติการดังกล่าวในช่วงเวลาเช้า ทางด้านเหนือลมของพื้นที่เป้าหมายที่กำหนดไว้

ขั้นตอนที่ 2 เลี้ยงให้อ้วน เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากในการทำฝนเทียม เพราะจะต้องเพิ่มพลังงานให้เกิด Updraft มากขึ้น และมีอายุยาวนานออกไป โดยการโปรยสารเคมีที่บริเวณยอดไหล่เมฆระหว่างช่องว่างของกลุ่มก้อนเมฆ ซึ่งจะทำให้เมฆรวมตัวและเจริญเติบโตเร็วกว่าที่จะเกิดเองตามธรรมชาติ

ขั้นตอนที่ 3 โจมตี เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการทำฝนเทียม เมื่อเมฆหรือกลุ่มเมฆฝนมีความหนาแน่นมากพอที่จะสามารถตกเป็นฝนได้ ภายในกลุ่มเมฆจะมีเม็ดน้ำขนาดใหญ่จำนวนมาก ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญเพราะจะต้องลดความรุนแรง ของ Updraft หรือทำให้อายุของ Updraft หดไปและตกลงมาเป็นฝน สำหรับการปฏิบัติการในขั้นตอนนี้จะต้องพิจารณาจุดมุ่งหมายของการทำฝนเทียม ซึ่งมีอยู่ 2 ประเด็น คือเพื่อเพิ่มปริมาณฝนตก และเพื่อให้เกิดการกระจายการตกของฝน

ฝนหลวง หมายถึง ฝนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้กับประชาชนเพื่อแก้ปัญหาความแห้งแล้งหรือการขาดแคลนน้ำ หรือต้องการเพิ่มปริมาณน้ำให้กับแหล่งเก็บกักน้ำต่าง ๆ คือการป้องกันมิให้ความแห้งแล้งเกิดขึ้น และพระองค์ยังทรงพระราชทานแนวความคิดในการวิจัยพัฒนาฝนหลวงอีกหลายประการ ดังเช่นการสร้างจรวดฝนเทียมบรรจุสารเคมียิงเข้าสู่ก้อนเมฆ และจากการร่วมมือของสถาบันวิจัยแห่งชาติ และผู้เชี่ยวชาญด้านจรวดของกองทัพบก กองทัพเรือและกองทัพอากาศ ได้ร่วมกันทำการวิจัยและพัฒนาจรวดต้นแบบได้สำเร็จในปี พ.ศ.2530 ปัจจุบันกำลังอยู่ระหว่างการวิจัย เพื่อการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม ซึ่งในอนาคตก็เป็นที่หวังได้ว่าฝนหลวงจะช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการพัฒนาแหล่งทรัพยากรน้ำในบรรยากาศ ยังไม่สิ้นสุดเพียงเท่านี้ พระองค์ยังได้ทรงศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ จากหมอกที่ลอยลอยในอากาศ ทรงพบว่าหมอกสามารถกลายเป็นหยดน้ำหล่อเลี้ยงต้นไม้ได้ จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดทำแผงจับหมอก และทดลองใช้ในบริเวณพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2536 โดยทรงให้ใช้วัสดุจากท้องถิ่นและราคาถูก เช่น ดาข่ายไนล่อน เสื้อลำแพนมาทำเป็นแผงจับหมอก โดยชิงแผงไว้ใกล้ต้นไม้ ขวางทางลม เมื่อลมพัดมาปะทะ ความชื้นในอากาศก็จะเกิดการควบแน่น และกลั่นตัวเป็นหยดน้ำเกาะบนแผงแล้วไหลลงสู่พื้นดิน เครื่องดักหมอกจึงแสดงให้เห็นถึงพระวิริยะอุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการหาน้ำให้กับประชาชน

ปัจจัยหลักที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ในการสร้างชุมชนเกษตรให้แข็งแรง คือคุณภาพของดิน ในช่วงกว่า 40 ปีที่ผ่านมา การเพิ่มผลผลิตและรายได้ของประเทศไทยมาจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกมากกว่าการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ และจากการประเมินคุณภาพของดินเพื่อการเกษตรโดยกรมพัฒนาที่ดินพบว่า เนื้อที่ประมาณ 132 ล้านไร่ของไทย เป็นพื้นที่ที่จัดว่ามีคุณภาพเหมาะสมสำหรับการเกษตรประมาณร้อยละ 52 ร้อยละ 16 เป็นพื้นที่ที่คุณภาพของดินทางการเกษตรต่ำ ไม่เหมาะสมกับ

การเพาะปลูก เนื่องจากเป็นดินที่มีปัญหา เป็นเนื้อที่ที่สูงชันร้อยละ 29 และเป็นพื้นที่ป่าชายเลน ร้อยละ 3

ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีพื้นที่ที่เหมาะสมในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรจำกัด เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น ความต้องการใช้ที่ดินก็เพิ่มมากขึ้นด้วย จึงทำให้ราษฎรหาทางขยายที่ดินทำกินโดยหักล้างทางพวงนำเอาพื้นที่ดินคุณภาพต่ำมาใช้ในการเกษตรกรรม ซึ่งส่งผลให้ทรัพยากรดินเสื่อมโทรมลงอีกอย่างรวดเร็ว

นอกจากนี้การบุกรุกทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก ยังก่อให้เกิดปัญหาใหญ่ตามมา คือ ปัญหาการชะล้างพังทลายของหน้าดินที่ขาดพืชปกคลุมดิน เมื่อฝนตกลงมา การไหลบ่าของน้ำฝนปริมาณมากไม่มีสิ่งใดจะมากั้นเอาไว้ ผิวหน้าดินซึ่งมีสารอาหารที่อุดมสมบูรณ์ก็จะถูกน้ำฝนกัดเซาะ ทำให้ดินพังทลาย สร้างความเสียหายให้กับพื้นที่เกษตรกรรม ส่งผลให้ผลผลิตน้อยลง แม้ว่าจะเป็นพื้นที่ที่ได้รับปริมาณน้ำฝนมากเพียงพอ

กฎความยั่งยืนและทบทวนการพัฒนา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงสภาพปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้น พระองค์จึงทรงศึกษาศักยภาพของหญ้าแฝก ซึ่งหลายประเทศในแถบเอเชียรู้จักกันดี ในเมืองไทยเองหญ้าแฝกก็มีอยู่ตามที่ทั่วไป เพียงแต่ยังไม่รู้จักคุณสมบัติที่แท้จริงของหญ้าแฝกเท่านั้น หญ้าแฝกเป็นพืชที่มีคุณสมบัติพิเศษในการช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน เป็นพืชที่มีรากลึกและแผ่กระจายลงไปใต้ดินเป็นแผงเหมือนกำแพง จึงช่วยกรองตะกอนดินและรักษาหน้าดินได้ดี อีกทั้งหญ้าแฝกยังเป็นพืชพื้นบ้าน ปลูกง่ายในดินทุกชนิด วิธีปลูกใช้เทคนิคง่าย ๆ เกษตรกรสามารถปลูกได้เองและไม่ต้องดูแลหลังการปลูกมากนัก ความหอมของรากหญ้าแฝกยังสามารถกลั่นเป็นน้ำหอม ทำเครื่องหอม สบู่ กระเป๋า พัด ตลอดจนยาแก้น้ําแมลงในตัวเสื้อผ้าได้อีกด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริ ให้ดำเนินการศึกษาทดลองปลูกหญ้าแฝกในพื้นที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และพื้นที่อื่น ๆ ที่เหมาะสมอย่างกว้างขวาง ในปัจจุบันจึงมีการปลูกหญ้าแฝกในระดับไร่นาของเกษตรกรอย่างแพร่หลาย เพราะการปลูกหญ้าแฝกจะช่วยอนุรักษ์ดิน ในสองลักษณะหลัก ๆ คือ 1. ป้องกันการพังทลายของดิน 2. รักษาความชุ่มชื้นในดิน เนื่องจากหญ้าแฝกมีรากฝอยที่แผ่กระจายโดยรอบและหยั่งลึกเป็นพิเศษ จึงช่วยเกาะยึดดินไม่ให้พังทลาย ในขณะเดียวกันก็ช่วยยึดน้ำในดินไว้ ทำให้ดินชุ่มชื้นอยู่เสมอ อีกทั้งใบแฝกยังช่วยปกคลุมอยู่บนพื้นดินกันการระเหยของน้ำและเพิ่มธาตุอาหารให้กับดินอีกด้วย

โครงการตามแนวพระราชดำริในเรื่องหญ้าแฝก ซึ่งทรงศึกษาและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเกษตรและช่วยในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งในปัจจุบันเป็นสิ่งสำคัญมาก และอาจจะเป็นปัญหาใหญ่ของชาวโลกในภายหน้าก็ได้ และจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นแบบอย่างในการนำหญ้าแฝกมาใช้ในการอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างแพร่หลาย ธนาकरโลกได้ตีพิมพ์เผยแพร่

แพรวพระราชกรณียกิจ เรื่อง หญ้าแฝกลงในเอกสาร Vetiver Newsletter No.11 ให้สมาชิกทั่วโลกได้รับรู้ นอกจากนั้นสมาพันธ์ควบคุมการพังทลายของดิน นานาชาติ (IECA) ยังได้ถวายพระเกียรติรางวัลบุคคลดีเด่นนานาชาติ ประจำปี ค.ศ. 1993 แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏในประกาศเกียรติคุณว่า

“Honour Excellence in Soil and Water

Conservation and Natural Resources Protection

International Award - King of Thailand”

และปัจจุบันประเทศไทยได้กลายเป็นศูนย์กลางของการใช้เทคนิคและวิชาการเกี่ยวกับหญ้าแฝกที่ประสบผลสำเร็จและมีความก้าวหน้ามากที่สุดแห่งหนึ่ง

ปัญหาใหญ่อีกประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาการเกษตรกรรมของประเทศไทยก็คือ ปัญหาคุณภาพของดินไม่เหมาะกับการเกษตร อันเป็นปัญหาเกี่ยวกับลักษณะทางธรรมชาติของดินเอง เช่น ดินที่เป็นทราย ดินตื้น ดินอินทรีย์ ดินเปรี้ยวจัด และดินเค็ม ซึ่งดินที่มีปัญหาเรื่องคุณภาพของดินไม่เหมาะกับการเกษตรนี้ มีอยู่ประมาณร้อยละ 16 ของพื้นดินทั่วประเทศ ที่มักจะทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล

หลักการในการพัฒนาและอนุรักษ์ดินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่เห็นเป็นแนวทางชัดเจน คือ การแก้ปัญหาดินที่สอดคล้องตรงตามสภาพธรรมชาติ และลักษณะเฉพาะของดิน ซึ่งทรงแยกออกตามความแตกต่างของแต่ละภูมิภาคด้วย โดยทรงให้รวบรวมความรู้และแนวทางการพัฒนาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติมาสร้างเป็นแบบจำลองที่ชัดเจนให้ราษฎรในพื้นที่ และผู้สนใจได้ศึกษาในศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระองค์ทั้ง 6 แห่ง ดังที่ได้มีพระราชดำรัสในเรื่องนี้ว่า

“...พื้นที่ของศูนย์ศึกษาทุกแห่ง ก็คือ การย่อส่วนภูมิประเทศของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกัน แล้วทำการศึกษาการพัฒนาด้านเกษตรกรรมสาขาต่าง ๆ...”

“...เมื่อดำเนินการทดลองเป็นผลสำเร็จแล้ว จึงจัดแสดงสาธิตผลการทดลองวิจัยภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาในทำนองพิพิธภัณฑวัตถุวิทยาาสตร์ เพื่อเป็นการยืนยันว่า งานศึกษาการพัฒนาทุกงานที่สาธิตให้ประชาชนนั้น สามารถนำไปปฏิบัติได้ผลจริง...”

การพัฒนาพื้นที่ดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ และมีปัญหาการชะล้างพังทลายของดินสูงด้วยกลวิธีธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งด้วยการปลูกหญ้าแฝก การใช้ฝายชลอคความชุ่มชื้น (Check Dam) เพื่อช่วยรักษาความชุ่มชื้นไว้ในดินจนดินเกิดกระบวนการสร้างหน้าดินขึ้นมาทดแทน ดังตัวอย่างที่แสดงให้เห็นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน จังหวัดฉะเชิงเทรา และศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี ดังแนวพระราชดำริที่จารึกในเอกสารที่พระราชทานแก่สำนักงาน กปร. นั้น ทรงบันทึกไว้ดังนี้

ก. สมรรถนะของดินในศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ระยะเริ่มแรกที่ทรงค้นพบและทรงวิเคราะห์ว่า

“...เป็นดินทราย มีแร่ธาตุน้อย ที่ดินที่อยู่ในร่องห้วยมีคุณภาพพอใช้ได้ ไม่มีปัญหามาก ใช้น้ำตามปกติ ที่บนเนินปรากฏว่าเป็นทราย ดินดาน และหิน ต้องปลูกหญ้าตามแนวระดับ เพื่อยึดดิน และให้เกิดปุ๋ยอินทรีย์ ดิน (ทราย) ที่ไม่ปลูกหญ้าถูกชะล้างเมื่อฝนตก ปลูกต้นไม้เวลานานชนิดเพื่อรักษาความชื้น...”

ข. แนวพระราชดำริ “การคัดเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมต่อสภาพพื้นที่” เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้คุ้มค่าที่สุด

“...เมื่อพัฒนาน้ำขึ้นมาบ้างแล้ว ก็เริ่มปลูกพืชไร่ และเลี้ยงปลาในที่ลุ่ม ส่วนที่อยู่บนเนินก็เลี้ยงปศุสัตว์ ปลูกหญ้า และต้นไม้ผล และป่า การเลี้ยงปศุสัตว์ ปลูกหญ้าและต้นไม้ จะทำให้ดินมีคุณภาพดีขึ้น ในที่สุดจะใช้ที่ดินได้ทั้งหมด กรรมวิธีนี้อาจต้องใช้เวลานาน จะสามารถเปลี่ยนจากกระบวนการที่ไปทางเสื่อมมาเป็นทางพัฒนาให้เป็นพื้นที่สมบูรณ์...”

ค. แนวพระราชดำริ “การปลูกพืชเพื่อประโยชน์อเนกประสงค์” ได้พระราชทานแนวทางว่า

“...เมื่อจำแนกชั้นสมรรถนะของที่ดิน สำหรับพืชไร่และการปลูกป่าแล้ว ก็สมควรที่จะมีการปลูกพันธุ์ไม้ ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการรักษาผิวดินและความชุ่มชื้นของอากาศแล้ว ยังมีประโยชน์ต่อการใช้ในครัวเรือน อาทิ ไม้ทำฟืน ไม้เพื่อทำบ้าน และไม้ผล เป็นต้น...”

ง. พระราชดำริซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ทรงปฏิบัติในศูนย์ศึกษาฯ ทุกแห่งคือ การพัฒนาที่ดินเลว หรือที่ดินเสื่อมโทรม ให้ได้รับการฟื้นฟูจนกลายเป็นพื้นที่ที่มีประโยชน์ ทรงพระราชทานข้อคิดว่า

“...ต่อมา ฝ่ายกรมต่าง ๆ ก็บอกว่า แถวนี่ดินมันไม่ดี ใช้น้ำไม่ได้ ไม่ควรจะทำโครงการ ไม่คุ้ม แต่ว่าก็ได้พูดว่าดินไม่ดีนั้นเองมีเยอะแยะในประเทศไทย ถ้าหากว่าบอกว่าที่นี้ดินไม่ดี ไม่ช่วย ไม่ทำลงท้ายประเทศไทยทั้งประเทศจะกลายเป็นทะเลทรายหมด เจ้าหน้าที่ก็เข้าใจก็เลยพยายามหาวิธีที่จะฟื้นฟูดินให้เป็นดินที่ใช้งานได้ คือมาบัดนี้ ปลูกข้าวก็ได้ ปลูกพืชอะไรต่าง ๆ ก็ได้ โดยที่ถ้าดูตามสูตรที่เขาใช้กันว่าลงทุนเท่าไร แล้วก็ผลประโยชน์เท่าไร มีสัดส่วนอย่างไรก็ออกจะไม่ได้ แต่ว่าถ้าหากว่านึกดูเราปรับปรุงแล้ว พื้นที่ที่ได้รับประโยชน์ต่อไปก็มากขึ้นแล้วผลผลิตก็มากขึ้น...”

แผนการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ มีการดำเนินงาน ดังนี้

ก. ทำการปลูก ฟื้นฟู และบำรุงรักษาป่าไม้ รวมทั้งเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์ป่า ปลออยสัตว์ป่ากลับคืนสู่ธรรมชาติ เพื่อสร้างความสมดุลของระบบนิเวศน์

ข. ปลูกหญ้าแฝก เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ

ค. พัฒนาแหล่งน้ำ และระบบชลประทาน โดยการสร้างอ่างเก็บน้ำ

จ. สร้างฝายเก็บกักน้ำในร่องน้ำตามช่องเขา (Check Dam) เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ รวมทั้งจัดทำคันดินเบนน้ำ (Diversion) ซึ่งจะช่วยเพิ่มความชุ่มชื้นในดินมากยิ่งขึ้น

จากผลการดำเนินงานอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ได้ดำเนินมาเป็นเวลากว่า 15 ปี นับเป็นรูปแบบการพัฒนาพื้นที่ชนบทที่มีปัญหาในเรื่องทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมที่ประสบผลสำเร็จ อันเป็นแบบอย่างที่ดีในการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีปัญหาในลักษณะใกล้เคียงกัน จากพื้นดินเสียหายเสื่อมโทรม ไม่สามารถเพาะปลูกพืชใด ๆ ได้ บัดนี้ผืนแผ่นดินที่แห้งแล้งดังกล่าวได้พลิกฟื้นกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ ทั้งป่าเขา ลำธาร สัตว์ป่า แม้แต่ราษฎรที่ได้อาศัยอยู่ในผืนแผ่นดินนี้ ก็ได้รับการพัฒนาจนสามารถพึ่งตนเองได้ และมีความสุขในวิถีชีวิตตามอัตภาพของตนเอง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสชื่นชมในความสำเร็งนี้ เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2540 ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีใจความว่า

“...สิ่งที่ทำไว้ที่ห้วยทราย นับว่าประสบความสำเร็จดีมาก ต้องบันทึกเอาไว้เป็นทฤษฎี หรือตำรา ฉันทปลื้มใจมาก...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพัฒนาที่ดินชายทะเลด้วยการปลูกป่าชายเลน ดังตัวอย่างที่ทรงแสดงให้เห็นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ จังหวัดจันทบุรี

สำหรับป่าชายเลนนั้น เป็นแหล่งอาหารและเป็นแหล่งเจริญพันธุ์ของสัตว์น้ำนานาชนิด ตลอดจนเป็นแนวป้องกันชายฝั่งที่สำคัญอีกด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเอกสารบันทึกข้อมูลที่ทรงวิเคราะห์ด้วยพระองค์เอง เกี่ยวกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาแห่งนี้ว่า “...ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ดินเค็ม เพราะน้ำทะเลขึ้นถึง...”

สำหรับการพัฒนาป่าชายเลนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระดำริไว้เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2534 สรุปได้ว่า

“...ป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศน์ของพื้นที่ชายฝั่งทะเลและอ่าวไทย แต่ปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศเรากำลังถูกบุกรุก และถูกทำลายลงไปโดยผู้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน จึงควรรหาทางป้องกันอนุรักษ์และขยายพันธุ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะต้นโกงกาง เป็นไม้ชายเลนที่แปลกและขยายพันธุ์ค่อนข้างยาก เพราะต้องอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโตด้วย จึงขอให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง คือ กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทาน และกรมอุทกศาสตร์ ร่วมกันหาพื้นที่เหมาะสม ในการทดลองขยายพันธุ์โกงกางและปลูกสร้างป่าชายเลนกันต่อไป...”

และสืบเนื่องมาจากพื้นที่บริเวณอ่าวคุ้งกระเบนและทะเลชายฝั่งใกล้เคียง ได้เสื่อมโทรมลงอย่างรุนแรง จึงทรงมีพระราชดำริให้มีการพัฒนาและศึกษาในเรื่องการประมง จนมีการพัฒนาการประมงแผนใหม่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการสาธิตและเป็นการฝึกที่ทำให้ประชาชนได้มีวิธีการใหม่ ๆ ที่

สามารถจะทำให้ผลผลิตทางประมงที่เกิดขึ้นดีขึ้นมาก ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2524 และเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2532 ตามลำดับ ที่ว่า

“...ให้พิจารณาพื้นที่ที่เหมาะสม จัดทำโครงการพัฒนาด้านอาชีพการประมง และการเกษตร ในพื้นที่ดินชายฝั่งทะเลของจังหวัดจันทบุรี...”

“...อู่กระเบนเป็นการศึกษาเกี่ยวกับชายทะเล ต้นไม้ต่าง ๆ ชายทะเลและปลา การประมง...”

อีกตัวอย่างหนึ่งของการแก้ปัญหาและพัฒนาดินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่แสดงให้เห็นเด่นชัดถึงพระปรีชาสามารถอันสูงส่ง ในศาสตร์แห่งดินและน้ำ ก็คือการแก้ปัญหาดินเปรี้ยวและดินพรุ ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง จังหวัดนราธิวาส

ประเทศไทยมีพื้นดินเปรี้ยวจัดไม่ต่ำกว่า 8 ล้านไร่ โดยมากจะพบตามพื้นที่พรุ ซึ่งเป็นที่ลุ่มต่ำชายทะเล หรือบริเวณที่ลุ่มภาคกลาง ซึ่งโดยทั่วไปใช้ทำนาแต่ มักจะได้ผลผลิตต่ำ เพราะเป็นดินกรดจัด คือดินที่มีเศษและซากพืช ที่จังหวัดนราธิวาสมีพื้นที่พรุขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรินำพื้นที่พรุเสื่อมโทรม ซึ่งถูกทิ้งร้างมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ทางเกษตรกรรม และได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการศึกษาวิธีการแก้ปัญหาดินเปรี้ยว หรือดินเป็นกรด โดยทรงคิดค้นกรรมวิธีในการศึกษาในการแก้ไขดินเปรี้ยว และทรงเรียกวิธีการนั้นว่า “โครงการแก้ดิน” คือ ให้แก้ปัญหาโดยการทำให้ดินแห้งและเปียกสลับกันเป็นเวลา 2 ปี เพื่อเร่งการเกิดปฏิกิริยาทางเคมีของดิน กล่าวคือเป็นการศึกษาให้รู้ธรรมชาติอันแท้จริงของการเกิดความเปรี้ยวหรือเกิดกรดของดินก่อน ซึ่งจะช่วยให้ขั้นตอนต่อไป คือการปรับปรุงให้ดินลดความเปรี้ยวหรือลดความเป็นกรด จะเป็นได้อย่างง่ายขึ้น โดยมีทั้งวิธีใช้น้ำและใช้วัสดุปูนชะล้างกรดให้ออกไปจากดิน ดังที่พระราชทานพระราชดำริ ในปี พ.ศ.2527 ว่า

“...ให้มีการทดลองทำให้ดินเปรี้ยวจัด โดยการระบายน้ำให้แห้งและศึกษาวิธีการแก้ดินเปรี้ยว...”

พระราชดำริ เพิ่มเติม ปี พ.ศ. 2530 “...ให้เปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินการใหม่ โดยเปลี่ยนแปลงวิธีการสูบน้ำ – ออก ในแต่ละแปลงแตกต่างกัน...”

พระราชดำริ เพิ่มเติม ปี พ.ศ. 2533 “...ให้เริ่มดำเนินการปรับปรุงดิน โดยศึกษาวิธีปรับปรุงดินเปรี้ยวจัดที่ไม่สามารถปลูกพืชเศรษฐกิจได้แล้ว ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้...”

พระราชดำริ เพิ่มเติม ในปี พ.ศ. 2535 “...ให้นำผลการศึกษাজัดทำเป็นตำราในการแก้ไขดินเปรี้ยว แล้วนำไปขยายผลในพื้นที่ดินเปรี้ยว ที่จังหวัดนครนายก และศึกษาต่อไปว่า หากมีการปรับปรุงดินแล้ว ไม่ได้ใช้ประโยชน์ที่ดินหลังจาก 1 ปี ดินจะมีความเป็นกรดเพิ่มขึ้นหรือไม่...”

พระราชดำริ เพิ่มเติม ในปี พ.ศ. 2536 “...ให้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงต่อไปอีกนาน ๆ เพื่อติดตามดูว่าความเป็นกรดจะอยู่ตัวได้นานเท่าไร...”

ด้วยพระปรีชาสามารถและการอุทิศพระองค์ ทรงแก้ไขปัญหาดินเปรี้ยวได้สำเร็จในที่สุด และสามารถนำเอาพื้นที่ดินพรุเสื่อมโทรมมาปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง และมะพร้าว ได้ผลเป็นอย่างดี ทั้งผลการวิจัยปรับปรุงดินเปรี้ยวของพระองค์ถือเป็นข้อมูลของการศึกษาดินเปรี้ยวที่มีความสมบูรณ์ และสามารถนำไปเป็นคู่มือแก้ปัญหาดินเปรี้ยวในภูมิภาคอื่นของประเทศต่อไป

หลักสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

นอกจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะพระราชทานแนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญห การขาดแคลนน้ำ การพัฒนาน้ำ และหลักการในการพัฒนาและอนุรักษ์ดิน ดังได้กล่าวมาข้างต้น พระองค์ยังทรงพระราชทานแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ ประชาชนดำรงชีวิตอยู่อย่างพอมีพอกิน โดยการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมกับทรัพยากรธรรมชาติ พระองค์ทรงเข้าพระทัยอย่างลึกซึ้ง ถึงระบบความสัมพันธ์อันละเอียดอ่อนของทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ ที่ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ภายใต้อิทธิพลของระบบของมัน ดังที่ได้พระราชทานพระราช ดำรัสเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า ต้นน้ำ ลำธาร เมื่อวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2520 ว่า

“...การที่จะมีต้นไม้ไปชั่วกาลนานนั้น สำคัญอยู่ที่การรักษาป่า และปลูกป่าบริเวณต้นน้ำ ซึ่งเป็นยอดเขาและเนินสูงนั้น ต้องมีการปลูกป่าโดยไม่ย่นต้น และปลูกไม้พื้น ซึ่งไม้พื้นนั้นราษฎร สามารถนำไปใช้ได้ แต่ต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะ ส่วนไม้ย่นต้นจะช่วยให้อากาศมีความ ชุ่มชื้นเป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการให้ฝนตกแบบธรรมชาติ ทั้งยังช่วยยึดดินบนเขา ไม้ให้พัง ทะลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย ซึ่งถ้ารักษาสภาพป่าไม้ไว้ดีแล้ว ท้องถิ่นจะมีน้ำใช้ชั่วกาลนาน...”

ทฤษฎีที่ถือว่าเป็นปรัชญาของการอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ที่โดดเด่นทฤษฎีหนึ่ง คือ การเพิ่มป่าไม้ โดยอาศัยกลไกธรรมชาติที่เรียบง่ายและประหยัด ซึ่งเกิดจากความเข้าใจอย่างลึกซึ้งของพระองค์ในวงจรนิเวศน์ของป่าไม้ นั่นคือ แนวพระราชดำริที่ ทรงพระราชทาน เมื่อ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2537 คือ “ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” ดัง โครงการ เขาชะงุ้ม จังหวัดราชบุรี

“...ถ้าพูดเรื่องปลูกป่านี้จะยืดยาวมาก ไม่มีสิ้นสุด แต่จะต้องอธิบายอย่างนี้ว่า ถ้าได้เลือกที่ ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งให้อยูอย่างนั้น โดยไม่ไปรบกวนป่า ต้นไม้ก็จะขึ้นเอง...”

“...ถ้าเลือกได้ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมา เป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว...”

“...ในสภาพป่าเต็งรัง ป่าเสื่อมโทรมนั้น ความจริงไม่ต้องทำอะไร เพราะต้นไม้ก็จะแตกกิ่ง ออกมาอีก ถึงแม้ต้นไม้ไม่สวย แต่ก็ขึ้นต้นไม้ใหญ่ได้ ตามพื้นที่ที่มีต้นไม้เล็ก หรือเมล็ดก็จะงอกงาม ขึ้นมาอีก อย่าให้ใครเข้าไปบุกรุกทำลายอีก ป่าก็จะกลับคืนสภาพได้...”

แนวพระราชดำรินี้ในเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ ให้ได้ผลยั่งยืนอีกหนทางหนึ่ง คือ การสร้างให้ ป่ากับมนุษย์พึ่งพาอาศัยกันตามธรรมชาติดั้งเดิม นั่นคือ “การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง”

ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริในการปลูกป่าเชิงผสมผสาน และสร้างป่าครบวงจร เพราะปลูกป่าเพื่อเสริมป่าที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติให้เพิ่มมากขึ้น และปลูกป่าเพื่อให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกด้วย โดยทรงเน้นเรื่อง การปลูกป่า 3 อย่าง คือ ไม้สร้างบ้าน ไม้ผล ไม้ฟืน ดังพระราชดำรัส เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2523 ความว่า

“...ป่าไม้ที่จะปลูกนั้นสมควรที่จะปลูกแบบป่าสำหรับใช้ไม้หนึ่ง ป่าสำหรับใช้ผลหนึ่ง ป่าสำหรับใช้เป็นฟืนอย่างหนึ่ง อันนี้แจกออกไปเป็นกว้าง ๆ ใหญ่ ๆ การที่จะปลูกต้นไม้สำหรับได้ประโยชน์ดังนี้ ในคำวิเคราะห์ของกรมป่าไม้รู้สึกจะไม่ใช่ป่าไม้ จะเป็นสวนมากกว่าป่าไม้ แต่ในความหมายของการช่วยเพื่อต้นน้ำลำธารนั้น ป่าไม้เช่นนี้จะเป็นสวนผลไม้ก็ตาม หรือเป็นสวนไม้ฟืนตาม นั้นแหละเป็นป่าไม้ที่ถูกต้อง เพราะทำหน้าที่เป็นป่า คือเป็นต้นไม้และทำหน้าที่เป็นทรัพยากรในด้านสำหรับเป็นผลที่มาเป็นประโยชน์แก่ประชาชนได้...”

“...เรื่องป่า 3 อย่าง คือ ไม้ฟืน ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน” และได้ทรงพระทานพระราโชบายเพิ่มเติมว่า

“...การปลูกป่า 3 อย่าง แต่ให้ประโยชน์ 4 อย่าง นั้นสามารถให้ประโยชน์ได้ถึง 4 อย่าง คือนอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้วยังสามารถใช้ประโยชน์อันที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือสามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย...”

นอกจากนี้ยังได้พระราชทานพระราชดำริในวิธีการปลูกป่าไว้ด้วยว่า

- ห้ามปกปือลอก คือ โกลหน้าดินออกก่อนปลูกป่าอย่างที่เคยทำมา เพราะให้หน้าดินดี หายหมด

- อย่าได้ใช้ยาฆ่าวัชพืช หรือยาฆ่าหญ้ามาใช้เป็นอันตราย เพราะร้ายแรงมาก นอกจากฆ่าหญ้าแล้วยังตกค้างเป็นพิษอยู่ในดินเป็นเวลานาน

- ควรเร่งรัดการปลูกพันธุ์ไม้ไม่ผลัดใบ แทรกเข้าไปในป่าซึ่งเป็นไม้ผลัดใบ เพื่อเพิ่มความเขียวชะอุ่ม

แนวพระราชดำริในเรื่องการป้องกันรักษาป่า และฟื้นฟูสภาพป่า ดังพระราชดำรัสที่พระราชทาน เมื่อวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2520 ความว่า

“...การที่จะมีต้นน้ำลำธารไปชั่วกาลนานนั้น สำคัญอยู่ที่การรักษาป่าและปลูกป่าบริเวณต้นน้ำ จะต้องอธิบายให้ราษฎรรู้ว่า การที่ปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติลดลงนั้น ก็เพราะมีการทำลายป่าต้นน้ำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริในเรื่องป่าเปียก เพื่อเป็นการป้องกันการเกิดไฟป่าในหน้าแล้ง ดังที่มีพระราชดำริว่าระบบป่าเปียกเป็นหลักการพลิกฟื้นฟื้นฟูสภาพป่าแบบง่าย ๆ ตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยดำเนินการสร้างฝายเล็ก ๆ กันลำห้วยที่ไหลผ่านพื้นที่ป่า เพื่อกักเก็บน้ำไว้ จากนั้นใช้ขอบขุดเจาะพื้นดินให้เป็นร่องก้นน้ำเข้าไปในป่า ในลักษณะที่เรียกกันว่าเหมืองไส้ไก่ หรือเหมืองแมว เป็นการชักน้ำจากฝายให้ไหลเข้ามาในป่า

ตามร่องเหมืองแล้ว เพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ผืนป่า เมื่อเดินในป่าขึ้น ใบไม้ที่ตกลงมาก็ขึ้น ไฟป่าที่ไหม้ก็จะหยุดลงเมื่อพบความชื้น ความชื้นจึงไม่เพียงแต่หยุดไฟป่าได้ แต่ยังช่วยทำให้ป่าฟื้นสภาพขึ้นได้อีกด้วย

วิธีการสร้างป่าเปียกมีหลายวิธี ดังได้พระราชทานพระราชดำริที่ว่า

- ให้พิจารณาปลูกป่าเป็นแนวสลับกับการปลูกพืชไร่ เพื่อการศึกษาทดลองที่จะใช้แนวพืช เป็นแนวป้องกันไฟป่า แบบที่เรียกว่า ระบบป่าเปียก

- สูบน้ำขึ้นไปเก็บไว้ในที่พักน้ำ ระดับที่สูงสุดแล้วค่อย ๆ ปล่อน้ำลงมาทีละน้อยให้ค่อย ๆ ไหลซึมดิน เพื่อช่วยพื้นที่ปลูกป่า บนพื้นที่ภูเขา เพิ่มความชุ่มชื้นเข้าสู่ระบบป่าเปียก

- การปลูกป่าบนภูเขา ควรดำเนินการโดยวิธีการที่เรียกว่า ป่าเปียก หรืออาจเรียกว่าภูเขาป่าก็ได้ แต่ปัจจุบันฝนตกน้อย จึงจำเป็นต้องจัดสร้างระบบน้ำด้วยวิธีสูบน้ำขึ้นไปพักในบ่อพักน้ำบนภูเขา และนำระบบกระจายน้ำช่วยการปลูกป่าแบบกิ่งถาวร

แนวพระราชดำริเรื่องระบบป่าเปียกจึงนับเป็นทฤษฎีการพัฒนาและอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าไม้ที่สามารถทำได้ง่าย และได้ผลดียิ่งในการป้องกันไฟป่า ตลอดจนให้ความชุ่มชื้นช่วยให้ป่าไม้ของประเทศเขียวสดอยู่ตลอดเวลา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำรินี้ในเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน คือ การสร้างให้สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติทางทะเลกับชีวิตของมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ไม่อาจแบ่งแยกกันได้โดยเด็ดขาด แต่กลับผสมผสานสรรพสิ่งในการดำรงชีวิตร่วมกัน นั่นคือการมีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ เพราะพระองค์ทรงตระหนักดีว่าป่าชายเลนเปรียบเสมือนกับ “บ้านของสัตว์น้ำ” เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งขยายพันธุ์ของบรรดากุ้ง หอย ปู ปลาทั้งหลาย ป่าชายเลน จึงเป็นดัง “อุ้งน้ำของพลเมืองไทย” ที่มีความสำคัญยิ่ง อีกทั้งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติทั้งด้านการป่าไม้ ประมง และสิ่งแวดล้อม เพราะป่าชายเลนนอกจากจะเป็นแนวป้องกันคลื่นลมเป็นฉากกำบังภัยธรรมชาติ ป้องกันลมพายุรุมแล้ว ยังช่วยป้องกันสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ มีการค้นพบว่ารากต้นไม้ในป่าชายเลนทำหน้าที่เป็นตะแกรงธรรมชาติกั้นกรองน้ำเสียจากสิ่งปฏิกูลทำให้น้ำทะเลสะอาดขึ้น ตลอดจนช่วยเพิ่มพื้นดินบริเวณชายฝั่งทะเลให้งอกขยายออกไปในทะเลเป็นจำนวนมากอีกด้วย

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลนและปัญหาที่เกิดขึ้นในป่าชายเลน จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้มีการดำเนินงานปลูกป่าชายเลน และจัดตั้งศูนย์ศึกษาธรรมชาติ ป่าชายเลนในพื้นที่ต่าง ๆ ขึ้น ดังพระราชดำริที่ได้พระราชทานแก่รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2534 ความว่า

“...ป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศของพื้นที่ชายฝั่งทะเลและอ่าวไทย แต่ปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศเรากำลังถูกบุกรุก และถูกทำลายลงไปโดยผู้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน จึงควรรหาทางป้องกันอนุรักษ์และขยายพันธุ์เพิ่ม โดยเฉพาะต้นโกงกาง เป็นไม้ชายเลนที่แปลกและ

ขยายพันธุ์ค่อนข้างยาก เพราะต้องอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโตด้วย จึงขอให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง คือ กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทาน กรมอุทกศาสตร์ ร่วมกันหาพื้นที่เหมาะสมในการทดลองขยายพันธุ์โกงกาง และปลูกสร้างป่าชายเลนกันต่อไป...”

การพัฒนาป่าพรุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมที่ป่าพรุในภาคใต้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่วนราชการต่าง ๆ ศึกษา วิจัย ค้นคว้าหาแนวทางแก้ไข ระบบนิเวศน์ของป่าพรุ และทรงมีพระราชดำริในเรื่องการอนุรักษ์ป่าพรุไว้ดังนี้

“ให้รักษาสภาพพื้นที่พรุ ส่วนหนึ่งไว้ให้คงสภาพเดิม เพื่อความสมดุลของสภาพแวดล้อม”

“...พรุ เราจะต้องเก็บเอาไว้ เพราะมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ต้องห้ามไม่ให้บุกรุกเข้าไป...”

“...ป่าพรุ เป็นพื้นที่ที่สำคัญต่อความกินดีอยู่ดีของราษฎรรอบพื้นที่น้ำพรุ อีกทั้งยังเป็นอ่างเก็บน้ำธรรมชาติ ที่จะลดการไหลบ่าของน้ำจากเทือกเขาต่าง ๆ ก่อนระบายลงสู่ทะเล...”

ปัจจุบัน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง ได้กำหนดเขตการใช้ที่ดิน บริเวณพื้นที่ป่าพรุออกเป็น 3 เขต คือ เขตสงวน เขตอนุรักษ์ และเขตพัฒนา ตลอดจนได้ดำเนินการพัฒนาพื้นที่ป่าพรุให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลายวิธี ภายใต้อาณาเขตของระบบนิเวศน์ของธรรมชาติ ส่งผลให้ป่าพรุเกิดประโยชน์กับมนุษย์อย่างเอนกประสงค์ ในด้านเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งวัตถุดิบ แหล่งกักเก็บน้ำจืด แหล่งความรู้ทางธรรมชาติวิทยา ควบคู่ไปกับการรักษาสมดุลแห่งระบบนิเวศน์ ซึ่งแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงเน้นในเรื่องการรักษาสมดุลของการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน ดังเห็นได้ชัดเจนจากทฤษฎีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกทฤษฎี ที่ทรงใช้แก้ไขปัญหาป่าตามลักษณะนิเวศน์

ตลอดระยะเวลากว่า 50 ปี ที่ทรงงานหนักมุ่งแก้ไขปัญหาน้ำท่วมของประชาชนให้บรรเทาเบาบางลง โดยทรงมุ่งแก้ไขที่ปัจจัยหลักของการผลิต คือ น้ำ ดิน ป่าไม้ เพื่อให้ราษฎรซึ่งต้องอาศัยปัจจัยหลักในการประกอบอาชีพ สามารถพอมิ พอกิน พึ่งพาตนเองได้นั้น มิเพียงช่วยขจัดทุกข์ร้อนของพสกนิกรของพระองค์เท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดความชื่นชม ยกย่องในสายตาของชาวโลก ดังใน พ.ศ. 2538 ที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญ แกร์โคลา (AGRICOLA Medal) แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเทิดพระเกียรติที่ได้ทรงอุทิศพระองค์บำเพ็ญพระราชกรณียกิจในการแก้ปัญหา ดิน น้ำ และป่าไม้ เพื่อพัฒนาการเกษตรกรรมของประเทศให้มีความก้าวหน้า และเป็นประโยชน์แก่การเกษตรของโลก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของโลกที่ได้รับการทูลเกล้าถวายเหรียญแกร์โคลานี้

“...For Your Majesty's noble devotion to the well-being and happiness of all people in Thailand, particularly those who till the soil, tend the waters and nurture the forests,...

บทที่ 3

สุขภาพอนามัย : การแพทย์และการสาธารณสุข

พันธะของผู้มีหน้าที่

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ วันที่ 18 มิถุนายน 2496

“...ในปีนี้ได้มีผู้สำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาและอนุปริญญาเป็นจำนวนทั้งสิ้นถึง 327 คน ซึ่งย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าชาติของเราได้ผู้มีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้นอีก จะได้ช่วยกันประกอบกิจการในด้านการแพทย์และการสาธารณสุขให้เจริญยิ่งขึ้น...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ วันที่ 2 เมษายน 2498

“...ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้แจ้งวัตถุประสงค์ของทุนที่ข้าพเจ้าได้ให้ไว้แก่มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์นี้ ก็โดยปรารถนาที่จะอุดหนุนเกื้อกูลแก่คนไทยที่ได้ศึกษาวิชาสำเร็จจากมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์เป็นอย่างดีคนหนึ่งคน ให้ได้มีโอกาสไปศึกษาวิชาแพทย์เพิ่มเติมในต่างประเทศเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อจะได้มาช่วยส่งเสริมสวัสดิภาพให้แก่ประชาชนต่อไป...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ วันที่ 6 เมษายน 2503

ข้าพเจ้าและพระราชินี มีความยินดีที่ได้มาร่วมในพิธีประสาทปริญญาและอนุปริญญาอีกวาระหนึ่ง และขอขอบใจสภามหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ที่ได้ให้ปริญญาสาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แก่เราทั้งสอง

ตามรายงานของอธิการบดีมหาวิทยาลัย ปรากฏว่า ในปีนี้มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ได้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงกิจการบริหาร และการศึกษาให้เจริญก้าวหน้าเป็นอันมาก และได้มีผู้สำเร็จการศึกษาและนักศึกษาในวิชาชีพประเภทต่าง ๆ เพิ่มจำนวนเป็นลำดับ ข้าพเจ้าขอขอบใจที่บรรดากรรมการ อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ทั้งขออนุโมทนาต่อบรรดาผู้มีจิตศรัทธาช่วยเหลือให้ทุนแก่นักศึกษา และส่งเสริมการศึกษาของมหาวิทยาลัยอันนับว่าได้บำเพ็ญคุณิย์เพื่อประโยชน์ส่วนรวมไว้ ณ ที่นี้ด้วย

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ วันที่ 6 เมษายน 2505

“...การบริหารงานของมหาวิทยาลัยในรอบปีการศึกษา 2504-2505 ได้ก้าวหน้าออกไปอีกเป็นอันมาก ทั้งในด้านการศึกษาและการก่อสร้าง ตลอดจนได้รับการสนับสนุนจากภายในประเทศ

และองค์การประเทศต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีกมากมาย เป็นผลให้การแพทย์และการสาธารณสุขของเราเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น...

“...สำหรับนักศึกษาซึ่งสำเร็จวิชาตามหลักสูตรแล้วนั้น ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดีและขอชมเชยในความอุตสาหะพยายามจนได้รับเกียรติในวันนี้ ขอให้ทุกคนที่จะออกไปปฏิบัติหน้าที่ตามวิชาชีพของตน พึงระลึกไว้เป็นนิตย์ถึงอุดมคติอันสูง คือการมุ่งหวังจะบำบัดทุกข์ของผู้ป่วยไข้ ด้วยเมตตาจิตอารีารอบเหนือสิ่งอื่นใด และพยายามชวนชวหายหาความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติมไว้เสมอ ความเจริญรุ่งเรืองก็จะบังเกิดแก่ตน...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ วันอังคารที่ 6 เมษายน 2506

“...ข้าพเจ้าพอใจมาก ที่ได้ทราบรายงานว่ากิจการทุก ๆ ด้านของมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น และมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์จะจัดตั้งคณะแพทยศาสตร์ขึ้นใหม่อีกคณะหนึ่ง ในปีการศึกษานี้ เพื่อเพิ่มจำนวนแพทย์ พยาบาล และอาจารย์ สำหรับโรงเรียนแพทย์ในส่วนภูมิภาคด้วย ข้าพเจ้าขอขอบใจนายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการ ศาสตราจารย์ ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ที่ร่วมมือกันปฏิบัติงานและช่วยเหลือสนับสนุนทำความเจริญให้แก่มหาวิทยาลัยนี้ด้วยดีตลอดมา

สำหรับนักศึกษา ที่สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร ได้รับปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตรไปแล้วนั้น ข้าพเจ้าขอชมเชยในเรื่องความอุตสาหะพยายามของท่านทั่วกันทุกคน ต่อจากนี้ไป ท่านทั้งหลายจะออกไปประกอบกิจการ มีหน้าที่รับผิดชอบต่อส่วนรวมตามวิชาชีพของท่าน ขอให้ท่านตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุด และจงยึดอุดมคติแห่งวิชาชีพของท่าน...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ วันที่ 23 พฤษภาคม 2507

“...ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะได้ทราบว่า มีผู้สำเร็จการศึกษาจากคณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ และจากบัณฑิตวิทยาลัยได้รับปริญญามหาบัณฑิต ปริญญาบัณฑิต อนุปริญญา และประกาศนียบัตรชั้นสูงในวิชาต่าง ๆ เป็นครั้งแรกหลายคน และที่ได้ทราบว่า การศึกษาการวิจัย ตลอดจนการบริหารงานของมหาวิทยาลัย ได้รับการสนับสนุนจากบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายภายในประเทศ และจากองค์การต่างประเทศต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเป็นอันมาก เป็นผลให้การแพทย์และการสาธารณสุขของเราเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น...”

“...สำหรับนักศึกษาซึ่งสำเร็จวิชาตามหลักสูตรแล้วนั้น ขอแสดงความยินดีและขอชมเชยในความอุตสาหะพยายามจนได้รับเกียรติในวันนี้ ขอให้ทุกคนที่จะออกไปปฏิบัติหน้าที่ตามวิชาชีพของตน พึงระลึกไว้เป็นนิตย์ถึงอุดมคติอันสูง คือการมุ่งหวังจะบำบัดทุกข์ของผู้ป่วยไข้ด้วยความเมตตาอารีารอบและพยายามชวนชวหายหาความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติมไว้เสมอ ความเจริญรุ่งเรืองจะบังเกิดแก่

คน และจะเป็นเกียรติแก่มหาวิทยาลัยนี้ ตลอดจนจะก่อให้เกิดความสุขสมบูรณ์แก่ส่วนรวม และประเทศชาติสืบไปด้วย...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในพุทธที่ 6 เมษายน 2509

“...ข้าพเจ้าพอใจมากที่ได้ทราบรายงานว่า กิจกรรมด้านต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยทั้งสองเจริญก้าวหน้าไปอีกเป็นอันมาก การที่ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ จัดตั้งคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี ขึ้นใหม่อีกคณะหนึ่งก็ดี การที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จะขยายการศึกษาออกไปอีกก็ดี นับเป็นความก้าวหน้า และเป็นประโยชน์อย่างสำคัญแก่การแพทย์และการศึกษาของประเทศของเรา ข้าพเจ้าจึงขอขอบใจสภามหาวิทยาลัย คณะศาสตราจารย์ อาจารย์ ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งในประเทศและนอกประเทศ ที่ได้ร่วมมือกันปฏิบัติงานและช่วยเหลือสนับสนุนทำความเจริญให้แก่มหาวิทยาลัยด้วยดีตลอดมา

สำหรับนักศึกษาซึ่งสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรแล้วนั้น ข้าพเจ้าขอชมเชยในความอุตสาหะพยายามของท่าน และขอแสดงความยินดีด้วยที่ได้รับความสำเร็จ ขอให้ทุกคนที่จะออกไปประกอบการทำงาน มีหน้าที่อันมีเกียรติต่อไป ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุด และจงยึดอุดมคติอันสูงแห่งวิชาชีพของท่านเป็นหลักในการทำงาน ทั้งพยายามขวนขวายศึกษาหาความรู้ ความชำนาญให้กว้างขวางทันสมัยอยู่เสมอเป็นนิตย์ จะได้มีความสำเร็จและความเจริญในชีวิตและหน้าที่การงาน และเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมตลอดถึงประเทศชาติด้วย...”

คุณสมบัติสำหรับผู้มีหน้าที่

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ วันที่ 6 เมษายน 2510

“...ข้าพเจ้าและพระราชินี มีความยินดีที่ได้มาร่วมในพิธีมอบปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาของมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง และได้ทราบรายงานว่า กิจกรรมด้านต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยดำเนินก้าวหน้ามาด้วยดีน่าชมเชย การจัดหลักสูตรเพื่อเพิ่มจำนวนผู้ช่วยทางการแพทย์ พร้อมทั้งการส่งเสริมการอนามัยในเขตเร่งรัดพัฒนาชนบทนั้น เป็นประโยชน์ส่งเสริมการพัฒนาบ้านเมือง เหมาะสมแก่สภาพการณ์ปัจจุบันอย่างมาก

ขอแสดงความยินดีกับนักศึกษาผู้ได้รับเกียรติและความสำเร็จในการศึกษาทุกคน ในการที่ท่านทั้งหลายจะออกไปประกอบการทำงานทางการแพทย์ต่อไป ขอให้ถือว่า งานของท่านมีส่วนผูกพันและรับผิดชอบต่อประชาชนส่วนรวม และต่อความเจริญของการแพทย์ของไทยอยู่อย่างสำคัญ ท่านจะต้องยึดมั่นในอุดมคติอันสูงของวิชาชีพอันมีเกียรตินี้ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่โดยเต็มความสามารถ และด้วยความเสียสละ พยายามศึกษาหาความรู้ความชำนาญเพื่อประโยชน์และความเจริญ

ก้าวหน้าของวิชาการและจรรยาบรรณไว้เสมอเป็นนิตยภั การบำบัดบรรเทาทุกข์แก่เพื่อนมนุษย์ถ้วนหน้าโดยเต็มใจไม่เห็นแก่เอามิสนั้น เป็นทั้งจรรยาและหน้าที่สำคัญที่สุดของท่าน...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 7 มีนาคม 2510 ณ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

“...ขอแสดงความยินดีกับผู้สำเร็จการศึกษาทุกคน ท่านทั้งหลายคงยังจำได้ว่า เมื่อคราวที่มาเปิดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เมื่อสองปีก่อน ข้าพเจ้าได้พูดถึงความจำเป็นที่จะต้องเร่งรีบพัฒนาบ้านเมือง และถึงความต้องการคนดีมีความรู้ด้านต่าง ๆ ที่จะมาเป็นผู้นำและเป็นกำลังใจในการนั้น ท่านทุกคนได้สำเร็จวิชาชั้นสูงแล้ว นับว่าเป็นผู้ที่ชาติบ้านเมืองต้องการ ขอให้ตระหนักในข้อนี้ และจงตั้งใจทำงานตามหน้าที่โดยเต็มความสามารถ เพื่อทำความเจริญให้แก่การแพทย์และการพยาบาลของประเทศเรา เพราะงานด้านนี้ยังต้องปรับปรุงส่งเสริมและขยายออกอีกมาก จงซื่อตรงต่อวิชาชีพของท่าน ต่อผู้ป่วย และต่อผู้ร่วมงาน หมั่นศึกษาค้นคว้าหาความรู้ความชำนาญ ให้เกิดความก้าวหน้าอยู่เสมอเป็นนิตยภั กิจสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งจะต้องนับเป็นหน้าที่ของแพทย์ด้วยในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ คือการเข้าถึงประชาชน ท่านจะต้องช่วยบำบัดบรรเทาทุกข์ให้แก่ประชาชนโดยทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นในท้องถิ่นใดและกาลเวลาใด ขอให้เตรียมจิตใจให้พร้อมเพื่อปฏิบัติหน้าที่นี้ และจงเชื่อมั่นว่า การทำประโยชน์และความเจริญแก่ส่วนรวมนั้น ย่อมเป็นประโยชน์และความเจริญของตนด้วยเสมอ...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร แก่นักศึกษามหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ วันที่ 6 เมษายน 2510 ณ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์

“...งานของท่านมีส่วนผูกพันและรับผิดชอบต่อประชาชนส่วนรวม และต่อความเจริญการแพทย์ของไทยอยู่อย่างสำคัญ ท่านจะต้องยึดมั่นในอุดมคติอันสูงของวิชาชีพอันมีเกียรตินี้ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่โดยเต็มความสามารถ และด้วยความเสียสละ พยายามศึกษาความรู้ความชำนาญ เพื่อประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าของวิชาการ และจรรยาบรรณไว้เสมอเป็นนิตยภั การบำบัดบรรเทาทุกข์แก่เพื่อนมนุษย์ถ้วนหน้าโดยเต็มใจไม่เห็นแก่เอามิสนั้น เป็นทั้งจรรยาและหน้าที่สำคัญที่สุดของท่าน...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร แก่นักศึกษามหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ วันที่ 6 เมษายน 2511

“...ในการที่ท่านทั้งหลายจะออกไปประกอบการทำงานทางการแพทย์ต่อไป ขอให้ถือว่า งานของท่านมีส่วนผูกพันรับผิดชอบต่อประชาชนส่วนรวม และต่อความเจริญของการแพทย์ของไทยอยู่อย่างแน่นแฟ้น ท่านจะต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่โดยเต็มความสามารถ ด้วยความเสียสละและด้วยอุดมคติ พร้อมกับพยายามศึกษาหาความรู้ความชำนาญ เพื่อประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าของวิชาการ จรรยาบรรณไว้เสมอเป็นนิตยภั จรรยาแพทย์เป็นวินัยที่มีได้มีการบังคับให้ทำตาม แต่ท่านจะ

ต้องบังคับตัวเองให้ปฏิบัติตามให้ได้ และหากเมื่อใดท่านละเมิดจรรยาแพทย์ เมื่อนั้นจะเกิดความเสื่อมเสีย คือเสื่อมเสียแก่ตัว แก่การแพทย์ และแก่ประเทศชาติเป็นที่สุด...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร แก่นักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล วันที่ 24 กันยายน 2512

“...นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรต่าง ๆ แล้วนั้น นับแต่วาระนี้เป็นต้นไป ต่างก็จะได้ออกไปประกอบการทำงานตามแนวทางที่ได้ศึกษามา ขอให้ถือว่าแต่ละคนเป็นผู้ได้รับการศึกษามาแล้วดี มีโอกาสดี ที่จะได้อุทิศตนเป็นกำลังและเป็นผู้มีส่วนสำคัญ ในการทำความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ โดยเฉพาะในด้านการแพทย์ ท่านจะต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ทุกอย่างโดยเต็มความสามารถ ด้วยอุทิศตน และด้วยความเข้มแข็งเสียสละ จะต้องพยายามศึกษาหาความรู้ ความชำนาญฝึกฝนตนเองให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ และขอให้ระลึกไว้เป็นนิตย์ว่า ความเที่ยงตรงต่อหน้าที่และความสามารถในการงานเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ที่จะสร้างชื่อเสียง เกียรติคุณ ความเชื่อถือให้แก่ตัวท่านและสถาบันของท่าน...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยมหิดล วันศุกร์ ที่ 24 กันยายน 2514

“...มหาวิทยาลัยมีความพยายามอย่างมาก ที่จะดำเนินงานให้ก้าวหน้าอยู่ทุกขณะ เพื่อให้ทันกับสภาพการณ์ของบ้านเมืองในปัจจุบัน ซึ่งจำเป็นต้องส่งเสริมในด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนถึงด้านอนามัยอย่างกว้างขวาง...”

สำหรับท่านทั้งปวงผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรต่าง ๆ แล้วนั้น ต่างก็จะได้ประกอบการทำงานตามแนวทางที่ได้ศึกษามาต่อไป ขอให้ทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งว่า ผู้มีโอกาสได้เข้าศึกษาวิชาการชั้นสูงทุกคน ควรถือว่าได้รับความสนับสนุนจากสังคมเป็นพิเศษ เพราะฉะนั้น จะต้องทำหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมเพิ่มขึ้นเป็นพิเศษทำนองเดียวกัน คือมีหน้าที่ที่จะต้องนำวิชาการและความรู้ความสามารถออกใช้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่บ้านเมือง และการพัฒนาประเทศนั้น จำเป็นต้องอาศัยกำลังของผู้มีความรู้ความสามารถทุก ๆ ฝ่าย จะขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ แต่ละคนควรจะได้ร่วมงานของชาติด้วยการอุทิศตนเป็นกำลังเป็นผู้นำ ในการทำความเจริญให้แก่งานทางวิชาการ ควรจะได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเข้มแข็ง ด้วยความสุจริต ด้วยความเมตตา และด้วยอุทิศตน

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร แก่นักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล วันที่ 24 กันยายน 2516

“...ผู้ที่เข้ามาศึกษาวิชาการแพทย์และวิชาที่เกี่ยวกับการแพทย์ ย่อมทราบแก่ใจมาตั้งแต่ต้นแล้วว่า การศึกษาและการทำงานด้านการแพทย์ทั้งหมดนั้น กระทำได้ด้วยความยากลำบากอย่างยิ่ง จำต้องมีความอดทนอดกลั้นเพียรและอดทน มีความตั้งใจที่มั่นคงแน่นอน พร้อมทั้งความเมตตาและความเสียสละอย่างสูงด้วย จึงจะได้รับความสำเร็จที่แท้จริงที่พึงภูมิใจและพอใจ บัดนี้ท่านทั้งหลาย

ศึกษาวิชาการนั้นได้สำเร็จ แสดงว่ามีความสามารถ มีคุณสมบัติต่าง ๆ ในจิตใจอยู่ครบถ้วนในตัว ในการที่จะออกไปรับหน้าที่ตามแนวทางที่ได้ฝึกฝนมา ขอให้แต่ละคนพยายามรักษาความสามารถ และจิตใจดังนี้ไว้ให้มั่นคงตลอดไป เพื่อให้การงานที่ทำสัมฤทธิ์ผลอันบริสุทธิ์บริบูรณ์ บังเกิดเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่วิชาการแพทย์ แก่หน้าที่ และแก่ตนเอง โดยเที่ยงแท้แน่นอน...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร แก่นักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล วันที่ 24 กันยายน 2516

“...เมื่อท่านทั้งหลายเข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ เชื่อแน่ว่าทุกคนได้ทราบตระหนักแล้ว การเรียนวิชาแพทย์และวิชาที่เกี่ยวกับการแพทย์ทั้งหมดนั้น คือการเล่าเรียนวิชาเพื่อประโยชน์ของผู้ อื่นยิ่งกว่าของตน เพราะโดยฐานะหน้าที่ที่จะมีมา ท่านจะต้องใช้ความรู้ความชำนาญทั้งหมดที่มีอยู่ สงเคราะห์ห่อนุเคราะห์ผู้อื่น มีผู้ป่วยเจ็บเป็นสำคัญ และจะต้องอุทิศตน อุทิศเวลา แม้กระทั่งความสุข ส่วนตัว เพื่อปฏิบัติการเช่นนี้อยู่ตลอดชีวิต หมายความว่าท่านทั้งหลายต้องมีอุดมคติ และมีจรรยา อันสูงและหนักแน่นในหน้าที่และวิชาชีพของตน จึงจะทำให้สำเร็จ ด้วยเหตุนี้ ทางราชการและเอกชน จึงได้ทุ่มเททุนรอนเป็นอันมากเพื่อการศึกษาด้านการแพทย์ ทั้งเพื่อสนับสนุนส่งเสริมผู้ศึกษา วิชาการด้านนี้ให้ได้มีโอกาสได้ศึกษา และได้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างเต็มที่...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยมหิดล ณ มหาวิทยาลัยมหิดล วันจันทร์ ที่ 24 กันยายน 2516

“...เชื่อแน่ว่าทุกคนได้ทราบตระหนักแล้วว่า การเรียนวิชาแพทย์และวิชาที่เกี่ยวกับการ แพทย์ทั้งหมดนั้น คือการเล่าเรียนวิชาเพื่อประโยชน์ของผู้คนอื่นยิ่งกว่าของตน เพราะโดยฐานะหน้าที่ ที่จะมีมา ท่านจะต้องใช้ความรู้ความชำนาญทั้งหมดที่มีอยู่สงเคราะห์ห่อนุเคราะห์ผู้อื่น มีผู้ป่วยเจ็บ เป็นสำคัญ และจะต้องอุทิศตน อุทิศเวลา แม้กระทั่งความสุขส่วนตัว เพื่อปฏิบัติการเช่นนี้อยู่ตลอด ชีวิต หมายความว่าท่านทั้งหลายต้องมีอุดมคติ และมีจรรยาอันสูงและหนักแน่นในหน้าที่และวิชา ชีพของตน จึงจะทำให้สำเร็จ ด้วยเหตุนี้ ทางราชการและเอกชนจึงได้ทุ่มเททุนรอนเป็นอันมากเพื่อ การศึกษาด้านการแพทย์ ทั้งเพื่อสนับสนุนส่งเสริมผู้ศึกษาวิชาการด้านนี้ให้ได้มีโอกาสได้ศึกษา และได้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างเต็มที่

บัดนี้ ทุกคนก็ได้อุตส่าห์เล่าเรียนฝึกฝนตนจนสำเร็จ และถึงคราวที่จะปฏิบัติการงานตาม ที่ได้ตั้งความมุ่งหมายไว้แล้ว ควรจักได้ทำความมั่นใจในหน้าที่ของตน ให้แน่นแฟ้นอีกครั้งหนึ่ง พยายามรักษาความสามารถและอุดมคติไว้ให้มั่นคง แล้วตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตน ๆ จนเต็มกำลัง ความสามารถ ด้วยความเข้มแข็งอดทน พร้อมทั้งความเมตตากรุณา เพื่อให้ภารกิจทุกอย่างสัมฤทธิ์ ผลที่บริสุทธิ์และบริบูรณ์ บังเกิดเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่สาธารณชน ตลอดจนประเทศชาติ...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยมหิดล ณ มหาวิทยาลัยมหิดล วันอังคาร ที่ 24 กันยายน 2517

“...วิชาการแพทย์ พร้อมทั้งวิชาสาขาอื่น ๆ ที่จัดดำเนินการสอนในมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นปัจจัยอันสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า ความผาสุก และความมั่นคงของประเทศและประชาชน บัณฑิตผู้ศึกษาสำเร็จวิทยาการทั้งนี้จึงจัดเป็นบุคคลสำคัญของชาติ เพราะเป็นผู้ที่จะนำเอาวิทยาการไปปฏิบัติให้บังเกิดผลขึ้นมา ในฐานะเป็นบุคคลที่มีกำลังกายใจและกำลังสติปัญญาอย่างแล้วโดยพร้อมมูล

ในโอกาสที่ท่านทั้งหลายศึกษาสำเร็จ และจะได้เริ่มชีวิตการทำงานต่อไปนี้ สมควรอย่างยิ่งที่แต่ละคนได้คิดพิจารณาให้เห็นถ่องแท้ ถึงความสำคัญในตนเองและหน้าที่ของตนเอง ที่มีอยู่ต่อส่วนรวม และตั้งใจให้แน่วแน่ที่จะใช้ความรู้ ความสามารถ และความชำนาญในทางวิชาการซึ่งได้อุตสาหะพากเพียรศึกษามาด้วยความยากลำบากนั้น ให้เป็นประโยชน์แก่การสร้างสรรค์ของชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริงโดยสุดกำลัง เพื่อวัตถุประสงค์ร่วมกันของเรา ในการที่จะใช้วิชาการเพื่อความวัฒนาของชาติ จักได้บรรลุถึงเป้าหมายได้ประจักษ์จริง...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยมหิดล วันพฤหัสบดี ที่ 28 กันยายน 2521

พูดถึงเรื่องการศึกษา มักชอบกล่าวกันว่ากิจกรรมเพื่อชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย เป็นเหตุช่วยให้คิดว่าการเรียนตามตำรากับการปฏิบัตินั้น อย่างไหนจะสำคัญควรมาก่อนกัน ถ้านึกถึงมูลเหตุเริ่มแรกทีเดียว การปฏิบัตินั้นจะมาก่อนตำรา คือปฏิบัติได้ผลอย่างไรก่อน แล้วจึงสรุปลงเป็นตำรา แต่ถ้ามองปัจจุบัน ที่ตำรามีอยู่พร้อมบริบูรณ์แล้วอย่างนี้ ตำราก็น่าจะมาก่อนการปฏิบัติ เพราะการเรียนตามตำรานั้นทวนเวลามาก ทำให้ทราบตั้งแต่ยังไม่ได้ลงมือทำอะไรเป็นอะไร จะทำได้อย่างไร อย่างนักศึกษาที่เป็นแพทย์ ถ้ายังเรียนไม่จบ ก็ยังทำการรักษาได้ไม่ถนัดมือ ความศรัทธาเชื่อถือก็ยังไม่เกิด แต่อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ตามตำรายาเดียวโดยไม่ฝึกหัดปฏิบัติด้วย ก็ไม่เป็นการเพียงพอ เพราะการปฏิบัตินั้นเป็นตัวการที่ทำให้สามารถทำงานได้จริง ๆ ทั้งเป็นเครื่องพิสูจน์ความถูกต้องของตำราด้วย ดังปรากฏอยู่เสมอว่า ความรู้ความเข้าใจที่ได้จากตำรากับที่ได้จากการปฏิบัตินั้น อาจไม่ตรงกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและเหตุประกอบอีกหลายอย่าง ต่อเมื่อใดเราได้เรียนรู้และลงมือปฏิบัติครบทั้งสองอย่างแล้ว ความรู้อันแจ่มชัด ที่จะถือเป็นครูหรือเป็นแบบอย่างได้ จึงจะเกิดขึ้น เรื่องนี้บัณฑิตทั้งหลายคงจะทราบแล้ว เพราะต่างได้ผ่านการศึกษาอบรมมาพร้อม ทั้งในด้านตำราและการปฏิบัติ ดังนั้น ในการที่จะออกไปทำงาน มีหน้าที่ต่าง ๆ ขอให้ถือว่าตำรากับการปฏิบัตินั้นเป็นสิ่งสำคัญทั้งคู่ เราต้องอาศัยตำราเป็นหลักปฏิบัติ และต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นเครื่องสนับสนุนตำรา เพื่อให้การทำงานที่ทำสัมฤทธิ์ผลสมบูรณ์ และบรรลุประโยชน์ตามที่มุ่งหมายครบทุกสิ่ง

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยมหิดลวันที่22ตุลาคม 2522 ณ สวนอัมพร

“...วิชาการที่สอนเป็นหลักในมหาวิทยาลัยมหิดลนี้ ก็คือวิชาแพทยศาสตร์ กับทั้งวิชาวิทยาศาสตร์นานาชาติซึ่งเป็นอุปการะแก่วิชาแพทย์ จึงพอจะกล่าวได้ว่าผู้สำเร็จการศึกษาจากที่นี่จะได้เป็นผู้มีส่วนร่วมมีอย่างสำคัญในงานด้านการแพทย์และอนามัย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือการสร้างเสริมความเข้มแข็งสมบูรณ์แห่งสุขภาพนั่นเอง การรักษาความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกายเป็นปัจจัยของเศรษฐกิจที่ดี และสังคมที่มั่นคง เพราะร่างกายที่แข็งแรงนั้น โดยปกติ จะอำนวยความสะดวกให้สุขภาพจิตใจสมบูรณ์ด้วย และเมื่อมีสุขภาพสมบูรณ์ดีพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจแล้วย่อมมีกำลังทำประโยชน์ สร้างสรรค์เศรษฐกิจและสังคมของบ้านเมืองได้เต็มที่ ทั้งไม่เป็นภาระแก่สังคมด้วย คือเป็นแต่ผู้สร้าง มิใช่ผู้ถ่วงความเจริญ...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยมหิดล ณ อาคารใหม่สวนอัมพร วันพฤหัสบดี ที่ 7 กรกฎาคม 2537

“...มหาวิทยาลัยมหิดลนี้ เป็นมหาวิทยาลัยที่สอนวิชาการด้านแพทยศาสตร์แท้ ๆ มาแต่เดิมต่อมาได้ปรับปรุงขยายวิชาการที่สอน ให้กว้างขวางออกไปมากมายหลายแขนง จนบัดนี้มีพร้อมทั้งด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ วิศวกรรมอันได้เป็นมานี้ นับเป็นผลสำเร็จของมหาวิทยาลัยมหิดล ที่เพียรพยายามจะขยายการศึกษาชั้นอุดมศึกษาให้สมบูรณ์จนเต็มรูปแบบ ซึ่งจะส่งผลดีถึงการพัฒนาประเทศเป็นส่วนรวมด้วย...”

“...บัณฑิตทั้งหลายเป็นผู้มีความรู้ความสามารถพร้อมอยู่ หากไม่นำออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติแล้ว ก็จะเป็นที่น่าเสียดายอย่างมาก ทุกคนจึงควรจะได้ถือเป็นการหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบในสถานภาพและความมั่นคงของส่วนรวมเป็นพิเศษ ด้วยการใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่โดยเต็มภาคภูมิ เพื่อส่งเสริมปรับปรุงการปฏิบัติงานพัฒนาสังคมและบ้านเมือง ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นในทุก ๆ ด้าน ในการนี้ ท่านทั้งหลายนอกจากจะอาศัยความรู้ ความสามารถทางวิชาการตามแนวที่ได้ฝึกฝนกันมาแล้ว ยังจะต้องรู้ในพื้นฐานและหลักวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างทั่วถึง รวมทั้งมีความเข้าใจอันกระจ่างอย่างเพียงพอ ในสถานะความเป็นจริงของท้องถิ่น สังคม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีความเป็นอยู่ของคนไทยด้วย จึงจะสามารถนำวิชาการที่มีอยู่ไปใช้ปฏิบัติงานให้ประสานกับวิชาการด้านอื่น บุคคลอื่น และสถานะความเป็นจริงได้โดยสอดคล้อง และสัมฤทธิ์ผลที่เป็นประโยชน์แท้ บัณฑิตใหม่ทุกคนจึงควรจะได้ตั้งใจพิจารณาตามนัยที่กล่าวนี้ให้ทราบชัด จักได้เป็นหลักเป็นกำลังในการอุทิศอุทิศประกอบกิจปฏิบัติงานพัฒนา ให้ก้าวไปสู่ทิศทางและสภาพที่พึงประสงค์คือ ความผาสุก ความมั่นคง และความก้าวหน้าของทุกคนในชาติ...”

บทสรุป

ความสำคัญของสุขภาพอนามัยเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของการพัฒนามนุษย์ ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่หลัก คือ แพทย์ และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ผู้เข้าไปทำหน้าที่เพื่อพัฒนามนุษย์ จำเป็นต้องมี คุณสมบัติทั้งวิชาชีพและทางสังคม ขณะเดียวกันตัวเราเองต้องเรียนรู้ที่จะดูแลสุขภาพอนามัยของตนเองด้วย

ความรู้ความสามารถและทักษะ : การศึกษา

การศึกษาเครื่องมือพัฒนามนุษย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงให้ความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากแนวพระราชดำริด้านการศึกษาของพระองค์ ซึ่งปรากฏในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส ที่ทรงพระราชทานแก่พลเรือน นิสิต นักศึกษา ครู - อาจารย์ ผู้บริหาร การศึกษา ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถานศึกษาและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ พระองค์ทรงมีความสนพระทัยอย่างยิ่งต่อการศึกษา ปัญหาการศึกษา การแก้ไขปัญหา ตลอดจนการพัฒนาการศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติให้มากที่สุด นอกจากนี้พระองค์ยังทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการศึกษาต่าง ๆ มากมาย ได้แก่การเสด็จฯ ไปพระราชทานปริญญาบัตร วุฒิบัตร ประกาศนียบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ การเสด็จเยี่ยมสถานศึกษาต่าง ๆ การเสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงประกอบพิธีการเปิดสถานศึกษาและงานต่าง ๆ ที่จัดขึ้นโดยเกี่ยวข้องกับการศึกษา รวมทั้งการทรงริเริ่มการดำเนินการการตั้งโรงเรียน การเผยแพร่ความรู้ การฝึกอบรม การสงเคราะห์ครู - อาจารย์ และนักเรียน นักศึกษา เป็นต้น

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยและทรงให้ความสำคัญแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากทรงเห็นว่าการศึกษาเป็นกระบวนการในการเรียนรู้ การฝึกฝนอบรม และพัฒนามนุษย์ให้เจริญงอกงามทางด้านความรู้ สติปัญญาและคุณธรรม จริยธรรม และหากประชาชนของประเทศได้รับการศึกษาที่ดีและถูกต้อง และเป็นไปโดยทั่วถึงแล้ว ประชาชนของประเทศนั้นก็จะเป็พลเรือนที่มีคุณภาพ กล่าวคือ มีความรู้ มีความสามารถ มีจิตใจ และความประพฤติที่ดีงาม ซึ่งจะทำให้แต่ละคนประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพการงานของตนเองและยังส่งผลต่อการพัฒนาประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคงและสงบสุข การศึกษาจึงนับว่าเป็นรากฐานที่สำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน และยังเป็นรากฐานที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศอีกด้วย

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการศึกษา เป็นรากฐานที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์และการพัฒนาประเทศ พระองค์จึงทรงให้ความสำคัญของการศึกษาในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา เนื่องจากการศึกษาแต่ละระดับก็มีความสำคัญแตกต่างกันไป การศึกษาในวัยเด็กจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตในวัยที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่ต่อไป ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่สถานศึกษาต่าง ๆ เช่น

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานเนื่องในงานวัดปีดภาคเรียนของโรงเรียนจิตรลดา เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2515 ตอนหนึ่งความว่า

“...จุดประสงค์ของการจัดตั้งโรงเรียนและมีการรับนักเรียนอยู่ในโรงเรียนนี้ ก็เพื่อที่จะให้ความรู้แก่เยาวชนที่จะต้องเตรียมตัวเพื่อที่จะฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งจะมีนานาประการในชีวิต ความรู้ในวิชาการเป็นสิ่งที่ทำให้สามารถฟันฝ่าอุปสรรคได้ และทำให้เป็นคนที่มีเกียรติเป็นคนที่สามารถ เป็นคนที่จะมีความพอใจในตัวเองว่าทำประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม...”

พระบรมราโชวาท ที่พระราชทานแก่คณะครูนักเรียนโรงเรียนวังไกลกังวล เมื่อ วันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2523 ตอนหนึ่งความว่า

“...วัตถุประสงค์ของการตั้งโรงเรียน หรือการให้การศึกษาแก่เยาวชนของชาติ คือ การให้นักเรียนมีความสมบูรณ์ ไม่บกพร่องพิการทั้งทางร่างกายทั้งทางความคิด จิตใจและคุณธรรม ให้นักเรียนมีวิชาความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำ พร้อมทั้งมีความสามารถที่จะนำความรู้ความคิดไปปฏิบัติใช้งานด้วยตนเองได้จริงด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือให้นักเรียนแต่ละคนได้มีอุปกรณ์ครบครันสำหรับการครองชีวิตและสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคมและชาติบ้านเมืองในกาลภายหน้านั่นเอง...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานเนื่องในโอกาสจัดงานฉลองวันเด็กแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2515 เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 และ ปี พ.ศ.2527 เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2526 ตามลำดับดังนี้

“...การฝึกหัดอบรมตนเองให้มีวิชาความรู้ มีความเฉลียวฉลาดที่จะทำด้วยเหตุผลและความถูกต้องเป็นกิจ จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคน เพราะเป็นเหตุสำคัญอย่างเดียวที่จะทำให้มีพลังความสามารถเกิดขึ้นในตัว และจะนำพาชีวิตให้ก้าวหน้าไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและความสำเร็จในสิ่งที่พึงปรารถนา วัยเด็กนี้เป็นวัยประเสริฐสุดสำหรับการศึกษาอบรมดังกล่าว เด็กทุกคนจงอย่าปล่อยให้ผ่านไปโดยไร้ประโยชน์...”

“...วัยเด็กเป็นวัยเริ่มต้น เป็นวัยเตรียมตัว เพื่อสร้างความเจริญมั่นคงในชีวิต เด็ก ๆ จึงควรริบชวนขวนขวายศึกษา จักได้มีความฉลาดรอบรู้ว่าจะอะไรคือความดี และอะไรคือความเสื่อมเสีย เพื่อสามารถเลือกเฟ้นหยิบยกเอาแต่สิ่งที่ดีงามขึ้นมาประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นทางนำชีวิตของตนไปสู่ความสุขความเจริญได้โดยถูกต้องและสมบูรณ์....”

สำหรับการศึกษาในระดับอุดมศึกษานั้น พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นการศึกษาที่สำคัญอีกขั้นหนึ่ง เพราะเป็นการศึกษาในขั้นสูงที่ผู้สำเร็จการศึกษาสามารถนำเอาความรู้ด้านวิทยาการที่ได้รับมาไปใช้ในการประกอบอาชีพการงานในสาขาต่าง ๆ ตามที่ตนเองได้ศึกษาเล่าเรียนมาให้เกิดผลสำเร็จแก่ตนเอง และประเทศโดยส่วนรวมต่อไป ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ครั้งที่ 6 เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ.2515 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยเป็นปัจจัยสำคัญที่เปิดทางให้บุคคลสามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ความชำนาญ ในวิทยาการอันกว้างขวางลึกซึ้ง ซึ่งจะนำมาสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นความเจริญให้แก่ตนและสังคมโดยไม่มีเขตจำกัด...”

พระบรมราชาโหวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2523 ตอนหนึ่งความว่า

“...มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันที่เปิดสอนสรรพวิทยาการที่นิยมศึกษากันทั่วโลก และที่วิญญูชนไม่ว่าชาติใดภาษาใด มีสิทธิ์สมัครเข้ามาอาศัยเล่าเรียนร่วมกันได้ มีเป้าหมายที่จะฝึกอบรมผู้เข้ามาอาศัยศึกษานั้นให้ได้เรียนรู้อย่างเหมาะสมเพียงพอ ทั้งวิทยาการ ประสบการณ์ และคุณธรรมของการอยู่ร่วมกัน สำหรับนำไปปฏิบัติ บริหารกิจการทั้งปวง โดยมีประสิทธิภาพ และประสานสอดคล้องให้เกิดความเจริญมั่นคง และความผาสุกสงบแก่คนในชาติและในโลก มหาวิทยาลัยจึงเปรียบได้เสมือนโลกที่ย่อส่วนลง ให้นุคคลทั่วไปที่มีความสามารถทางสมอง เข้ามาท่องเที่ยวศึกษาได้โดยสะดวก แล้วนำความรู้ความชำนาญไปสร้างสรรค์จรโลงบ้านเมือง ตลอดจนความดีงามทั้งปวงให้ถาวรวัฒนาสืบไป...”

พระบรมราชาโหวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2530 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การศึกษาในมหาวิทยาลัยมีจุดมุ่งหมายจะฝึกอบรมทุกคนให้มีความรู้ ความคิดกว้างขวางเพียงพอที่จะพิจารณาวินิจฉัยเรื่องราวปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยเหตุผล และความถูกต้อง พร้อมกันนั้นก็ให้มีความถนัดจัดเจนในวิชาการด้านใดด้านหนึ่ง ถึงขนาดที่จะนำไปใช้ประกอบการทำงานเป็นอาชีพ หรือใช้เป็นรากฐานสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไปในระดับสูงเป็นนักวิชาการโดยตรง...”

✓ วิธีจัดการการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวพระราชดำริด้านการศึกษาซึ่งทรงพระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามากมาย แนวพระราชดำรินี้ดั่งกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญและเอาพระทัยใส่ต่อการศึกษามาเป็นนิตย์ ทรงให้แนวพระราชดำริที่ลึกซึ้ง และมีคุณค่ายิ่งต่อการศึกษา ทั้งนี้ทรงต้องการให้การศึกษามีพัฒนาการที่จะพัฒนามนุษย์ให้มีความเจริญงอกงามในทุกด้านอย่างแท้จริง แนวพระราชดำริด้านการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พอสรุปได้ดังนี้

1. บทบาทของการศึกษา

จากการศึกษาแนวพระราชดำริด้านการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น พอจะสรุปได้ว่า คุณลักษณะของการศึกษาที่ดีและถูกต้องตามแนวพระราชดำริของพระองค์นั้น จะทำให้การใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดเป็นไปอย่างประหยัดและพัฒนามนุษย์ได้ตามวัตถุประสงค์

1.1 การศึกษาต้องให้มีความรู้ทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติ (Occupation Skills)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ว่าบุคคลที่ศึกษาในสาขาใดจำเป็นจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ หรือหลักทฤษฎีของ

สาขานั้น ๆ อย่างถูกต้อง ถ่องแท้ ครบถ้วนและแม่นยำ เพื่อให้มีเครื่องมือที่ทรงพลังในการที่จะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพการงานของตนเอง อย่างไรก็ตามพระองค์ทรงเห็นว่าความรู้ทางด้านวิชาการเพียงอย่างเดียว นั้น ไม่เพียงพอต่อความสำเร็จของงาน สิ่งสำคัญที่บุคคลพึงต้องมีพร้อมกับความรู้ด้านวิชาการก็คือความรู้ด้านการปฏิบัติ ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลสามารถที่จะนำความรู้ด้านวิชาการไปประยุกต์ใช้กับอาชีพการงานของตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งต่อตนเอง และส่วนรวมต่อไป จึงจะนับว่าการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ของบุคคลนั้นก่อให้เกิดประโยชน์อย่างสมบูรณ์ แนวพระราชดำริดังกล่าวปรากฏอย่างสม่ำเสมอในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เช่น

พระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2524 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...ผู้ที่กำลังเรียนรู้วิชาการ ย่อมจะต้องปฏิบัติงานนั้น ๆ ด้วยเหมือนกัน ให้เห็นประโยชน์ว่างานที่ตนเรียน คืองานวิชาการที่ตนเอาไว้สำหรับทำงานจริง ๆ และงานนั้นไม่เพียงแต่จะเป็นงานเพื่องานเท่านั้นเอง จะต้องเป็นงานเพื่อส่งเสริมให้คนอื่นที่ไม่มีความรู้เท่าไม่มีการศึกษาสามารถที่จะได้ประโยชน์ ผู้ที่มีความรู้หรือสนใจในความรู้ก็ต้องแผ่ความรู้นั้นออกไป จุดสำคัญอยู่ที่ว่าแต่ละคนที่ออกไปนั้น ได้ใช้ความรู้ที่ทราบที่รู้มาที่เรียนมาโดยทันที คือเรียนมาแล้วก็ออกไปปฏิบัติงานก็เห็นว่าดีก็ใช้ได้เป็นการยืนยันว่าวิชาการที่ตนเรียนมาศึกษามาใช้ได้จริง ๆ...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ครั้งที่ 23 เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2532 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...ผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาแล้ว ถือว่ามีความรับผิดชอบอย่างยิ่ง อยู่ที่จะต้องใช้วิชาความรู้ปฏิบัติงานให้เกิดประโยชน์ ความรู้ที่ใช้ได้ผลนั้นต้องเป็นความรู้ที่ถูกต้อง แน่นหนา แม่นยำ ชำนาญ นำมาใช้การได้ทันที...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2534 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...เมื่อเวลาศึกษาอยู่นั้น วิชาการย่อมมีความสำคัญเป็นเอก เพราะเป็นทั้งตัวงาน ทั้งจุดหมายของทุกคน แต่เมื่อออกไปประกอบอาชีพการงานแล้ว จุดมุ่งหมายสำคัญจะไปอยู่ที่งานกับผลสำเร็จของงาน วิชาการนั้นต้องถือเป็นปัจจัยหรืออุปกรณ์สำคัญจะใช้ปฏิบัติ แต่ละคนจึงควรจะเข้าใจให้ชัดเจนว่าการที่ได้อุตสาหกรรมศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ มาเป็นอันมาก ทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตร นานาชนิดนั้น ๆ ไว้ สำหรับนำออกใช้ปฏิบัติงานเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วนั่นเอง แต่โดยเหตุที่งานแต่ละอย่างไม่เหมือนกัน เมื่อนำหลักวิชาการออกใช้ จึงจำเป็นจะต้องเลือกสรรก่อน คือต้องพิจารณาหยิบยกมาเฉพาะเรื่อง เฉพาะส่วนที่เหมาะสมตรงกับงานมาใช้ ยิ่งไปกว่านั้นยังจะต้องระวังใช้ให้ถูกกับเรื่อง กับโอกาส กับสถานการณ์ และประโยชน์อันพึงประสงค์ของกิจที่ทำด้วย มิใช่จะยึดติดกับหลักทฤษฎีสถานเดียว จะทำให้งานไม่สำเร็จผลสมบูรณ์...”

พระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การเรียนรู้วิทยาการขั้นสูงต่าง ๆ เป็นประโยชน์ช่วยตัวได้กว้างขวางมาก ในการที่จะดำเนินงานต่อไปให้เจริญก้าวหน้า แต่บุคคลจำเป็นต้องควบคุมตัวเอง มิให้ยึดติดอยู่กับตำรา หรือทฤษฎีมากเกินไป เพราะมีฉะนั้น เมื่อไปพบข้อเท็จจริงในการปฏิบัติงาน ซึ่งไม่ตรงหรือสอดคล้องกับตำราเข้า จะเกิดความสับสนที่ห้ถึงเลใจ ทำให้งานที่กำลังทำอยู่หยุดชะงักหรือไม่ก็จะไปคว้าเอาความคิดที่ไม่ถูกต้องทั้งทางทฤษฎีทั้งทางปฏิบัติ มาใช้ทำงานอย่างผิด ๆ ทั้งสองอย่างนี้เป็นโทษเสียหายแก่งาน แก่ตน และแก่ส่วนรวมอย่างใหญ่หลวง ดังนั้น เมื่อต้องเผชิญปัญหาความขัดกันระหว่างทฤษฎีกับปฏิบัติเข้า ควรจะต้องดำเนินงานในส่วนที่เห็นว่าถูกต้องต่อไป ไม่ให้ชะงัก พร้อมกันนั้นก็รีบคิดพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเร่งด่วน หาทางปรับหลักวิชาที่มีอยู่ให้เข้ากับปัญหาและประสานเข้ากับวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยให้เห็นปัญหาโดยแจ้งชัด เมื่อได้วิธีที่ถูกต้องมาแล้ว ก็นำไปใช้การให้เป็นผลด้วยความแน่วแน่และมั่นใจ...”

พระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2518 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...เพราะสิ่งที่มหาวิทยาลัยสมควรและจำเป็นจะต้องทำเพื่อให้นักศึกษานั้น คือ สร้างความรู้พื้นฐานทางวิชาการให้นักศึกษาอย่างแน่นแฟ้นและเพียงพอ ซึ่งหมายความว่าต้องให้ทุกคนเรียนรู้หลักของแต่ละวิชาให้ทั่วถึงและแจ่มแจ้ง เริ่มต้นตั้งแต่รู้ว่าวิชาการนั้น ๆ เกิดขึ้นมาอย่างไร เพื่อใช้การอะไรแล้วมีความเปลี่ยนแปลงลำดับมาอย่างไร ตามสภาพและความจำเป็น ในปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร มีความสำคัญ มีความต้องการใช้ในการใดเพียงใด แม้ในอนาคตจะมีแนวโน้มทางใดก็ควรคาดคะเนได้ ทั้งนี้เพื่อจักได้สามารถนำไปใช้ให้ถูกต้องกับงานกับปัญหาสถานการณ์ และความจำเป็นซึ่งจะต้องประสบในเวลาปฏิบัติงาน หากไม่รู้ลักษณะและกลไกของวิชาการโดยตลอดอย่างคล่องแคล่วเจนจัดแล้ว ก็ยากนักที่จะใช้วิชาการปฏิบัติให้ได้ผลอย่างพอเพียงได้...”

อย่างไรก็ตามในการศึกษาเพื่อนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติได้จริง ๆ นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริถึงการศึกษาเพื่อให้บรรลุผลดังกล่าวข้างต้นไว้ว่า จะต้องประกอบไปด้วยการศึกษาใน 3 ลักษณะ คือ

1. การเรียนรู้ ตามความรู้และความคิดของผู้อื่น
2. การเรียนรู้จากการวิเคราะห์ วินิจฉัยด้วยตนเอง
3. การเรียนรู้ จากการปฏิบัติฝึกฝนจนประจักษ์ผลและเกิดความชำนาญ

การเรียนรู้ทั้ง 3 ลักษณะนั้น จำเป็นจะต้องกระทำไปด้วยกันและให้สอดคล้องและอุดหนุนซึ่งกันและกัน จึงจะช่วยให้เกิดความรู้จริง พร้อมทั้งความสามารถที่จะนำไปใช้ทำการต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ

1. การเรียนรู้ตามความรู้และความคิดของผู้อื่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า การเรียนรู้ลักษณะนี้เป็นการเรียนรู้ในเบื้องต้น เนื่องจากผู้เรียนยังไม่มีประสบการณ์และวิชาความรู้วิทยาการ ตลอดจนเรื่องต่าง ๆ ที่ต้องเรียนรู้ในชีวิตนั้น ก็มีมากมายหลายด้าน จึงเป็นเรื่องยากที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้น การเรียนรู้ตามความรู้และความคิดของผู้อื่นจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นการสะสมความรู้ต่าง ๆ ไว้เป็นพื้นฐานก่อน ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทที่พระราชทานเนื่องในงานวันปิดภาคเรียนของโรงเรียนจิตรลดา เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ.2523 ดังนี้

“...โรงเรียนนั้นก็มิหน้าที่สำหรับอุปการะและอุ้มชูผู้ที่ยังเยาว์วัย ทั้งในด้านร่างกายและทางจิตใจ เพราะเหตุว่าผู้ที่เกิดมาก็ยังไม่มีประสบการณ์ย่อมต้องรับประสบการณ์จากผู้อื่นก่อน เพื่อที่จะได้ปฏิบัติงานให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นได้...”

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2524 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การเรียนรู้ลักษณะแรก คือ การเรียนรู้หรือรับรู้ตามความรู้ของผู้อื่น ซึ่งอาจจะเป็นการฟัง การอ่าน การสังเกต ดู จำ อย่างไรก็ตามก็ได้ทั้งสิ้น การเรียนรู้แบบนี้จัดเป็นการเรียนรู้ขั้นต้น เพราะยังต้องรู้ตามเขา โดยยังมิได้พิจารณา พิสูจน์ สอบสวน อาจถูก ผิด ดี ชั่ว มีประโยชน์ ไม่มีประโยชน์ อย่างไรก็ตามก็ได้ แต่ถึงอย่างไรบุคคลก็จำเป็นต้องเรียนรู้โดยลักษณะนี้ด้วย เพราะเรื่องราวความรู้วิทยาการที่ควรจะต้องเรียนรู้ในชีวิตมีอยู่มากมาย เกินกว่าที่จะศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งทุกอย่างได้ จึงต้องศึกษาให้กว้างขวางได้เป็นพื้นฐานก่อน...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2529 ยังทรงกล่าวถึงความจำเป็นของการศึกษาในลักษณะนี้อีก ดังนี้

“...วิทยาการทุกอย่างมิใช่มิขึ้นในคราวหนึ่งคราวเดียวได้ หากแต่ค่อย ๆ สะสมกันขึ้นมาทีละเล็กละน้อย จนมากมายกว้างขวาง การเรียนวิทยาการก็เช่นกัน บุคคลจะต้องค่อย ๆ เรียนรู้ให้เพิ่มพูนขึ้นมาตามลำดับ ให้ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นนั้นเกิดเป็นรากฐานรองรับความรู้ที่สูงขึ้น ลึกซึ้งกว้างขวางขึ้นต่อ ๆ ไป วิธีแสวงหาความรู้และเพิ่มเติมความรู้ไม่มีวิธีใดที่จะสะดวกรวดเร็วไปกว่าการเรียนรู้จากผู้ที่เขารู้มาก่อนเขาได้คิดพิจารณามาก่อน เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีครูและครูจึงต้องสอน...”

2. การเรียนรู้จากการพิจารณาวินิจฉัยด้วยตนเอง

การเรียนรู้ลักษณะนี้เน้นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้เรียนได้เรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับมาแล้วนำมาพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์อย่างสม่ำเสมอ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ที่เป็นของตนเอง สามารถที่จะนำไปใช้ในการสร้างสรรค์งานต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ทั้งตนเองและส่วนรวมได้มากยิ่งขึ้น ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ.2536 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การศึกษาในมหาวิทยาลัย ที่มุ่งให้บุคคลมีความรู้ความสามารถด้านวิชาการเป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบกิจการงานในอาชีพนั้น ถือเป็นการศึกษาในระบบ ผู้ศึกษาจะได้รับความรู้ถ่ายทอดจากครูบาอาจารย์ และจากการศึกษาค้นคว้าจากตำราเป็นหลัก ต่อเมื่อได้ออกไปทำงาน ได้ประสบเหตุการณ์และปัญหาต่าง ๆ ให้ต้องขบคิดมากมายแล้ว จึงเกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถ่องแท้ในสิ่งทั้งปวง ที่เรียกว่าประสบการณ์ในชีวิตเพิ่มขึ้น ประสบการณ์ในชีวิตนี้เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ และความฉลาดเจตุนที่มั่งคั่ง ซึ่งได้รู้จักนำมาใช้ด้วยความรู้เท่าถึงเหตุผล และด้วยความรอบคอบระมัดระวังแล้วจะยังประโยชน์ให้แก่ตนเอง และสังคมอย่างวิเศษสุด...”

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2524 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...เมื่อต้องการทราบเรื่องใด จริง ๆ จึงนำมาศึกษาพิจารณาและวินิจฉัยให้เห็นเหตุเห็นผลอีกชั้นหนึ่ง การเรียนด้วยการพิจารณาวินิจฉัยแล้วนี้จัดเป็นการเรียนรู้ลักษณะที่สอง ซึ่งสูงขึ้นมากกว่าระดับที่รู้ตามผู้อื่น ถึงระดับนี้ ความรู้ที่เกิดขึ้นจะกลายเป็นความรู้ความเข้าใจของตนเอง ซึ่งมั่นใจได้และใช้ประโยชน์ได้ดีขึ้น...”

3. การเรียนรู้จากการปฏิบัติฝึกฝนจนประจักษ์ผล และเกิดความชำนาญ

การเรียนรู้ในลักษณะนี้ เป็นการนำเอาความรู้ที่ได้รับมาจากผู้อื่น หรือจากการพิจารณาพิจารณาวินิจฉัยด้วยตนเอง มาฝึกฝนปฏิบัติให้เกิดผลเป็นความรู้ที่ชัดเจนที่สามารถจะนำไปใช้ในการทำงานต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริงและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งให้เกิดประโยชน์ต่อทั้งตนเองและสังคมโดยส่วนรวม การเรียนรู้ในลักษณะนี้จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ผู้เรียนจะต้องศึกษาฝึกฝนให้ได้

แนวพระราชดำริของพระองค์เกี่ยวกับการเรียนรู้ในลักษณะนี้ ปรากฏในพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2523 และวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2524 ตามลำดับ ดังนี้

“...จะพูดถึงการศึกษาในส่วนของการอบรมความสามารถในทางปฏิบัติต่อไปว่า การหาโอกาสนำความรู้ภาคทฤษฎีมาลงมือปฏิบัติที่ดี การฝึกหัดปฏิบัติงานเพื่อใช้แรง ใช้ฝีมือความละเอียดถี่ถ้วนที่ดี เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งและต้องกระทำมิให้น้อยไปกว่าภาคทฤษฎี เพราะการศึกษานี้เป็นประโยชน์เสริมสร้างปัจจัยสำคัญของชีวิตในด้านความขยันขันแข็ง ความเข้มแข็ง ความอดทน พยายาม ความละเอียดรอบคอบของบุคคล ได้อย่างมากที่สุด ผู้ที่ปรารถนาทำอะไรด้วยตนเองจะเป็นผู้มีอิสระ ไม่ต้องพึ่ง ไม่ต้องอาศัยผู้ใด จะไม่ต้องรอคอย ไม่ต้องผัดหวัง และจะได้รับผลสำเร็จสมใจนึกเสมอไป ท่านทั้งหลายจึงควรตั้งใจแสวงหาประโยชน์จากการปฏิบัตินี้ให้ได้...”

“...การเรียนรู้ ลักษณะนี้ได้แก่การนำเอาสิ่งที่รับรู้มาแล้วหรือทำความเข้าใจแล้วนั้น มาฝึกหัดปฏิบัติด้วยกายด้วยใจให้ประจักษ์ผลขึ้น เกิดเป็นความรู้อันชัดแจ้งแน่นอนตรึงตรายอยู่ในใจ

พร้อมกับความสามารถจัดเงินที่จะนำไปใช้ทำการอย่างมีประสิทธิภาพได้ทุกเมื่อ การเรียนรู้โดยลักษณะนี้ จัดเป็นขั้นสูงสุดที่จะพึงศึกษาฝึกฝนได้ ทั้งเป็นปัจจัยส่งเสริมให้บุคคลมีวิพยานะและความสามารถอย่างแท้จริง ประเสริฐยิ่งกว่าอุบัติใด ๆ ทั้งหมด บัณฑิตแต่ละคนจะต้องออกไปทำงาน ให้แก่ส่วนรวมและชาติบ้านเมืองอีกมาก ควรอย่างยิ่งที่จะพยายามสร้างเสริมความรู้ความชำนาญด้วยการฝึกหัดปฏิบัตินี้ ให้สมบูรณ์ บริบูรณ์ทุก ๆ ด้าน จักได้สามารถร่วมมือกัน นำพาประเทศของเราให้ก้าวไปถึงความวัฒนาผาสุกได้ตามที่ปรารถนา...

นอกจากนี้ยังปรากฏในพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร แก่นักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2521 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การเรียนรู้ตามตำราอย่างเดียวโดยไม่ฝึกหัดปฏิบัติด้วยก็ไม่ใช่การเพียงพอ เพราะการปฏิบัตินั้นเป็นตัวการที่ทำให้สามารถทำงานได้จริง ๆ ทั้งเป็นเครื่องพิสูจน์ความถูกต้องของตำราด้วย ดังปรากฏอยู่เสมอ ๆ ว่า ความรู้ความเข้าใจที่ได้จากตำรากับที่ได้จากการปฏิบัตินั้น อาจไม่ตรงกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและเหตุประกอบอีกหลายอย่าง ต่อเมื่อใดเราได้เรียนรู้และลงมือปฏิบัติครบทั้งสองอย่างแล้ว ความรู้อันแจ่มชัดที่จะถือเป็นครูหรือแบบอย่างได้จึงจะเกิดขึ้น...”

1.2 การศึกษาต้องเป็นแบบ “รู้ลึก” และ “รู้กว้าง” (Academic Skills)

นอกจากความรู้ด้านหลักวิชาการเฉพาะสาขาที่แต่ละบุคคลเล่าเรียนมาจะเป็นเครื่องมือสำหรับนำไปปฏิบัติงานหรือประกอบอาชีพของตนเองให้ประสบผลสำเร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระราชดำริว่า ความรู้สาขาอื่น ๆ ก็มีความสำคัญและจำเป็นต่อบุคคลเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจาก ความรู้ในสาขาต่าง ๆ นั้นมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ดังนั้นบุคคลควรจะเรียนรู้วิชาการทั้งในแนวลึก และแนวกว้าง เพื่อให้เป็นผู้ที่มีความรอบรู้ กล่าวคือเป็นผู้มีความรู้ทั้งในหลักวิชาการเฉพาะด้านและความรู้ด้านอื่น ๆ อย่างเพียงพอ ที่จะนำไปปฏิบัติงานใด ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร บัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ครั้งที่ 23 เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2532 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...นอกจากความรู้ด้านลึกคือวิชาเฉพาะสาขาที่ศึกษามาโดยตรงจากมหาวิทยาลัยแล้ว ความรู้ด้านกว้างคือวิชาการอย่างอื่น ๆ ทั่วไป ย่อมเป็นปัจจัยประกอบส่งเสริมอีกส่วนหนึ่งด้วย เพราะเหตุว่าวิชาการทั้งปวงมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอยู่ไม่มากนักน้อย ถ้าขาดความรู้ด้านกว้างจะทำให้บุคคลมีความรู้ความคิดคับแคบ ทำงานได้ไม่คล่องตัว...”

ในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ครูใหญ่โรงเรียนและนักเรียนที่สมควรได้รับพระราชทานรางวัล ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2521 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...นักเรียนจำเป็นต้องเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง มิฉะนั้นจะไม่เพียงพอสำหรับการปฏิบัติหน้าที่การทำงานและการดำรงชีวิตในปัจจุบัน อีกเหตุผลหนึ่งซึ่งนับว่าสำคัญ คือ วิชาการทั้งปวงนั้นถึงจะมีประเทมมากมายเพียงใดก็ตาม แต่เมื่อนำมาใช้สร้างสรรค์สิ่งใดก็ต้องใช้ด้วยกัน หรือต้องนำมาประยุกต์เข้าด้วยกันเสมอ อย่างกับอาหารที่เรารับประทานกว่าจะสำเร็จรูปขึ้นมาให้รับประทานได้ต้องอาศัยวิชาประสมประสานกันหลายอย่างและต้องผ่านการปฏิบัติมากมายหลายอย่างหลายตอน ดังนั้น ผู้จัดการศึกษาจึงต้องถือเป็นกิจสำคัญที่จะสอนให้นักเรียนได้เห็นได้เข้าใจ ชิมทราบ ว่า วิชาต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ถึงกันและมีอุปการะแก่กัน ทั้งฝ่ายวิทยาศาสตร์ และศิลปศาสตร์ ไม่มีวิชาใดที่นำมาใช้โดยลำพังตัวหรือเฉพาะอย่างได้เลย...”

พระราชดำรัส ในพิธีเปิดการประชุมอธิการบดีระหว่างประเทศเต็มรูปแบบสามปี ครั้งที่ 7 เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2527 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การศึกษาวิทยาการขั้นสูงแต่ละสาขาก็ทำนองเดียวกัน นอกจากการศึกษาค้นคว้าในทางลึกแล้ว ย่อมจะต้องมีการศึกษาในทางแนวกว้างอีกทางหนึ่งคู่กันไป เพราะวิชาการทั้งปวงต่างเป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกัน และเกี่ยวเนื่องกันและกันอยู่ทั้งสิ้น เป็นการยากยิ่งที่จะใช้วิชาการอย่างใดอย่างหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียวปฏิบัติการใช้ให้เป็นผล จึงถือว่าการศึกษาวิชาการขั้นสูงที่สมบูรณ์นั้น จะต้องมีการศึกษาด้านกว้างและการเพิ่มพูนประสบการณ์เป็นส่วนประกอบส่งเสริมด้วย โดยถือหลักว่า ยิ่งเรามีความรอบรู้กว้างขวางสมบูรณ์ขึ้นเพียงใด เราก็จะสามารถนำเอาวิทยาการมาโยงใยประกอบกันใช้ให้บังเกิดประโยชน์แก่การสร้างสรรค์ของเราได้ดียิ่งขึ้นเพียงนั้น การสร้างสรรค์เพื่อความเจริญวัฒนาทั้งในระดับชาติและนานาชาติ ซึ่งทำนทั้งหลายนกำลังร่วมกันดำเนินการอยู่ จึงต้องอาศัยการศึกษาที่ประกอบพร้อมทั้งสองด้านดังกล่าวแล้ว...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวพระราชดำริว่า การขาดความรู้ความเข้าใจในสาขาวิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง หรือความรู้แบบสหวิทยาการ ทำให้บุคคลมีความคิดที่คับแคบ และอาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้ง เกิดปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานได้ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการทำงานของส่วนรวม

ดังนั้น การจัดการศึกษาที่ถือว่าสมบูรณ์จึงต้องให้ผู้เรียนได้มีความรอบรู้ ในสาขาวิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เพื่อที่จะสามารถร่วมงานกับผู้อื่นในการสร้างสรรค์งานที่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะงานด้านการพัฒนาประเทศ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจ ความร่วมมือ ความสามัคคี และการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานหลาย ๆ ฝ่ายด้วยกัน จึงจะบรรลุผลสำเร็จได้

1.3 การศึกษาต้องช่วยฝึกให้บุคคลรู้จักประสานการปฏิบัติงานกับบุคคลอื่น ๆ ได้ (Communication Skills)

ในด้านการปฏิบัติงาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า บุคคลแม้จะมีความรู้มากแต่ก็ไม่สามารถจะปฏิบัติงานหรือหน้าที่ของตนให้สำเร็จผลได้แต่เพียงลำพังผู้เดียว ทั้ง

นี้เพราะการทำงานหรือการปฏิบัติงานใด ๆ นั้นมักจะเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับงานอื่น ๆ หรือบุคคลอื่น ๆ ด้วยเสมอ ดังนั้น ความสำเร็จของงานทั้งในระดับบุคคลและระดับประเทศชาติ จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือความสามัคคีและการประสานงานกันอย่างดีของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนั้น ๆ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม อีกทั้งจะต้องยึดถือหลักเหตุผลความถูกต้องและคำนึงถึงผลประโยชน์ หรือผลลัพธ์ของงานเป็นหลัก หากการปฏิบัติงานเป็นไปในลักษณะดังกล่าวแล้วย่อมส่งผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงต่อทั้งตนเองและประเทศชาติ โดยส่วนรวมและการพัฒนาประเทศชาติด้านใด ๆ ก็จะสามารถบรรลุผลสำเร็จได้โดยง่าย แนวพระราชดำรินี้ปรากฏในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ เช่น

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2524 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...วิทยาการใด ๆ ก็ตามจะใช้ให้เป็นประโยชน์แต่ลำพังอย่างเดียวมิได้ เป็นหน้าที่ของนักวิชาการที่จะต้องทำความเข้าใจให้ชัดแจ้งแน่นอนว่านอกจากแต่ละคนจะต้องเชี่ยวชาญในวิชาเฉพาะของตนแล้ว ยังจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องเปิดตาเปิดใจให้กว้างขวางสว่างไสว เพื่อเรียนรู้ให้ทั่วถึงและเพื่อประสานกับนักวิชาการอื่น ๆ และคนอื่น ๆ ให้ได้โดยสอดคล้องด้วย ประการสำคัญที่สุดเมื่อปฏิบัติงานอันใดกับผู้อื่นแล้ว จะต้องพยายามร่วมกันพิจารณาปรึกษาทำความเข้าใจกันให้ได้ พร้อมทั้งระมัดระวังปฏิบัติการให้เกื้อกูลส่งเสริมกันโดยตลอด งานที่แท้จริงจะบรรลุผลเลิศ และเกิดประโยชน์สมบูรณ์ตามความมุ่งประสงค์ได้...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2527 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...ทุกคนควรจะได้นำความคิดเห็นให้กระจ่างว่า งานของคนที่ทำนั้นเป็นเพียงงานส่วนหนึ่งที่อยู่ในส่วนรวม และงานทุกสิ่งทุกสาขาย่อมสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันเป็นปัจจัยเกื้อกูลส่งเสริมกันและกันอยู่ แต่ละคนจึงจำเป็นต้องรู้จักประสานประโยชน์กับบุคคลอื่นฝ่ายอื่นทุกฝ่ายทุกหน้าที่อย่างเฉลียวฉลาดพอเหมาะสมควรด้วยความเป็นมิตร ด้วยความเข้าใจเห็นใจกัน ด้วยความเมตตาปรองดองกัน งานทุก ๆ ส่วนจึงจะดำเนินก้าวหน้าไปพร้อมกันเสมอ และทำความเจริญให้เกิดขึ้นแก่บ้านเมืองส่วนรวมและบุคคลได้...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ครั้งที่ 9 เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2518 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...บัณฑิตผู้มีความรู้ เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงของชาติ จึงน่าจะถือตนว่ามีหน้าที่อันสำคัญยิ่งที่จะต้องปฏิบัติการร่วมกับกำลังส่วนอื่น ๆ โดยประสานสอดคล้อง ทั้งส่งเสริมกันและกันอย่างเหมาะสม พร้อมเพรียงและเข้มแข็ง เพื่อให้กำลังปฏิบัติการส่วนรวมทั้งประเทศ มีประสิทธิภาพบริบูรณ์เต็มเปี่ยม การทำหน้าที่ให้สอดคล้องกับผู้ที่ทำหน้าที่อย่างอื่น ๆ นั้น บัณฑิตหรือนักวิชาการจำเป็นต้องไม่ประมาทความรู้ ความสามารถของผู้อื่น ทั้งนักวิชาการด้วยกัน ทั้งผู้ที่มีความ

ชำนาญทางปฏิบัติทั้งหมดจะต้องใช้ความรู้ความเจตนาของตนร่วมงานกัน ด้วยความคิดความเห็นที่ถูกต้องตามเหตุผล สุจริต เทียงตรง เป็นอิสระจากอคติ กลอุบาย และความเห็นแก่ตัว ให้ภารกิจทั้งมวลบรรลุผลสำเร็จได้โดยครบถ้วน...”

จากแนวพระราชดำริดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเข้าพระทัยถึงธรรมชาติของการปฏิบัติงาน ได้เป็นอย่างดี จึงทรงชี้แนะและให้ตระหนักถึงความเป็นจริงที่ว่าในการปฏิบัติงานใด ๆ ก็ตาม บุคคลไม่สามารถจะทำงานให้สำเร็จผลได้โดยเพียงลำพัง เพราะงานทุกงานมักจะเกี่ยวข้องกับงานหรือบุคคลอื่น ๆ ไม่มากก็น้อย ดังนั้นบุคคลจึงควรที่จะเรียนรู้และฝึกฝนตนเองเพื่อปรับตัวให้สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และหากปฏิบัติเช่นนี้ได้ก็เท่ากับว่าบุคคลนั้นสามารถที่จะนำเอาความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับมาไปใช้ในการปฏิบัติหน้าที่การงานให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

1.4 การศึกษาต้องประกอบด้วยความรู้ด้านวิชาการและการฝึกฝนอบรมความคิดและจิตใจ (Self – knowledge Skills)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า ผลที่พึงประสงค์ของการศึกษาก็คือ ผู้ที่ได้รับการศึกษาควรจะต้องได้รับความรู้ทางด้านวิชาการและการฝึกฝนอบรมความคิดและจิตใจ พระองค์ทรงเห็นว่า การมีความรู้ทางวิชาการเพียงอย่างเดียว ยังไม่เพียงพอต่อความสำเร็จและความมั่นคงในการประกอบอาชีพการงาน เพราะการนำความรู้ไปใช้นั้นจะต้องอาศัยจิตใจที่ดีหรือปัญญาที่เป็นเหตุเป็นผลร่วมด้วย พระองค์ทรงให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการฝึกฝนอบรมความคิดและจิตใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากการฝึกฝนอบรมดังกล่าวจะทำให้คนเราได้รับการศึกษาที่ครบถ้วนสมบูรณ์ และเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง เพราะเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคนที่พึงมีในตัวเอง ซึ่งได้แก่ ความเกรงกลัวและสละยาต่อบาป ความรู้จักผิดชอบชั่วดี ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ การไม่เอาเปรียบผู้อื่น ความอดทน ความขยันหมั่นเพียร และความรอบคอบ

แนวพระราชดำริในเรื่องนี้ปรากฏให้เห็นอย่างสม่ำเสมอในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ทั้งผู้ที่กำลังศึกษาและผู้สำเร็จการศึกษา จากสถานศึกษาและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เช่น

พระราชดำรัสที่พระราชทานแก่โต๊ะครูและนักเรียนโรงเรียนราษฎรสอนศาสนาอิสลามจากภาคใต้ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2512 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การศึกษาที่สมบูรณ์ครบถ้วน ทั้งส่วนวิชาการและส่วนศีลธรรมจรรยา นั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นรากฐานและปัจจัยเครื่องส่งเสริมให้บุคคลสามารถพัฒนาตัวเองได้อย่างแท้จริง คือเมื่อทุกคนมีความรู้พร้อมทั้งมีศีลธรรมอันดีงาม ย่อมสามารถทำงานหาเลี้ยงชีพและดำรงชีวิตอยู่โดยสวัสดิและมั่นคงได้ และผู้ที่ตั้งตัวได้มั่นคงเช่นนี้ ย่อมสามารถสร้างฐานะและความอยู่ดีมีสุขให้แก่ตัวและครอบครัวได้ดีขึ้นเป็นลำดับ ยิ่งกว่านั้นยังจะสามารถเผื่อแผ่ ความดีความเจริญของตัวให้เป็นประโยชน์ถึงส่วนรวมได้อีกด้วย ท่านทั้งหลายจึงควรที่จะร่วมมือความเพียรพยายาม

กัน ดำเนินงานด้านการศึกษาต่อไปโดยเต็มกำลัง เพื่อพัฒนาอนุชนของเราให้ได้ผลอย่างแท้จริง ชาตินบ้านเมืองจักได้เจริญมั่นคงอยู่ตลอดไป...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะครู นักเรียน โรงเรียนวังไกลกังวล เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2522 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...ขอให้ทุกคนเข้าใจและจำไว้ว่า วิชาการต่าง ๆ ที่เรียนที่สอบไล่กันได้ นั้น โดยลำพัง ไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยให้นักเรียนเอาตัวรอดได้ และไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยสร้างสรรค์สิ่งใดนั้นเป็นประโยชน์ แก่ตัว แก่ผู้อื่น แก่บ้านเมืองได้ ผู้มีวิชาการแล้วจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติในตัวเอง นอกจากวิชาความรู้ด้วย จึงจะนำคนนำชาติให้รอดและเจริญได้ คุณสมบัติจำเป็นสำหรับทุกคนนั้น ได้แก่ ความละเอียดรอบคอบ ความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำ ความกตัญญูรู้คุณค่าในบ้านเมืองและผู้ที่อุปการะตัวมา ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น หากแต่มีความจริงใจ มีความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่ และที่สำคัญอย่างมากที่สุดก็คือ ความขยันหมั่นเพียรพยายามฝึกหัด ประกอบการทำงานทั้งเล็ก ใหญ่ ยาก ด้วยตนเอง ด้วยความตั้งใจ ไม่ทอดธุระ เพื่อหาความสะดวกสบายจากการเกียจคร้าน ไม่มั่งง่าย หยาบคาย สะเพร่า

คุณธรรมเหล่านี้แหละเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและจำเป็นของการศึกษา ไม่เป็นรองไปกว่าวิชาการ ดังนั้น ครูจะต้องปลูกฝังให้นักเรียน และนักเรียนจะต้องบำรุงรักษาให้เจริญขึ้นในตัวให้ครบถ้วน เพื่อให้มีการศึกษาที่สมบูรณ์ ที่ช่วยให้เป็นคนเต็มคน ที่สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเอง และประเทศชาติได้ ขอให้ครูและนักเรียนเอาใจใส่และพยายามทำหน้าที่ของตัวเองให้ถูกต้องครบถ้วนและจดจำรำลึกไว้ว่า คนคด คนคร้าน คนหยาบ คนไม่มีอาย นั้น ถึงจะมีความรู้ท่วมท้นเท่าใดก็ไม่มีความประโยชน์ เพราะสร้างสรรค์อะไรไม่ได้ ได้แต่ทำงานอย่างเดียว...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานเนื่องในงานวันปิดภาคเรียนของโรงเรียนจิตรลดา เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2523 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...ความรู้ที่สะสมเอาไว้ในตัวเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเสมือนประทีปสำหรับนำทางเราไปในการปฏิบัติตนในชีวิต จะเป็นการศึกษาต่อก็ตาม หรือจะเป็นการไปประกอบอาชีพการงานก็ตาม ความรู้นั้นจะเป็นเครื่องนำทางไปสู่ความเจริญ ความรู้ทางวิชาการก็จะสามารถใช้ประกอบอาชีพการงานที่มีประสิทธิภาพ เท่ากับเป็นสิ่งที่จะช่วยเลี้ยงตัวเลี้ยงกายเรา ความรู้ในทางการประพฤติที่ดี จิตใจที่เข้มแข็ง ที่ซื่อสัตย์สุจริต ผู้มีความขยันหมั่นเพียร ผู้มีความตั้งใจแน่วแน่มั่น ไม่มีทางที่จะล้มจม เพราะว่าเมื่อเราจะต้องได้รับการช่วยเหลือ ผู้ที่เห็นบุคคลที่มีความประพฤติดีก็จะเข้าช่วยอุปการะต่อไป แม้ตัวเองก็จะอุปการะตัวเองได้ เพราะจะเห็นแจ้งสิ่งที่ควรทำ ไม่ถลำไปในทางที่ไม่ถูก อันนี้ก็เป็นความหมายของการศึกษา...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2522 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...บัณฑิตมีวิชาความรู้เป็นเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพพร้อมอยู่แล้ว ที่จะนำไปใช้ งานได้ทันที แต่นอกจากวิชาความรู้ที่เป็นเครื่องมือแล้ว ทุกคนยังจะต้องมีรากฐานรองรับพร้อม กับวิธีการใช้อย่างถูกต้องเที่ยงตรงประกอบอีกด้วย จึงจะสามารถสร้างประโยชน์ให้สำเร็จเพียบพร้อม สมบูรณ์ได้ รากฐานที่ทุกคนต้องมีนั้น ได้แก่ ความหนักแน่น มั่นคงในสุจริตธรรมประการหนึ่ง ความมุ่งมั่นในการประกอบกิจการงานทุกอย่างให้สำเร็จอีกประการหนึ่ง คนไม่มีความสุจริต คนไม่มีความมั่นคงชอบแต่ makkelijk ไม่มีวันสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมที่สำคัญอันใดได้ ผู้ที่มีความ สุจริต และความมุ่งมั่นเท่านั้น จึงจะทำงานสำคัญยิ่งใหญ่ที่เป็นประโยชน์แท้จริงได้สำเร็จ...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2523 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การศึกษาในมหาวิทยาลัย มุ่งหมายที่จะปลูกฝังความเจริญพร้อมทุกด้าน ให้งอก งามในตัวบุคคล แม้อย่างน้อย ก็ให้มีคุณสมบัติสำคัญประกอบพร้อมกันสองประการ คือมีความรู้ แน่นหนาทั่วถึง ในวิทยาการชั้นสูงสาขาใดสาขาหนึ่งหรือหลายสาขาตามที่ถนัด กับมีสติปัญญา ความเฉลียวฉลาด สามารถคิดอ่านด้วยวิจารณญาณอันละเอียดรอบคอบ ประกอบด้วยเหตุด้วยผล และความสุจริตยุติธรรม ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลมีรากฐานอันมั่นคงและมีปัจจัยอันทรงประสิทธิภาพเป็น เครื่องอุดหนุน ในอันที่จะดำรงตนดำรงฐานะให้เจริญเป็นปึกแผ่นต่อไป ทั้งสามารถประกอบการ งาน สร้างสรรค์ความก้าวหน้าผาสุกให้แก่ส่วนรวมได้อย่างแท้จริง อีกส่วนหนึ่งด้วย

ท่านทั้งหลายสำเร็จปริญญาจากมหาวิทยาลัยแล้ว ถือได้ว่าเป็นผู้เข้าใจชัดเจนถึงความ มุ่งหมายดังกล่าวแล้ว เพราะฉะนั้น ในกาลเบื้องหน้า ไม่ว่าท่านจะศึกษาค้นคว้าวิชาการให้สูงขึ้น ไป ก็ดี จะประกอบอาชีพการงานใดอยู่ ณ ที่ใดก็ดี ขออย่าได้ละทิ้งหลักปฏิบัติของผู้มีการศึกษาที่ดี ที่จะ ต้องคิดอ่านและทำการใด ๆ ด้วยสติปัญญาวิจารณญาณ และด้วยหลักวิชาอันถูกต้องแม่นยำอยู่เสมอ การบำเพ็ญตนให้เที่ยงตรงครบถ้วนตามหน้าที่และอุดมคติ จะช่วยหนุนนำส่งเสริมให้แก่ทุกคน ประสบความสำเร็จ และความเจริญรุ่งโรจน์ในชีวิตได้เป็นแน่นอน...”

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2533 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การศึกษาในมหาวิทยาลัย กล่าวตามหลัก เป็นการศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเจริญ งดงามของบุคคลในทางวิชาการส่วนหนึ่ง ในทางความคิดอ่านอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเมื่อประกอบกัน แล้ว จะทำให้บุคคลมีความสามารถสูง คือสามารถจะปฏิบัติงานสำคัญ ๆ ของส่วนรวมให้สำเร็จได้ วิชา กับความคิดนี้เป็นปัจจัยคู่กันสำหรับใช้ทำงาน ความรู้วิชาการเป็นศักยภาพพื้นฐานในตัวบุคคล ความคิดอ่านเป็นตัวชักนำเอาวิชาการออกมาใช้ ถ้าคิดดี คิดเป็น ก็ใช้วิชาได้ผลเป็นการสร้างสรรค์ ถ้าคิดไม่ถูก ไม่เป็น ก็ใช้วิชาผิด ๆ พลาด ๆ ก่อเกิดผลเป็นความเสียหาย บัณฑิตจึงต้องมีหลักใน การคิด

หลักสำคัญนั้นอยู่ที่ว่า เมื่อคิดเรื่องใดสิ่งใด ต้องทำใจให้มั่นคงเป็นกลาง มีเหตุผล มีความจริงใจ และสุจริตเที่ยงตรง เพื่อความคิดจักได้กระจ่าง แน่วแน่ เห็นถึงจุดหมายและประโยชน์ที่แท้ของภารกิจของตนอย่างถูกต้องครบถ้วน แล้วสามารถสรรหาหลักวิชาส่วนที่เหมาะสมที่สุด มาใช้ปฏิบัติการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ไม่ว่าท่านทั้งหลายจะกระทำหน้าที่การงานใด จะวินิจฉัยปัญหาใด เมื่อใด ขอให้ใช้ความคิดพิจารณาอย่างรอบคอบและหนักแน่นจนรู้ชัดแจ้งทุกเรื่องทุกคราวไป การใช้ความคิดอย่างมีหลักนี้ ถ้าพากเพียรฝึกให้ต่อเนื่องและจริงจัง จนเกิดเป็นนิสัยแล้ว จะทำให้แต่ละคนสามารถจำแนกความดีความชั่ว ความจริงความเท็จ ตลอดจนสิ่งที่เป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ได้อย่างถูกต้องคล่องแคล่ว เป็นอุปการะให้สามารถใช้วิชาการประกอบกิจการงานทุกสิ่งอัน ให้บรรลุความสำเร็จก้าวหน้าได้โดยสวัสดิและมั่นคง...”

จากแนวพระราชดำริดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นในเรื่องของคุณธรรม จริยธรรมที่จะต้องมีความรู้คู่กับความรู้อยู่เสมอ พระองค์ทรงตระหนักดีว่า หากผู้มีความรู้แต่ไม่มี คุณธรรมจริยธรรมแล้ว อาจจะนำความรู้ไปใช้ในทางที่ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้ แต่หากผู้ใดมีทั้งความรู้และมีคุณธรรมจริยธรรมแล้ว ก็จะนำความรู้ไปใช้ในทางสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริง พระองค์ทรงเปรียบเทียบความรู้ประดุจดวงประทีป ซึ่งหากนำไปใช้ในทางที่ถูกต้องก็จะก่อให้เกิดคุณ แต่ถ้าใช้ในทางที่ผิดก็จะก่อให้เกิดโทษทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และประเทศชาติโดยรวมได้ ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2505 ตอนหนึ่งความว่า

“...การประกอบกิจการงานหรือการดำเนินชีวิตจะใช้วิชาการที่ได้ศึกษามาแล้วเท่านั้น ยังไม่เพียงพอ จำเป็นจะต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมให้ทันกับเหตุการณ์อยู่เสมอ และต้องอาศัยหลักศีลธรรมประกอบด้วย หากผู้ที่มีความรู้ดี แต่ขาดความยังคิด นำความรู้ไปใช้ในทางมิชอบ ก็จะเป็นภัยแก่สังคมและประเทศชาติ ความรู้กับดวงประทีปเปรียบเทียบกันได้หลายทาง ดวงประทีปเป็นไฟที่ส่องแสงเพื่อนำทางไป ถ้าใช้ไฟนี้ส่องในทางที่ถูกต้องก็จะไปถึงจุดหมายปลายทางได้โดยสะดวกเรียบร้อย แต่ถ้าไม่ระวังไฟนั้นอาจเผาผลาญให้บ้านช่องพินาศลงได้ ความรู้เป็นแสงสว่างที่จะนำเราไปสู่ความเจริญ ถ้าไม่ระมัดระวังในการใช้ความรู้ก็จะเป็นอันตรายเช่นเดียวกัน จะทำลายเผาผลาญบ้านเมืองให้ล่มจมได้ ฉะนั้นขอให้ผู้เป็นบัณฑิตทุกคนจงระพุดิตนเป็นตัวอย่างที่ดี ประกอบอาชีพโดยอาศัยวิชาความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา และดำรงอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงามเพื่อความเจริญก้าวหน้าของตนเองและประเทศชาติ...”

1.5 การศึกษาจะต้องมีการพัฒนาความรู้ตลอดเวลา (Learning Skills)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริว่า การศึกษาหาความรู้นั้นควรจะทำอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่เพียงแต่การศึกษาในระบบเท่านั้น แม้เมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปแล้ว

บุคคลก็สามารถที่จะศึกษาได้จากประสบการณ์และการฝึกฝนอบรมเมื่อออกไปปฏิบัติงาน เพราะ การศึกษานั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง กล่าวคือ คนเราสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต โดยรูปแบบการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชีวิตก็จะแตกต่างกันไป แต่ทั้งนี้ผลที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ย่อมทำให้ บุคคลนั้น มีความรอบรู้ มีวิชาการ และประสบการณ์ที่กว้างขวาง และมีความแม่นยำชัดเจนมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินชีวิตของตนเองมีความก้าวหน้าและมั่นคงยิ่งขึ้น นอกจากนี้พระองค์ทรง ตรัสหนักคิดว่า ความรู้ด้านวิทยาการต่าง ๆ นั้นไม่หยุดนิ่ง มีการพัฒนาให้ก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น บุคคลแม้จะสำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีความรู้แล้วก็ตาม ก็ควรจะต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม และ พัฒนาทักษะความสามารถของตนเองอย่างสม่ำเสมอ จึงจะทำให้สามารถปรับตัวให้ทันต่อการ เปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี แนวพระราชดำริดังกล่าวปรากฏให้เห็นในพระบรม ราโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เพื่อเป็นการเตือนสติให้ผู้ สำเร็จการศึกษาต้องพัฒนาความรู้ให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาความรู้ ปรากฏในพระบรมราโชวาทของพระองค์ อย่างสม่ำเสมอ เช่น

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานกระบี่และปริญญาบัตรแก่ผู้ สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายเรืออากาศ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2517 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...หลักสูตร โรงเรียนนายทหารบรรจุวิชาการชั้นสูงที่สำคัญและจำเป็นไว้ครบถ้วนทุก อย่าง ทั้งด้านวิทยาศาสตร์ ช่างกล วิศวกรรม และด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติ ศาสตร์ พร้อมกับการฝึกหัดต่าง ๆ ให้ร่างกายแข็งแรงอดทน มีความกระฉับกระเฉง คล่องแคล่ว เพื่อที่จะให้นายทหารแต่ละคนมีความสามารถ เหมาะสมแก่หน้าที่ผู้บังคับบัญชาทหารในสถาน การณ์ปัจจุบัน ท่านทั้งปวงจึงควรอย่างยิ่ง ที่จะใช้วิชาความสามารถที่มีอยู่ให้ได้ผลเต็มที่ ยิ่งกว่านั้น จะต้องพยายามฝึกฝนตนเองอยู่ตลอดเวลา ให้เกิดความรอบรู้ จัดเจน ชำนิชำนาญ และต้องศึกษาเพิ่ม เดิมอยู่เสมอ ให้วิชาการของตัวองกงามก้าวหน้ายิ่งขึ้น แล้วนำมาใช้ในงานที่ทำ ในการบังคับบัญชา ทหาร ตลอดจนการที่จะเอาชนะอุปสรรค และการที่จะหลบหลีกภัยอันตราย ขวากหนามหลุมพราง ต่าง ๆ ที่จะต้องประสบ ทั้งในการปฏิบัติในสนามและในการครองชีวิต ให้ผ่านพ้นไปได้โดยสวัสดิ ภาพ...”

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษา สาขาวิชาต่าง ๆ ของสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ ครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2523 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...งานด้านเกษตรมีลักษณะสำคัญพิเศษอยู่ประการหนึ่ง คือเป็นการผลิตที่อาศัยพลังของ ธรรมชาติ โดยไม่ต้องใช้วัตถุดิบประกอบขึ้น ทรายใดที่มีธรรมชาติ คือมีดิน น้ำ มีแสงแดด มีลม พืชอากาศ เกษตรกรก็สามารถบันดาลให้พืชพรรณ หรือผลิตผลทางการเกษตรของเขา งอกงามเพิ่ม

พูนขึ้นตลอดไปได้รบนัน ถึงแผ่นดินจะจืด น้ำจะแห้ง หรือลมฟ้าอากาศแปรปรวนไปบ้าง ก็ยังสามารถใช้ความรู้ ความชำนาญ ประกอบกับอุปกรณ์อันเหมาะสม เข้าช่วยฟื้นฟูและปรับปรุงคัดแปลงระบบธรรมชาติเหล่านั้น ให้เกื้อกูลการเพาะปลูกได้ นักการเกษตรทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่มีความรู้ความสามารถขั้นสูง เช่นบัณฑิตแห่งสถาบันนี้ จึงควรจะได้เข้าใจให้ซาบซึ่งถึงแก่นแท้และความสำคัญของการเกษตรตามนัยที่กล่าว ไม่ว่าจะได้รับราชการ หรือทำงานส่วนตัว ขอให้ตั้งใจพยายามสร้างผลงาน สร้างประโยชน์ จากพื้นฐานที่มีที่เป็นอยู่ ในห้วงงามทวีขึ้น โดยการใช้วิทยาการและความอุตสาหะอดทน จัดงานให้ถูกต้องเป็นระบบและเป็นระเบียบ ขณะเดียวกันก็ควรจะต้องชวนชวนศึกษาหาความรู้และประสบการณ์ให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้น เพื่อได้นำไปใช้งานพร้อมกับเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นที่ต้องการพึ่งพา โดยไม่เห็นแก่ตัว ให้ทุกคนทุกฝ่ายมีโอกาสได้รับความรู้ ความคิด และวิชาการ ไปสร้างหลักฐานความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วถึง จึงช่วยให้ส่วนรวมและบ้านเมืองเจริญมั่นคงได้...”

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2527 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การมีภูมิรู้สูงถือว่าเป็นประโยชน์เชิงคุณคณอย่างสำคัญอย่างหนึ่ง อย่างเช่นที่ท่านทั้งหลายได้รับเกียรติเป็นบัณฑิตในคราวนี้เป็นต้น แต่เชื่อว่าทุกคนคงจะไม่พอใจปรารถนาเพียงเท่านั้น คงจะปรารถนาความเจริญก้าวหน้าและถาวรยืนยาวยิ่งขึ้นต่อไปในภายหน้าด้วย ท่านจะช่วยตัวเองให้สมปรารถนาได้อย่างไร มีทางปฏิบัติที่ใครจะแนะนำอยู่สองประการ ประการแรกท่านต้องไม่ทอดทิ้งหรือหยุดยั้งการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ หากแต่จะต้องเอาใจใส่ ชวนชวนและพยายามศึกษาค้นคว้า ให้มีความรู้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้นและแม่นยำจัดเจนยิ่งขึ้น ประการที่สอง ท่านจะต้องนำวิทยาการนั้นออกปฏิบัติงานให้ได้ผล ทั้งในส่วนเป็นประโยชน์ของตน ทั้งในส่วนที่เป็นประโยชน์ของประเทศชาติ ทั้งนี้โดยยึดหลักประจำตัวประจำใจว่า ถ้าบัณฑิตพยายามรักษาความรู้ของตนให้มั่นคง เพิ่มพูนความรู้ของตนให้พัฒนาก้าวหน้า พร้อมกับพยายามใช้ความรู้นั้นเพื่อประโยชน์สร้างสรรค์อยู่เสมอแล้ว วิชาความรู้ก็จะเชิดชูตัวของบัณฑิตมิให้ตกต่ำลงได้ ยิ่งพยายามเรียนรู้และใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์กว้างขวางยิ่งขึ้นเพียงใด ก็จะเชิดชูตนให้ยิ่งสูงขึ้นและถาวรมั่นคงยิ่งขึ้นเพียงนั้น จึงใครขอให้ทุก ๆ คนตั้งใจให้แน่วแน่ ที่จะรักษาภูมิรู้ของตนไว้ให้ดี และพยายามนำมาใช้ประโยชน์ให้ได้จริง จักได้สามารถทำตนให้เป็นคนที่มีค่าและมีประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองได้ สมตามที่ตั้งใจปรารถนา...”

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2529 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...บัณฑิตทุกคน เมื่อสำเร็จจากมหาวิทยาลัย ควรจะมีความพร้อมอยู่พอสมควร ในการที่จะออกไปประกอบการทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ ตามหลักวิชาของตน เพราะมหาวิทยาลัยได้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการที่ดีให้ไปแล้วส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญ แต่นอกเหนือจากนั้น ยังมีวิชาความรู้

และสิ่งอื่น ๆ อีกมากมาย ที่แต่ละคนจำเป็นจะต้องขวนขวายศึกษาและอบรมต่อไปได้เกิดมีขึ้นในตนเอง เพื่อประกอบเกื้อกูลให้มีกำลังปัญญาและความสามารถเต็มที่ สำหรับใช้ปฏิบัติบริหารงานให้ประสบความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงถือว่า แม้ทุกคนจะออกไปประกอบอาชีพการงานแล้ว ก็ยังมีหน้าที่ที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติมอีก เพราะวิทยาการในโลกมีมากมาย ทั้งยังคลี่คลายพัฒนาต่อเนื่องกันไม่ขาดสายที่สำคัญที่สุด ก็คือวิทยาการทั้งหลายนั้นมีส่วนที่สัมพันธ์และประกอบส่งเสริมกันทั่วทุกสาขา ผู้มีวิชาอย่างหนึ่ง จำเป็นต้องทราบถึงวิชาอย่างอื่นด้วย จึงขอให้ท่านทั้งหลายทราบตระหนักในข้อนี้ แล้วพยายามตั้งใจใช้เวลาและโอกาสที่มีอยู่ สร้างเสริมเพิ่มพูนความรู้ทั้งด้านลึกและด้านกว้าง คือทั้งวิชาเฉพาะสาขา และวิชาทั่วไป ให้ได้ประโยชน์สูงสุด ไม่ปล่อยให้ล่วงเลยไปอย่างไร้ค่าและการถือปฏิบัติให้ได้เคร่งครัดครบถ้วนดังนี้ จักช่วยให้ท่านประสบความสำเร็จในการทำงาน เป็นบุคคลที่มีคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง...”

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงชี้แนะว่า ในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมนั้น บุคคลควรจะฝึกฝนให้เกิดเป็นความเคยชินเป็นนิสัย เพื่อไม่ให้เกิดความรู้สึกว่า เป็นภาระ เพราะอาจจะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายท้อแท้ แต่ควรทำด้วยความสนุกเพลิดเพลิน และพึงพอใจที่จะศึกษาความรู้และประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มเติม ซึ่งหากทำได้เช่นนี้ก็จะทำให้บุคคลนั้นมีความรู้ที่กว้างขวางและสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ดังเช่น

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานกระบี่และปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายเรืออากาศ เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2508 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...กองทัพนั้นมีทหารเป็นกำลัง มียุทธโศปกรณ์เป็นเครื่องมือปฏิบัติการ แต่การจะใช้กำลังและเครื่องมือให้ได้ผลเป็นประโยชน์นั้น อยู่ที่นายทหาร ผู้เป็นผู้บังคับบัญชา กองทัพจึงจำเป็นต้องมีนายทหารที่สามารถ ยิ่งในสมัยปัจจุบัน วิทยาการต่าง ๆ ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วมาก และการทำสงครามรุกรานกัน ก็ทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม คือทางการรุกเจียบ อย่างที่ทราบกันอยู่แล้วนั้นด้วย นายทหารจึงยังต้องมีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษ ต้องหมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอให้เป็นนิสัย ต้องสังเกตความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ให้รู้เท่าทันอยู่เป็นนิตย์ เพื่อจะได้อยู่ในฐานะพร้อมที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ทุกอย่างได้ทุกขณะ ทั้งต้องมีความสุขุมรอบคอบ รู้จักร่วมมือกันในการทำงาน รู้จักรักษาสามัคคีและวินัยแห่งหมู่คณะ เพื่อดำรงความเป็นปึกแผ่นของกองทัพไทยไว้ด้วย...”

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว บัณฑิตส่วนใหญ่คงจะได้ทำงานที่ต้องใช้วิชาการเป็นหลักตลอดไป ตัวท่านกับวิชาการจึงแยกจากกันไม่ได้ หมายความว่าแต่ละคนจะต้องติดตามศึกษาวิชาการที่พัฒนาก้าวหน้าอยู่เสมอ อย่างใกล้ชิด ทางที่ดีที่สุดในการศึกษาเพิ่มเติม ก็คือการตั้งกฎหรือ

วินัยให้แก่ตนเอง ว่าจะต้องปฏิบัติศึกษาอย่างสม่ำเสมอเป็นกิจวัตร จนเคยชินเป็นนิสัย เพื่อให้รู้สึกว่าการศึกษานั้นมิได้เป็นภาระ หากแต่เป็นสิ่งที่น่าสนใจ กระทำได้สะดวกสบาย ด้วยความสนุกเพลิดเพลินและพึงพอใจ การศึกษาที่ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องครบถ้วน จะส่งเสริมให้ภูมิรู้และความสามารถสูงขึ้น ให้ความคิดอ่านกว้างขวาง ลึกซึ้ง ซึ่งจะใช้เป็นเครื่องตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ได้ ไม่จนปัญญา ทั้งสามารถเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น ได้ชัดเจน ทำให้ร่วมงานประสานประโยชน์กับทุกคน ทุกฝ่าย ได้อย่างราบรื่น อีกประการหนึ่ง ในการปฏิบัติงานนั้นมีสิ่งสำคัญที่จะต้องกระทำอย่างสม่ำเสมออยู่อย่างหนึ่ง คือการพิจารณาวินิจฉัยเรื่องราวปัญหา ตลอดจนบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การพิจารณาจำเป็นต้องกระทำอย่างละเอียด รอบคอบทุกแง่มุม ด้วยหลักวิชาและความรอบรู้ที่ถูกต้อง ด้วยเหตุผลที่ครบถ้วนและหนักแน่นและสำคัญที่สุด ด้วยความคิดจิตใจที่สุจริต ตั้งมั่น เป็นกลาง ไม่ถูกอคติเหนี่ยวนำ จึงจะช่วยให้เข้าใจปัญหาทุกด้าน และบุคคลทุกคน ได้กระจ่างแจ่มแจ้ง ทั้งในแง่ดีแง่เสีย และสามารถนำข้อมูลตามที่เป็นจริง มาเทียบเคียงและวินิจฉัยการปฏิบัติทุกสิ่งได้โดยไม่ผิดพลาด บัณฑิตผู้ปรารถนาความเจริญมั่นคงในชีวิตและการทำงาน จึงควรจัดได้พยายามศึกษาเพิ่มพูนความรู้ และฝึกอบรมความคิดพิจารณาให้สมบูรณ์ตามที่กล่าวแล้วทั้งสองประการ...”

จากแนวพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องคุณลักษณะทางการศึกษาที่ดีนั้น แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่และทรงพินิจพิเคราะห์การศึกษาย่างละเอียดรอบคอบทุกแง่มุม ทั้งนี้ทรงต้องการให้การศึกษานั้นสามารถสร้างบุคคลที่มีคุณภาพให้แก่ประเทศชาติ คุณลักษณะของการศึกษาที่ดีดังกล่าว นับว่ามีคุณค่า และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการจัดการศึกษาของชาติ

2. บทบาทของครู

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าในด้านการศึกษานั้น การที่จะได้บุคคลที่มีคุณภาพ กล่าวคือเป็นผู้พร้อมด้วยความรู้และความดี สามารถสร้างงานและดำรงตนให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมได้นั้น นอกจากคุณลักษณะของการศึกษาที่ดี ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ยังจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญอีก 2 ด้าน ได้แก่ ผู้รับการศึกษาหรือผู้เรียน และผู้ให้การศึกษาหรือครูอาจารย์ ทั้งนี้ เพราะการศึกษานั้น ถ้ามองในแง่ของผู้เรียนก็เป็นการหาความรู้ แต่ถ้ามองในด้านของการให้การศึกษาก็ได้เช่นกัน กล่าวคือ ครูมีหน้าที่จะให้ความรู้เพื่อสร้างชีวิตอนาคตของนักเรียน และนักเรียนก็มีหน้าที่ที่จะเรียนเพื่อสะสมความรู้ไว้ตัว เพื่อสามารถดำเนินชีวิตต่อไป

ดังนั้น ในแง่ของการให้การศึกษา ผู้ให้การศึกษาหรือครูอาจารย์ จึงนับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการศึกษา ที่จะส่งเสริมและพัฒนาผู้ที่เข้ามาศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้ทั้งหลักวิชาการ และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติที่ก่อให้เกิดผลดีต่อส่วนรวม รวมทั้งการฝึกฝนอบรมจิตใจให้รู้

เหตุผล และความผิดชอบชั่วดี เพื่อมิให้นำความรู้ไปในทางที่เบียดเบียนผู้อื่น หรือนำความรู้ไปใช้ในทางที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อส่วนรวม

2.1 การสร้างคนเก่งและคนดี

การให้การศึกษาที่จะให้ได้ทั้งคนเก่งและดีด้วยนั้น ผู้ให้การศึกษาหรือครูอาจารย์ จะต้องตระหนักถึงหน้าที่ที่สำคัญอย่างน้อย 2 อย่างด้วยกัน ได้แก่ หนึ่งการให้ความรู้ด้านวิชาการ และสอง การฝึกฝนอบรมความคิดจิตใจเพื่อให้มีความประพฤติดีประพฤติดชอบ และครู อาจารย์ควรปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ให้ได้ครบถ้วนสมบูรณ์ จึงจะนับว่าเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อประเทศชาติในการสร้างบุคคลที่มีคุณภาพ ที่จะมีส่วนช่วยพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ครูใหญ่โรงเรียนและนักเรียนที่สมควรได้รับพระราชทานรางวัลตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีการศึกษา 2518 เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2518 และมีการศึกษา พ.ศ. 2522 เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2522 ตามลำดับ ดังนี้

“...ปัจจัยสำคัญที่สุดประการหนึ่งทั้งของชีวิต และส่วนรวม คือ การศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานส่งเสริมความเจริญความมั่นคงเกือบทุกอย่างในบุคคลและประเทศชาติ ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาของอนุชนทุกระดับ จึงควรได้ทราบตระหนักในความสำคัญของงานที่ตนทำ ทั้งต้องพยายามปฏิบัติให้ได้ผลสมบูรณ์เต็มตามความมุ่งหมายเจตนาของการศึกษานั้น กล่าวโดยสรุป ก็คือ การวางรากฐานที่ดีที่ถูกต้องในตัวบุคคลทั้งด้านร่างกาย และความรู้ทั้งปวง สำคัญที่สุด คือ รากฐานด้านความรู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักคิด คัดสินใจ ตามทางที่ถูกที่เป็นธรรม ที่สร้างสรรค์ ผู้จัดการศึกษาต้องดำเนินงานให้ได้ประโยชน์ พร้อมดังนี้จึงจะเรียกได้ว่าปฏิบัติการถูกต้องครบถ้วน เป็นนักการศึกษาแท้...”

และ “...การศึกษาที่ดีด้านวิชาการเป็นทั้งรากฐานและปัจจัยสำคัญสำหรับการสร้างสรรค์ แต่การที่จะนำเอาวิชาการมาสร้างสรรค์ให้สำเร็จได้นั้น จำเป็นที่สุด ที่จะต้องอาศัยการศึกษาที่ดีด้านอื่น ๆ เข้าประกอบอุดหนุนด้วย การศึกษาด้านอื่น ๆ นั้น หมายถึงการศึกษอบรมทุก ๆ อย่างทั้งทางความคิด จิตใจ และความประพฤติปฏิบัติ อันเป็นตัวสำคัญในการฝึกฝนขัดเกลาให้บุคคลมีความคิด ความฉลาดหนักแน่นในเหตุผลและความสุจริต ละเอียดรอบคอบ รู้จักรับผิดชอบ รู้จักคัดสินใจตามทางที่ถูกต้องเป็นธรรมและสำคัญอย่างยิ่ง ก็คือมีความขยันหมั่นเพียร อุตสาหะขวนขวายที่จะลงมือทำการทุกอย่างไม่ว่าเล็กใหญ่ง่ายยาก ด้วยตนเอง ดังนั้น ผู้ทำหน้าที่ให้การศึกษาจึงต้องสำนึกตระหนักอยู่เสมอที่จะต้องให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนให้ครบถ้วนทุก ๆ ด้าน ไม่ปล่อยให้ขาดตกบกพร่อง นักเรียนทั้งหลายก็ต้องเข้าใจว่า การที่อุตสาหกรรมแล้วเรียนด้วยความหมั่นขยันมาโดยตลอดนั้น เท่ากับแต่ละคนได้ฝึกฝนความขยันหมั่นเพียร เพื่อสร้างความเจริญและความสำเร็จของชีวิตไว้ส่วนหนึ่งแล้ว เพราะฉะนั้นสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องพยายามก้าวหน้าต่อไปด้วยดีให้ตลอด อย่ายอมท้อถอยไม่ว่าเพราะเหตุใด ๆ ชีวิตจักได้รุ่งเรืองมั่นคง คือสามารถดำรงตนให้เป็นหลัก เป็นที่อาศัยของส่วนรวมได้ในวันข้างหน้า...”

นอกจากนี้ยังปรากฏอย่างสม่ำเสมอในพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตวิทยาลัยการศึกษา ซึ่งผู้ที่สำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่จะต้องไปประกอบอาชีพในฐานะที่เป็นผู้ให้การศึกษา หรือเป็นครูบาอาจารย์ ดังเช่น

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตวิทยาลัยการศึกษา ประสานมิตร เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2509 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การสอนให้นักเรียนมีความรู้ดี เป็นสิ่งสำคัญมาก แต่มีสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้นอีก คือ จะต้องฝึกหัดให้นักเรียนรู้จักคิดพิจารณา นำวิชาความรู้ที่ได้นั้นไปใช้ในทางที่ถูกต้อง เหมาะสมแก่งานได้ ด้วย การศึกษาที่ให้ทั้งวิชาการและวิธีใช้วิชาโดยถูกต้องเช่นนี้ จึงจะเป็นการศึกษาที่ดี ที่ทำให้บุคคลและการทำงานของเขามีเจริญก้าวหน้าได้อย่างแท้จริง...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตวิทยาลัยการศึกษา ประสานมิตร เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การให้การศึกษา คือ การแนะนำและส่งเสริมบุคคลให้มีความเจริญงอกงามในการเรียนรู้ คิดอ่านและการกระทำตามอัธยาของแต่ละคน โดยจุดประสงค์ในที่สุด ให้บุคคลสามารถนำเอาความสามารถต่าง ๆ ที่มีในตัว ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่อุทิศตน แก่ผู้อื่น อย่างสอดคล้องไม่ขัดแย้งเบียดเบียนแก่แย้งกัน เพื่อสามารถอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เป็นประเทศได้ ดังนั้น ในแง่ของเจ้าหน้าที่จัดการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่จะมีบัณฑิตเช่นท่านทั้งหลายเป็นผู้นำอยู่ จึงควรจะได้ทราบจุดหมายของการศึกษาโดยชัดแจ้งทั้งควรถือเป็นหน้าที่จำเป็นจะต้องปฏิบัติว่า ต้องปฏิบัติงานด้วยความเข้าใจกัน มีความสัมพันธ์ร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดและกว้างขวาง สนับสนุนส่งเสริมของแต่ละสาขา แต่ละระดับขึ้นมาเป็นขั้น เว้นจากความขัดแย้งและเบียดเบียนกันโดยเด็ดขาด...” และ

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิต วิทยาลัยการศึกษา มหาสารคาม เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...การที่จะอบรมสนับสนุนอนุชน ให้ได้ผลตามความมุ่งหมายของการศึกษานั้น การฝึกฝนและปลูกฝังความรู้จักเหตุผล ความรู้จักผิดชอบชั่วดี เป็นสิ่งจำเป็นไม่น้อยกว่าการใช้วิชาการ เพราะการรู้จักพิจารณาให้เห็นเหตุเห็นผล ให้รู้จักจำแนกสิ่งผิดชอบชั่วดีได้โดยกระจ่างแจ้ง ย่อมทำให้มองบุคคล มองสิ่งต่าง ๆ ได้ลึกลงไป จนเห็นความจริงในบุคคลและในสิ่งนั้น ๆ เมื่อได้มองเห็นความจริงแล้ว ก็จะสามารถใช้ความรู้และวิชาการ ปฏิบัติงานทุกอย่างได้ดีและถูกต้องยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่ตนแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น...”

2.2 ครูต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลา

สำหรับบทบาทของครูนั่น การที่ครูจะปฏิบัติหน้าที่สำคัญทั้ง 2 อย่าง ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น สิ่งที่จะต้องตระหนักและพึงปฏิบัติ เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ก็คือ ครูต้องหมั่นฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดความรู้ทางวิชาการที่ถูกต้อง แม่นยำ และพัฒนาให้มี

ความรู้ให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในแง่ทฤษฎีและการปฏิบัติ อีกทั้งยังต้องฝึกฝนตนเองให้เชื่อมั่นในคุณธรรม จริยธรรม กล่าวคือ นอกจากครูจะมีความรู้ที่จะสามารถสอนได้อย่างดีแล้ว ยังต้องเป็นตัวอย่างในการประพฤติตนให้ดี มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีความสุภาพอ่อนโยน เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์ ให้ลูกศิษย์มีความภาคภูมิใจในตัวครู และเป็นที่เลื่อมใสไว้วางใจจากผู้ปกครองของลูกศิษย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญ เกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมความประพฤติปฏิบัติไม่น้อยกว่าความรู้ทางด้านวิชาการเลย ดังนั้น จึงให้ความสำคัญกับการประพฤติตนของครูที่เป็นตัวอย่างแก่ลูกศิษย์ ซึ่งแนวพระราชดำริดังกล่าว ปรากฏให้เห็นอย่างสม่ำเสมอในพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษา เช่น

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของวิทยาลัยการศึกษา เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2504 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...ในโอกาสที่ท่านทั้งหลายได้ออกไปปฏิบัติหน้าที่ครู ซึ่งมีความสำคัญในการสร้างอนาคตของชาติด้านหนึ่ง จึงใคร่ขอฝากข้อเตือนใจให้ระลึกไว้ว่า ทุกคนจะต้องบำเพ็ญตนเป็นผู้ที่สนใจในวิชาการโดยไม่หยุดยั้ง เพื่อรักษาเกียรติแห่งความเป็นบัณฑิตตลอดไป แล้วในฐานะที่เป็นครู อาจารย์ จะต้องตั้งมั่นอยู่ในหลักศีลธรรม รวมทั้งความสำนึกรับผิดชอบ ในหน้าที่ให้สมกับเป็นผู้ได้รับความไว้วางใจจากผู้ปกครองนักเรียน...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะครูนักเรียน โรงเรียนไกลกังวาล เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2525 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...สำหรับครูนั้น ก็จะต้องฝึกฝนตนเองให้แตกฉานและแม่นยำ ชำนาญ ทั้งในวิชาความรู้ และวิธีสอน เพื่อสามารถสอนวิชาทั้งปวงได้โดยถูกต้อง กระจ่างแจ้งและบริบูรณ์ครบถ้วน อีกข้อหนึ่งจะต้องมีเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต ความสุภาพ ความเข้มแข็ง อุดม ซึ่งจะต้องแสดงแก่ศิษย์ ให้ประจักษ์ชัดด้วยเสมอเป็นนิตย์ ศิษย์จักได้เห็นได้เข้าใจในคุณค่าของความรู้ในความดีและในตัวครูเองอย่างลึกซึ้ง แล้วพากันยึดถือเอาเป็นแบบอย่าง การให้การศึกษานี้ที่อุตสาหกรรมลงทุนลงแรงกันไปมิใช่น้อยนั้น จึงจะผลิดอกออกผลให้ตามที่ต้องการได้...”

พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2522 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...งานของครู นอกจากสอนให้รู้จักวิชาการแล้ว ยังต้องฝึกฝนอบรมความประพฤติปฏิบัติให้แก่ศิษย์ด้วย งานประการหลังนี้ รู้สึกกันในเวลานี้ว่าทำได้ลำบากยากยิ่ง เลยเป็นเหตุให้หลายคนพากันละวางความสนใจไปเสียเฉย ๆ ผู้ที่รู้รอบุยาอันแยบคาย จะไม่มองข้ามการอบรมความประพฤติของเด็กเป็นอันขาด และย่อมจะพยายามทำงานด้านนี้ มิให้ย่อหย่อนไปกว่าการสอนวิชา เพราะเขาสามารถทำได้ คือ ผู้ฉลาดย่อมรู้ธรรมชาติของเด็กว่าเด็กวัยใด ลักษณะใดชอบการฝึกหัดอบรมแบบใด เขาย่อมสังเกตทราบ ว่า เด็กวัยหนึ่งต้องหัด ต้องประทับประคองให้ทำ จึงจะได้ผล อีกวัยหนึ่งต้องเกี่ยว เชิญ ต้องบังคับ ต้องกวัดจับให้ทำ จึงจะได้ผล อีกวัยหนึ่งต้องแสดงเหตุผลผิชอบชั่วดีให้เห็นก่อน

เพื่อชักนำให้ทำ จึงจะได้ผล แต่ไม่ว่าจะสอนเด็กวัยใด ลักษณะใด ผู้สอนใจต้องลงมือประพฤติเป็นตัวอย่างด้วยตนเอง ให้ได้เห็นได้คอบุ้ตลอดเวลา โดยไม่ละเลยความประพฤติปฏิบัติที่ต้องการจะให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก เป็นอันขาด ไม่ว่าจะเป็นข้อปฏิบัติเล็กน้อยปลีกย่อยเพียงใด ยิ่งในเรื่องความขยันหมั่นเพียรยิ่งต้องเน้นเป็นพิเศษ เพื่อให้เห็นว่าความเพียรนั้นเป็นประธานของการทำงานทุกอย่าง การทำงานใด ๆ ไม่ว่าเล็ก ใหญ่ ยาก ถ้าย่อหย่อนจากความเพียรแล้ว ยากที่จะทำให้สำเร็จเรียบร้อยทันเวลาได้...”

2.3 มีความตั้งใจและเสียสละเป็นที่ตั้ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริว่า ครูที่แท้นั้น คือครูที่ทำแต่ความดี กล่าวคือ นอกจากครูจะถ่ายทอดความรู้วิชาการ และฝึกฝนอบรมจิตใจและความประพฤติที่ดีแก่ศิษย์ แล้วครูควรจะต้องเป็นผู้ที่มีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละ ในการทำหน้าที่เป็นครูอีกด้วย แม้จะเป็นงานที่หนักและต้องประสบกับปัญหาอุปสรรคใด ๆ ก็ตามครูจะต้องไม่ท้อแท้ เพราะหน้าที่ของครู คือ สร้างอนุชนรุ่นหลังให้มีความรู้ด้านต่าง ๆ เพื่อให้เขาสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องดีงามและประสบความสำเร็จในชีวิต

ดังปรากฏในพระราชดำริ ที่พระราชทานแก่ครู และผู้บริหาร โรงเรียนราษฎร เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2514 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...ครูตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบันก็มีได้เปลี่ยนหน้าที่ มีหน้าที่ที่จะถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ทุกท่านทุกด้าน เพื่อที่จะให้อนุชนรุ่นหลังมีความรู้เช่นเดียวกัน และอาจจะไต่ไปสู่ความยิ่งใหญ่สูงกว่าตัวครูด้วยซ้ำ.... ครูย่อมต้องเสียสละ และต้องยอมรับว่า การทำหน้าที่ครูนี้จะต้องทำไปแม้จะมีอุปสรรค แม้จะมีความเจ็บใจ มีความเหน็ดเหนื่อยในกายเท่าใด เพราะว่าถ้าขาดครูแล้วความก้าวหน้าก็จะไม่มี จะมีแต่ความถอยหลัง เพราะว่าอนุชนรุ่นหลังจะมีความรู้ในทางวิชาการ และในทางความรู้ที่จะดำรงตนเป็นมนุษย์ จะมีแต่ความรู้และความประพฤติตามสันดานของผู้ที่เป็นพาล... หน้าที่ของครูคือ หน้าที่ที่จะรักษาสิ่งที่ดีงาม วิชาการและความเป็นอยู่ที่ดีให้คงอยู่ตลอดไป จึงเป็นหน้าที่ที่หนัก และเป็นหน้าที่ที่เต็มไปด้วยอุปสรรค แม้จะมีอุปสรรคเช่นนี้ครูจะต้องทำหน้าที่...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ครูอาวุโส คณะกรรมการบริหารมูลนิธิช่วยครูอาวุโส ในพระบรมราชูปถัมภ์ และคณะกรรมการอำนวยการคุรุสภา เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2522 ดังนี้

“...ความเป็นครูนั้นประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่มีคุณค่าสูงหลายอย่าง อย่างหนึ่งได้แก่ปัญญา คือความรู้ที่ดีที่ประกอบด้วยหลักวิชาอันถูกต้อง ที่แน่นแฟ้นกระฉ่างแจ้งในใจ รวมทั้งความฉลาดที่จะพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนกิจที่จะทำคำที่จะพูดทุกอย่าง ได้โดยถูกต้องด้วยเหตุผล อย่างหนึ่งได้แก่ความดี คือความสุจริต ความเมตตากรุณา เห็นใจและปรารถนาดีต่อผู้อื่นโดยเสมอหน้า อีกอย่างหนึ่งได้แก่ ความสามารถ ที่จะเผื่อแผ่และถ่ายทอดความรู้ความดีของตนเองไปยังผู้อื่นอย่างได้ผล ความเป็นครูมีอยู่แล้วย่อมฉายออกให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ด้วย และความหวังดีโดยบริสุทธิ์ใจ อ่อนน้อมนำไปเกิดศรัทธาแก่ใจ มีใจพร้อมที่จะรับความรู้ความดีด้วยความชื่นบาน ทั้งพร้อมจะร่วมงานด้วยโดยเต็มใจและมั่นใจ โดยนัยนี้ ผู้ที่ได้รับแสงสว่างแห่งความเป็นครูชุบย้อมกายใจแล้ว จึงเป็นผู้ใฝ่หา

ความรู้ ใฝ่หาความดี ทั้งตั้งใจและเต็มใจที่จะช่วยเหลือสนับสนุนผู้อื่นโดยบริสุทธิ์ จะประกอบกิจการใดก็จะทำให้กิจการนั้นดำเนินไปโดยราบรื่น และสำเร็จประโยชน์ที่มุ่งหมายได้โดยสมบูรณ์...”

ดังนั้นงานของครูจึงเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ เพราะเป็นงานที่ต้องสร้างคนให้มีคุณภาพ เพื่อที่จะสามารถสร้างสรรค์สังคมที่ดีได้ต่อไป หากเมื่อทำได้สำเร็จแล้ว ก็น่าจะเป็นความภาคภูมิใจและความสุขใจของครู เป็นความสุขทางจิตใจ มิใช่ทางวัตถุ ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ครูอาวุโส คณะกรรมการบริหารมูลนิธิครูอาวุโสในพระบรมราชูปถัมภ์ และคณะกรรมการอำนวยการคุรุสภา เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...ทุกคนที่ทำงาน ย่อมต้องหวังประโยชน์ เช่น เงินทอง ยศศักดิ์ อำนาจความร่ำรวยเป็นสิ่งตอบแทน สำหรับครูที่รักษาการเป็นครูอย่างแท้จริง มีโอกาสที่จะได้รับประโยชน์ที่ล้ำค่ายิ่งกว่านั้น แต่เป็นประโยชน์ที่เป็นไปในทางจิตใจยิ่งกว่าทางวัตถุ กล่าวคือ ครูตามแบบฉบับมักจะมีได้เป็นผู้ที่บริบูรณ์ด้วยทรัพย์ ด้วยยศศักดิ์ อำนาจ และอิทธิพล หากแต่บริบูรณ์ด้วยสมบัติทางคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความเมตตาปราณี ความเสียสละ ซึ่งเป็นเหตุทำให้สามารถผูกพันจิตใจผู้เป็นศิษย์ให้รักใคร่ไว้วางใจ และเคารพเชื่อฟังได้แน่นแฟ้น และสามารถที่จะสั่งสอนถ่ายทอดทั้งวิชาความรู้ ทั้งจิตใจ และมารยาทที่ดีให้แก่ศิษย์ได้พร้อมมูล ทำให้ศิษย์มีความฉลาดรอบรู้ มีความนอบน้อม ซึ่งมีใช้นอบน้อมเพียงแต่กับผู้ใหญ่ หากรวมถึง นอบน้อมนับถือในกันและกัน อันจะทำให้เข้าใจกันและเอื้อเฟื้อสนับสนุนกัน เพื่อให้งานส่วนรวมดำเนินไปได้สะดวก ทั้งรู้จักสร้างสรรค์สังคมที่ดีต่อไปได้...”

ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นั้น บทบาทของผู้ให้การศึกษาหรือครูอาจารย์ นั้น นับว่ามีความสำคัญยิ่งในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการศึกษา ที่จะช่วยสร้างบุคคลที่มีคุณภาพและบุคคลที่มีคุณภาพย่อมสามารถพาชีวิตตนเองและสังคมให้ประสบกับความเจริญก้าวหน้าได้อย่างมั่นคง

3. บทบาทของผู้เรียน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าองค์ประกอบสำคัญอีกส่วนหนึ่งของการศึกษา ได้แก่ ผู้เรียน ดังนั้นการศึกษาที่จะได้ผลครบถ้วนสมบูรณ์ จึงต้องพิจารณาด้านผู้เรียนด้วย

3.1 เริ่มต้นที่ความอยากรู้

ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ผู้เรียนจำเป็นจะต้องตระหนักและเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองว่า ในฐานะนักเรียน นักศึกษา มีหน้าที่สำคัญ คือ ศึกษาเล่าเรียน จึงจำเป็นต้องตั้งใจหาความรู้ใส่ตัว ให้เต็มกำลัง และให้สำเร็จผลทั้งความรู้ในทางวิชาการและการปฏิบัติ เมื่อมีความรู้อยู่ในตัวเราก็ไม่มีใครจะขโมยจากเราได้ แล้วความรู้นี้จะกลายเป็นสิ่งที่จะช่วยให้เรามีชีวิตที่ก้าวหน้าได้ สามารถสร้างงาน สร้างประโยชน์ และความก้าวหน้าให้กับทั้งตนเองและประเทศชาติได้ต่อไป

3.2 ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

นอกจากในเรื่องความรู้ด้านวิชาการแล้ว นักเรียนจักต้องรู้จักฝึกฝนอบรมความคิดจิตใจ และความประพฤติตนให้เป็นคนดี มีศีลธรรม เพราะความรู้ที่จำเป็นจะต้องอาศัยผู้ที่มีจิตใจที่ดีที่

บริสุทธิ์ และมีปัญญาที่เป็นเหตุเป็นผล เพื่อสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาไปใช้ในทางที่สร้างสรรค์ ก่อให้เกิดผลที่เจริญงอกงามต่อส่วนรวม แนวพระราชดำริดังกล่าวนี้ ปรากฏให้เห็นในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะเกี่ยวกับการศึกษาทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา เช่น

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตร และรางวัลแก่นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...สำหรับนักเรียนนั้น ข้าพเจ้าเคยเตือนอยู่เสมอ ให้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน และพยายามประพฤติตนให้ดี เพื่อเป็นประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติในภายหน้า ในครั้งนี้อยากจะแนะนำข้อคิดอันหนึ่ง ซึ่งเป็นทางแห่งความเจริญ คือ การพิจารณา การพิจารณานั้น เป็นการหยุดยั้งใจก่อนที่จะปฏิบัติการใดลงไป เสมือนกับได้ปรึกษากับตนเองก่อน ถ้าหากทำสิ่งใดโดยมิได้พิจารณาแล้ว ก็อาจจะตกเป็นเหยื่อแห่งอารมณ์ บังเกิดความประมาทขึ้น อันจะเป็นผลเสียหายแก่กิจการนั้น ๆ ได้ ฉะนั้น ขอให้ทุกคนจงใช้ความพิจารณาให้รอบคอบ ก่อนที่จะประกอบกิจใด ๆ...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะครู นักเรียน โรงเรียนวังไกลกังวล เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2521 ตอนหนึ่ง ความว่า

“...หน้าที่สำคัญของนักเรียนอยู่ที่เรียนให้เต็มกำลังและให้สำเร็จ การที่จะเรียนให้ได้ อย่างนั้น จะทำอย่างไร ก็ต้องเข้าใจว่า เราจะต้องมีวิชาสำหรับสร้างตัวให้มีความสุข ความเจริญต่อไปข้างหน้า ถ้าไม่ขวนขวายศึกษาเสียก่อนแต่ต้นจะไม่มีโอกาส จะทำให้ชีวิตอันเลาเป็นคนไร้ประโยชน์ เพราะไม่มีความรู้ติดตัว เมื่อเข้าใจแล้วอย่างนี้ จะได้รักเรียน ขยันเรียนด้วยความบากบั่นอดทน เพราะรู้ซึ่งถึงประโยชน์ และคุณค่าของวิชาความรู้ การที่จะเรียนให้ดี ให้รู้วิชาแจ่มแจ้งลึกซึ้งได้นั้น นอกจากจะอยู่ที่ความตั้งใจและความหมั่นเพียรแล้ว ยังอยู่ที่ความมีสัมมาคารวะความฉลาดที่จะทำตัวให้เป็น ที่เมตตาเอ็นดูของครูด้วย ถ้าทำตัวดีมีความอ่อนน้อมเคารพเชื่อฟังครู เอาใจใส่ช่วยเหลือครูในกิจต่าง ๆ แม้เล็กน้อยก็ไม่นิ่งดูเฉยหรือเฉยเมย ครูย่อมมองเห็นความดีในกายใจของตัวจะรักใคร่เหมือนเป็น ทั้งลูกทั้งศิษย์ จะยินดีสั่งสอนอบรมความรู้ความดีทุกอย่างให้โดยเต็มใจ และจริงใจให้เล่าเรียนสำเร็จ ผลได้เต็มเปี่ยม จึงขอให้จำไว้ และพยายามปฏิบัติให้ได้ทุกคน...”

3.3 ความสามารถทำงานเป็นทีมเพื่อความเจริญในทุกด้าน

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พุทธศักราช 2514 ตอนหนึ่งความว่า

“...ฉะนั้น หน้าที่ของท่านผู้เป็นนักศึกษา ก็คือหาความรู้ในทางวิชาการให้ดีที่สุดตามความสามารถของตน และพยายามที่จะปฏิบัติตนให้เป็นผู้ที่สามารถอยู่ด้วยกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ในข้อนี้ก็ น่าสนใจมากที่ท่านเป็นนักศึกษารุ่นแรก ๆ ของมหาวิทยาลัย จะต้องสร้างความคิดหรือความเป็นปึกแผ่นกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยให้ได้ จะต้องให้ประชาชนทั่วไปทั่วประเทศเขาทราบว่านักศึกษา

บทที่ 5

การพัฒนาคน : ทักษะ

ทัศนคติที่ยึดบุคคลเป็นศูนย์กลาง (Micro-Concept)

รายงานการพัฒนาประจำปี 1998/1999 ของธนาคารโลกทั้งฉบับได้ให้ความสำคัญกับพัฒนาการของโลกว่า มีปัจจัยสำคัญคือ “ความรู้” (Knowledge) เพราะว่าโลกในปัจจุบันและต่อไปนั้น เป็นโลกที่อยู่บนพื้นฐานของความรู้ (Knowledge – Based Society = KBS) การศึกษาที่ทำให้เกิดความเข้าใจวิธีการ “หาความรู้/ใช้ความรู้” เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ประเทศเจริญหรือประเทศด้อยพัฒนา หรือพัฒนาน้อย การจัดการศึกษาที่ไม่เสริมสร้างวิธีการหาความรู้ แต่รู้วิธีใช้ความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ จะทำให้ประเทศนำเข้าความรู้เหล่านั้นไม่สนใจจะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพราะจะไม่ทันกับการแข่งขัน แต่การปล่อยให้ไปไปตามกระแสการพัฒนาเช่นนั้น จะทำให้ประเทศกำลังพัฒนามีความเป็นอยู่ที่เลวร้ายกว่าเดิม ธนาคารโลก (World Bank) จึงได้กำหนดนโยบายการให้เงินกู้เพื่อพัฒนาว่า ต้องเน้นไปที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เช่นเดียวกับแผนพัฒนาการศึกษาของ UNESCO ในศตวรรษที่ 21 ให้นั้นเรื่องการศึกษาเพื่อพัฒนาคน โดยเฉพาะคนที่อยู่นอกระบบการศึกษา สำหรับประเทศไทยของค์กรรัฐได้ตระหนักเรื่องนี้มาโดยตลอด เช่น พระราชบัญญัติการศึกษา รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัส และพระบรมราโชวาทแก่พสกนิกรชาวไทย โดยเฉพาะการดำเนินการภายใต้เศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะทฤษฎีใหม่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต จับต้องได้ ทดลองได้ ทำจริงได้ มีฐานที่สำคัญ คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ได้มีพระราชดำริและพระบรมราโชวาทด้านการศึกษาไว้มากมาย สามารถสรุปได้ว่าการศึกษาล่าเรียนเป็นเรื่องของบุคคลที่ไม่มีสิ้นสุด ผู้ปรารถนาความเจริญในการประกอบการทำงานจะต้องหมั่นเอาใจใส่ แสวงหาความรู้ให้เพิ่มพูนอยู่เสมอ มิฉะนั้นจะกลายเป็นผู้ล้าสมัย ห่อนสมรรถภาพไป

1. ทัศนคติต่อความสำเร็จแห่งตน

1.1 การมุ่งความสำเร็จในชีวิต

การที่ปัจเจกบุคคลจะเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนคติว่า ปัจเจกบุคคลนั้นจักต้องประสบความสำเร็จในชีวิต การประสบความสำเร็จในชีวิตได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีจุดหมายที่จะให้เป็นเช่นนั้นในสถานแรก จุดมุ่งหมายของชีวิตในลักษณะนี้ เป็นสิ่งที่ไม่น่ารังเกียจแต่อย่างใด ดังปรากฏเป็นนัยจากแนวพระ

ราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ที่
จะขออัญเชิญมาเป็นตัวอย่างดังนี้

“...ผู้มีวิชาความรู้ย่อมตั้งใจปรารถนาจะมีอนาคตที่มั่นคงและรุ่งโรจน์...” (31 ตุลาคม 2528)

“...ท่านทั้งหลายได้รับความสำเร็จอย่างสำคัญในชีวิตมาขั้นหนึ่งแล้ว ย่อมมุ่งหมายความสำเร็จที่สูงขึ้นต่อไป คือ ความเจริญมั่นคงและความรุ่งเรืองก้าวหน้าในฐานะและหน้าที่การงาน...” (21 กรกฎาคม 2526)

แนวคิดเช่นนี้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อศึกษาจากพระราชดำรัส ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแก่ คณะครูโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม 4 จังหวัดภาคใต้ เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2519 ซึ่งอัญเชิญบางส่วนมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

“...ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบ และการหาเลี้ยงชีพชอบ เป็นหลักสำคัญ ผู้ที่จะสามารถประพฤติชอบ และหาเลี้ยงชีพชอบได้ด้วยนั้น ย่อมจะต้องมีทั้งวิชาความรู้ ทั้งหลักธรรมทางศาสนา เพราะสิ่งแรกเป็นปัจจัยสำหรับใช้กระทำการงานสิ่งหลักเป็นปัจจัยสำหรับส่งเสริมความประพฤติ และการปฏิบัติงานให้ชอบ คือ ให้ถูกต้องและเป็นธรรม วิชาการกับหลักธรรมนี้มีประกอบกันพร้อมในผู้ใด ผู้นั้นจะได้ประสบความสุข และความสำเร็จในชีวิตโดยสมบูรณ์...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า การที่ปัจเจกบุคคลจะประสบความสำเร็จในชีวิตตามความมุ่งหมาย และจัดเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพสำหรับสังคม สำหรับประเทศไทย ได้นั้น จะต้องมียอดประกอบหลักในสองด้านด้วยกัน คือ ปัจเจกบุคคลจะต้องเป็นผู้รู้วิธีการทำงานที่ได้ผล และบุคคลผู้นั้นจะต้องเป็นคนดี ที่มีทัศนสร้างสรรค์และพัฒนา

1.2 คุณลักษณะสำหรับการทำงานที่ได้ผล

จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า “การทำงานในชีวิตนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหมายถึงการปฏิบัติตัว ปฏิบัติภาระหน้าที่ทุก ๆ อย่าง เพื่อสร้างความสำเร็จให้แก่ตนเองโดยรอบด้าน” (27 มกราคม 2523) ประเด็นสำคัญที่ตามมาจึงมีปัจเจกบุคคลแต่ละคนจะทำอย่างไรจึงจะประกอบภาระกิจของตนให้ประสบผลสำเร็จและความเจริญที่แท้จริงได้ ต้องประกอบด้วย

ความรู้ความสามารถ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตรัสว่า

“...การปฏิบัติงานทั้งหลายต้องอาศัยปัจจัยที่เป็นพื้นฐานประกอบกันสองอย่าง อย่างหนึ่งได้แก่ ความรู้ความสามารถโดยเบ็ดเสร็จของผู้ปฏิบัติ อีกอย่างหนึ่งได้แก่ระเบียบแบบแผนวิธีการที่กำหนดไว้ให้ใช้ในการปฏิบัติงานนั้น เมื่อใดปัจจัยทั้งสองประกอบพร้อมกัน เมื่อนั้นงานก็ดำเนินไปได้...” (20 ธันวาคม 2522)

เพื่อการทำงานที่ประสบความสำเร็จ ความรู้และความสามารถ อันเกิดจากฐานความรู้ที่มีอยู่ ก็ย่อมเป็นปัจจัยพื้นฐานอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ข้อคิดไว้ แต่ประเด็นที่สำคัญกว่าเมื่อยอมรับข้อคิดนี้ก็คือ ปัจเจกบุคคล จะต้องมีความรู้ในลักษณะใด และจะต้องใช้ความรู้ดังกล่าวอย่างไร

การรู้จักประยุกต์ใช้

แม้ความรู้ในลักษณะนี้ ก็ไม่อาจประกันความสำเร็จความเจริญได้ ถ้าหากปัจเจกบุคคลไม่รู้จักประยุกต์ใช้ความรู้ที่มีอยู่ในการทำงาน นั่นคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงย้ำว่า บุคคลผู้ต้องการงานให้สำเร็จผลนั้นจักต้อง “...พยายามหิบบกวิชาการนั้นขึ้นมาพิจารณาใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมแก่งาน แก่กาลเทศะ และแก่สภาพการณ์ทั่วไปโดยให้สัมพันธ์กับงานด้านอื่น ๆ อย่างสอดคล้องสมดุลกัน” (31 กรกฎาคม 2517) กล่าวให้เจาะจงยิ่งขึ้น ก็คือ “ในการที่จะเอาหลักวิชาที่ได้เล่าเรียนไปใช้เพื่อประกอบกิจการงานต่อไปนั้น ควรจะคำนึงถึงสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นที่แลถึงผลสะท้อนอันอาจมีขึ้น โดยเฉพาะในประการต่าง ๆ จะได้เป็นหลักประกันว่ากิจการงานที่จะทำขึ้นนั้น ได้พิจารณาศึกษาโดยรอบคอบในทุก ๆ ด้านแล้ว ชอบด้วยหลักปฏิบัติที่เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของประเทศเรา...” (11 กรกฎาคม 2500)

การศึกษาให้รอบคอบในทุก ๆ ด้าน ก็คือ “การศึกษาสภาพความจริงของงาน ของบุคคล ของสังคม” ภาวะแวดล้อมอื่น ๆ ให้กระจ่างอย่างทั่วถึง” (7 กุมภาพันธ์ 2516) การประยุกต์หลักวิชาภายในกรอบของหลักการข้างต้นก็มีนัยด้วยว่า ผู้ทำงานจะต้อง “ละความเครียดในหลักวิชาให้เบาบางลง กล่าวคือ รู้จักพิจารณาใช้หลักวิชาตามความสำคัญและจำเป็น เพื่อมิให้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตามหลักวิชาการ กลายเป็นสิ่งกีดขวางการปฏิบัติไป” (7 กุมภาพันธ์ 2516)

พระบรมราโชวาทในส่วนนี้มีความสำคัญมากในกรณีของการประยุกต์วิชาการกับการพัฒนาการเกษตรในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่คณะกรรมการสมาคมเศรษฐศาสตร์เกษตรแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2518 โดยมีความตอนหนึ่งว่า

“...ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความรู้ในด้านที่จะเป็นประโยชน์ต่ออสิกร และประเทศชาติอย่างยิ่ง ก็สมควรที่จะช่วยกันหาทางที่จะแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ที่มีอยู่ไม่น้อย ใช้วิชาการและใช้ความคิดสามัญสำนึกปฏิบัติโดยที่ไม่ใจร้อนเกินไปและไม่นึกถึงว่าคำว่าเป็นเอก แต่ถือว่าความเป็นอยู่ของประชาชนหรือของบ้านเมืองเป็นเอก...”

การคิดอย่างรอบคอบ

การคิดอย่างรอบคอบและเป็นระบบสำหรับกิจที่จะพึงดำเนินการในช่วงเวลาข้างหน้าหรือในอนาคตนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของการวางแผนนั่นเอง แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงให้ข้อสังเกตในเรื่องของการคิดอย่างรอบคอบและการวางแผน ในพระราชดำรัสที่พระราชทานให้แก่

คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2525 ได้อัญเชิญบางส่วนมาแสดงไว้ ณ ที่นี้

“...ถ้าทำโครงการอะไรก็จะต้องพยายามที่จะคิดให้รอบคอบที่สุดเท่าที่จะทำได้ไม่จำเป็นที่จะทำแผนให้ละเอียดที่สุด เพราะว่าถ้ามันแต่ทำแผนแล้วไม่ลงมือทำ มันก็ไม่มีวันที่จะปฏิบัติได้ แต่ว่าต้องคิด ทำแล้วก็ถือว่าปัญหาจะเกิดขึ้น และปัญหาเหล่านั้นมันต่อเนื่อง จะต้องพยายามทำให้มัน ลุล่วงไป แก้ไขให้จงได้ แก้ไขให้จนทัน งานการทุกอย่างก็เป็นเช่นนี้ไม่ใช่ทำให้หยุดกลางคัน แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะต้องทำแผนให้ละเอียดมากลงท้ายไม่ลงมือ หลักการในการทำงานนี้ ก็ต้องวางแผนให้พอที่จะดำเนินงานได้ และแก้ไขปัญหาค่อยไปเป็นลำดับ ลงมือทำแล้วก็แก้ไข แล้วก็แก้ไขไปเรื่อย ๆ ไม่ใช่คิดแผนแล้วไม่ลงมือทำแต่มีแผนพอสมควรและมีการปฏิบัติคู่กันไป...”

การมีปัญญา

การทำความเข้าใจความคิดให้แจ้ง โดยมีอุเบกขาเป็นตัวค้ำจุนนี้ จัดได้ว่าเป็นบ่อเกิดที่สำคัญของ ปัญญา นั่นเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเน้นความสำคัญของปัญญาพร้อมกับทรงให้ความหมายของคำว่า “ปัญญา” ดังนี้

“...“ปัญญา” แปลตามพจนานุกรมว่า ความรู้ทั่ว ตามอรรถะหมายความว่า ได้หลายอย่าง อย่างหนึ่งคือความรู้ทุกอย่าง ทั้งนี้เล่าเรียนจดจำมา ที่พิจารณาใคร่ครวญคิดเห็นขึ้นมาและที่ได้ฝึกอบรมให้คล่องแคล่วชำนาญขึ้นมาในตัวเอง อีกอย่างหนึ่งเมื่อมีความรู้ชัดเจนชำนาญในวิชาต่าง ๆ ดังว่า จะยังผลให้เกิดเป็นความเฉลียวฉลาดขึ้นในตัวบุคคลแต่ประการสำคัญคือความรู้ที่ผนวกกับความเฉลียวฉลาดนั้น จะรวมกันเป็นความสามารถพิเศษขึ้น คือ ความรู้จริงรู้แจ้งชัดรู้ตลอดในสิ่งที่ได้มีโอกาสศึกษา ซึ่งจะให้ผลต่อไปเป็นความรู้เท่าทันเป็นต้นว่ารู้เท่าทันความคิด จริต ทฤษฎี และเจตนาของคนทั้งปวงที่สมาคมด้วย รู้เท่าทันเหตุการณ์สภาพการณ์ทั้งหลายที่ผ่านพบ เมื่อรู้เท่าทันแล้วก็จะรู้จะเห็นแนวทางและวิธีการ ที่จะหลีกเลี่ยงอุปสรรคปัญหาและความเสื่อม ความล้มเหลวทั้งปวงได้ แล้วดำเนินไปตามทางที่ถูกต้องเหมาะสม จนบรรลุความสำเร็จ และความเจริญวัฒนาที่มุ่งหมายไว้ ข้าพเจ้าใคร่ขอให้บัณฑิตแต่ละคนได้ศึกษา คือ สำเนียงกระหนกใน “ปัญญา” ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิต เพื่อประโยชน์ของตนเองส่วนรวมตามที่ปรารถนา...” (14 กรกฎาคม 2521)

2. การสร้างสรรค์และการพัฒนา

โดยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริในลักษณะข้างต้น พระองค์จึงทรงมีข้อคิดเกี่ยวกับงานสร้างสรรค์ที่แยกย่อยว่า ไม่ใช่การสร้างชิ้นใหม่ ทำชิ้นใหม่เสมอไป ความเข้าใจที่ว่า การสร้างสรรค์ คือ การสร้างชิ้นใหม่นี้เอง ที่เป็นตัวการบั่นทอนความเจริญของงานสังคมในอีกลักษณะหนึ่ง แนวคิดทำนองนี้ปรากฏในพระบรมราโชวาทที่อัญเชิญมา ณ ที่นี้เป็นบางส่วน ดังนี้

“...การสร้างสรรค์นั้นมักเข้าใจกันโดยมากกว่า คือ การสร้างชิ้นใหม่ ทำชิ้นใหม่ นักวิชาการก็ดี นักปฏิบัติการก็ดี จึงมุ่งแต่จะสร้างจะทำสิ่งใหม่ของใหม่กัน โดยไม่คำนึงถึงความเจริญที่มีอยู่

ก่อนแล้ว ว่าแท้จริงคือพื้นฐานสำหรับสร้างเสริมสิ่งใหม่ต่อไปนั่นเอง เมื่อต่างคนต่างมุ่งจะทำ เป็นของใหม่ให้เป็นผลงานของตัวเองเป็นสำคัญ ความเจริญที่ควรจะมีจะบังเกิดต่อเนื่องกันอย่างมั่นคง ตามลำดับก็หยุดชะงัก กลับกลายเป็นความติดขัดล่าช้า และเป็นปัญหายุ่งยากนานาประการ เพราะ งานที่ทำใหม่ดำเนินต่อจากงานเก่าไม่ได้ต้องเริ่มต้นกันใหม่อยู่ตลอดเวลา ที่ถูกควรจะเข้าใจว่าการ สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทุกอย่ำนั้น ต้องเริ่มต้นที่การศึกษาพื้นฐานเดิมก่อน เมื่อได้ศึกษา ทราบชัดถึงส่วนดีส่วนเสียแล้ว จึงรักษาส่วนที่ดีที่มีอยู่แล้วให้คงไว้ แล้วพยายามปรับปรุงสร้าง เสริมด้วยหลักวิชา ด้วยความพิจารณา อันประกอบด้วยเหตุผลและความสุจริตจริงใจ ให้ค่อยเจริญ งอกงามมั่นคงบริบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามความเหมาะสม ตามกำลังความสามารถ และตามกำลัง เศรษฐกิจที่มีอยู่ การงานทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านเมืองจึงจะเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง ไม่ หยุดชะงัก หาไม่ความขัดข้องล่าช้าต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จะทำให้ต้องสิ้นเปลืองกำลังงาน กำลังสมอง กำลังเงินทองไปอย่างน่าเสียดาย โดยไม่มีโอกาสจะถูกกลับคืนมาได้...” (1 พฤศจิกายน 2528)

การสร้างสรรค์จึงไม่ได้คือการสร้างขึ้นใหม่ ทำขึ้นใหม่แต่เพียงอย่างเดียว และไม่ใช่ “การ ล้มเลิกและทำลายสิ่งที่มีมาแต่ก่อนเพื่อเริ่มต้นสิ่งใหม่ด้วยวิธีการรุนแรง” ในกรณีหลังนี้ พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสงสัยว่า “...การทำลายสิ่งที่มีอยู่แล้วเพื่อสร้างสิ่งใหม่ จะได้ผลดีแน่นอน สมบูรณ์หรือเปล่า เพราะในบรรดาของเก่าที่จะต้องทำลายให้หมดสิ้นตามทฤษฎีนั้น ย่อมมีสิ่งดีรวม อยู่ด้วยอย่างแน่นอน...” เพราะฉะนั้น “...การสร้างสรรค์ที่แท้จริงน่าจะทำด้วยวิธีการที่ละมุน ละม่อม ทั้งด้วยความรู้ความสุเมรอบคอบประกอบด้วยเหตุผล ให้ทุกฝ่ายทุกคนได้ร่วมมือกันแก้ไข สิ่งที่ควรแก้ไข ส่งเสริมสิ่งที่ควรส่งเสริม พร้อมกับสร้างสิ่งที่ควรสร้างใหม่ให้มีขึ้นสมบูรณ์ตามที่ ต้องการ...” (17 สิงหาคม 2515)

สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว การสร้างสรรค์ในแนวพระราชดำริเช่นที่เสนอ ข้างต้น สื่อแนวคิดของการพัฒนาด้วย ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นิสิต บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2523 ดังมีความตอนหนึ่งซึ่งอัญเชิญมา ณ ที่ นี้ว่า

“...การจะพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างให้เจริญขึ้นนั้น จะต้องสร้างและเสริมขึ้นจากพื้นฐานเดิมที่ มีอยู่ก่อนทั้งสิ้น ถ้าพื้นฐานไม่ดี หรือคลอนแคลนบกพร่องแล้ว ที่จะเพิ่มเติมเสริมต่อให้เจริญขึ้นไป อีกนั้นยากนักที่จะทำได้...” และเพื่อให้มีพื้นฐานสำหรับการพัฒนา ผู้ปฏิบัติงาน “...ยังจะต้อง พยายามรักษาพื้นฐานให้มั่นคงไม่บกพร่องพร้อม ๆ กันไปด้วย...” (นั่นคือ พร้อม ๆ กับการมุ่งสร้าง ความเจริญ) “...การรักษาพื้นฐาน ก็คือ การปฏิบัติ บริหารงานที่ทำอยู่เป็นประจำนั้นไม่ให้บก พร่อง...” (10 กรกฎาคม 2523)

2.1 การมีแผนการทำงาน

ความสามารถในการวิเคราะห์งาน เป็นคุณสมบัติที่สำคัญสำหรับการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ (ในความหมายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) ความสำเร็จให้แก่งานที่ทำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชวาทว่า “...งานทุกอย่าง ยิ่งเป็นงานในระดับชาติ จำเป็นที่จะต้องมีการวางแผนการอันแน่นอนสำหรับปฏิบัติดำเนินการ และโดยปกติโครงการต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นนั้น จะต้องอาศัยพื้นฐาน วิธีการและวิชาการเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ...” (14 กรกฎาคม 2515) ในที่นี้ “พื้นฐาน” หมายถึง “วัตถุประสงค์ กำลังทุน กำลังบุคคล พร้อมทั้งเครื่องมือเครื่องจักร วัสดุ อุปกรณ์ ทุกอย่าง” ส่วน “วิธีการ” หมายถึง “การวางรูปงาน กำหนดระยะดำเนินการเป็นขั้นเป็นตอน ให้เกี่ยวข้องต่อเนื่องกัน รวมทั้งระเบียบปฏิบัติทั้งในตัวบุคคลทั้งในธุรการทั้งหมด สำหรับ “วิธีการ” ก็หมายถึง “หลักความรู้ ที่ถูกต้องแท้จริงในงานนั้น ๆ ซึ่งนำมาปฏิบัติส่งเสริมพื้นฐานและวิธีการ ให้ได้ผลที่สมบูรณ์แน่นอน เช่นนำมาเพื่อปฏิบัติเพื่อให้การใช้วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องจักร และบุคคลมีประสิทธิภาพมากที่สุด หรือนำมาเป็นหลักการในการกำหนดทางขึ้นต้นของงานให้เป็นไปโดยถูกต้องเที่ยงตรง” (14 กรกฎาคม 2515)

โดยที่พระองค์ทรงมีความเข้าใจเช่นข้างต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวในอีกวโรกาสหนึ่งว่า

“...การทำงานใด ๆ ไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก ควรอย่างยิ่งที่จะตั้งเป้าหมาย ขอบเขตและหลักการไว้ให้แน่นอน เพราะจะช่วยให้สามารถปฏิบัติมุ่งเข้าสู่ผลสำเร็จได้โดยตรง และถูกต้องพอเหมาะพอดีเป็นการป้องกันและขจัดความล่าช้า ความสิ้นเปลือง ความเสียเปล่าทุกอย่างได้อย่างสิ้นเชิง และเมื่อปฏิบัติดำเนินงานสู่เป้าหมายนั้น ผู้มีการศึกษาต้องไม่ละทิ้งหลักวิชา ไม่ละทิ้งความคิดพิจารณาตามเหตุผลและความชอบธรรมถูกต้อง เพราะการละเลยต่อสิ่งเหล่านั้นจะทำให้ปฏิบัติผิดพลาด ไม่ได้ผล หรืออาจก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นได้...” (17 กรกฎาคม 2530)

2.2 ฉันทะและวิริยะ

การที่ปัจเจกบุคคลจะมีความคาดหวังและต้องการสร้างความสำเร็จให้แก่ตนเอง ในการดำเนินกิจการใด ๆ นั้น ในเบื้องต้น บุคคลผู้นั้นจักต้องมี “ฉันทะ”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกล่าวถึง “ฉันทะ” ในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในลักษณะต่อไปนี้

ฉันทะหรือความพอใจในการทำงาน ความพอใจในการปฏิบัติ ความพอใจในการค้นคว้า ถ้าสามารถรักษาไว้ได้แน่วแน่เสมอต้นเสมอปลาย แม้ว่าจะ “ทำสิ่งใด แม้สำคัญยิ่งใหญ่ เป็นอันหวังผลได้ทุกสิ่ง เพราะการที่มีใจจดจ่อแน่วแน่และพอใจในงานนั้น ทำให้พากเพียรอดทนทำงานต่อเนื่องกันไปได้ตลอด และเมื่อหมั่นทำอยู่เสมอ ก็เกิดความชำนาญชำนาญชำนาญ มีผลกำลังมากขึ้น ทำงานได้ด้วยความเบิกบานเบาใจ เหมือนกับกีฬาที่หมั่นฝึกหมั่นซ้อมอยู่ เป็นประจำ ยิ่งฝึกก็ยิ่งได้

กำลังและความคล่องแคล่วชัดเจน สิ่งที่ยากก็ค่อย ๆ กลายเป็นง่าย จะทำอะไรก็ทำได้สะดวกรวดเร็ว และเหนียวแน่นจนสำเร็จ”

ดังนั้น การมีฉันทะหรือมี “น้ำใจรักงาน” จึงเป็นพลังสำคัญที่จะปกป้องไม่ให้เกิดความท้อแท้ และหมดกำลังใจได้ง่าย ๆ เมื่อพานพบอุปสรรค ซึ่งสำหรับผู้ที่เริ่มทำงานใหม่ ๆ แล้ว ก็เป็นสิ่งที่ประสบพบอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานพระบรมราโชวาทที่ย้ำความสำคัญของการมีฉันทะให้แก่บัณฑิตที่จบการศึกษาเพื่อเป็นฐานที่จะหล่อเลี้ยงกำลังใจในการทำงานต่อไป

คุณธรรมที่ควบคู่กับฉันทะ คือ “วิริยะ” ในพุทธศาสนา “วิริยะ” หมายถึง “พากเพียรทำ คือ ขยัน หมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดยถย (พระราชวรมณี 2527 น. 34)

สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คำว่า “วิริยะ” นี้ มีความหมายที่ลึกซึ้งกว่าความหมายเพียงถึงความอดุสาหะ ความขยัน ความอดทน กล่าวคือ คนที่มีวิริยะ

“...กลายมาเป็นคนที่มีความวิริยะ เป็นคนที่กล้า อย่างเช่น คำว่าวีรบุรุษ วีรชน คนที่กล้าก็มีความวิริยะ มีความอดุสาหะ หรือความกล้าก็เป็นคำที่สำคัญ ต้องกล้าที่จะเผชิญตัวเอง เมื่อกล้าเผชิญตัวเอง กล้าที่จะลบเลือนความขี้เกียจ เกียจคร้านในตัว หันมาพยายามอดุสาหะก็ได้เป็นวิริยะอดุสาหะ วิริยะในทางที่กล้าที่จะคำนึงตัวเองในความคิดพิจารณา ก็เป็นคนที่มีเหตุผล เป็นคนที่ละอคติต่าง ๆ ก็หมายความว่า เป็นคนที่คิดดีที่ฉลาดวิริยะในทางที่ไม่ยอมแต่ความเจ็บปวด ความกลัว จะมาคุกคามก็ทำสิ่งที่ถูกต้อง ก็เป็นคนกล้า ถึงชอบคำว่าวิริยะ อันดีสำหรับท่านหรือสำหรับพระสงฆ์ต้องมีวิริยะที่แท้ ทั้งกล้าเผชิญสิ่งแวดล้อมข้างนอกและกล้าเผชิญตนเอง วิริยะอดุสาหะที่จะเรียนรู้ความดีที่จริง...” (20 มิถุนายน 2518)

คุณธรรมวิริยะนี้มีความสำคัญมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงถึงกับสรุปว่า

“...คนไทยนำตัวนำชาติให้รอดพ้นอันตรายและเจริญเป็นอิสระมาโดยตลอดได้ด้วยอาศัยความเพียรพยายาม คือ พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัวทำลายผู้อื่น พยายามลดพยายามละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้น ให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น...” (25 มิถุนายน 2526)

2.3 ความอดกลั้นและความเข้มแข็ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราโชวาทว่า ขันติ เป็นคุณธรรมที่คู่กับวิริยะ (13 ธันวาคม 2523) “ขันติธรรม” จึงเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นประจำตัว เพื่อทำให้เกิดความยั่งยืน มีโอกาสที่จะพิจารณาให้ลึกลงไปพบทวนใหม่ ปัญหาหรือความติดขัดย่อมบรรเทาลง สามารถดำเนินงานได้โดยถูกต้อง ไม่เสียเวลา และบรรลุผล มุคค “จึงควรจะได้พยายามนำขันติธรรมที่ต่างคนต่าง

ก็มีอยู่แล้วด้วยการที่ได้ฝึกฝนอบรมมาตลอดนานปีนั้น มาใช้ให้เกิดประโยชน์อันแท้จริงแก่ตัวและ
แก่งานของชาติ” (14 กันยายน 2516)

ผู้ที่มีความอดทนหรือมีขันติประจำตัว สื่อบุคลิกของผู้ที่มี “ความเข้มแข็ง” พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า “ความเข้มแข็งนั้นก็ไม่ได้หมายความว่าแข็งแกร่งต่าง
ความเข้มแข็งที่แข็งแกร่งนั้นไม่ได้ผลดี เพราะว่าติดต่อกับใครคนก็ไม่รัก คนก็ระแวงว่าจะมาเอา
เปรียบกันว่าจะมาเบียดเบียนกัน แต่ความเข้มแข็งที่แข็งแกร่งแท้จริงต้องประกอบด้วยความอ่อน
โยน คือ ความหนักแน่น มีความคิดอะไรก็หนักแน่น มีความมั่นใจ โดยเฉพาะมีความเข้มแข็งต่อตัว
เอง พยายามที่จะเรียนรู้ พยายามที่จะปฏิบัติงานอย่างไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย” (18 มีนาคม
2523) ความอ่อนโยน จึงเป็นสิ่งที่คู่กับความเข้มแข็ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีทศนะว่า
การมีความอ่อนโยนกันคือการมีความน่ารัก คือ “มีธรรมาศยตีมีความโอบอ้อมอารี” “พูดได้สะดวก
มีเหตุผล” “ออกความคิดด้วยความละมุนละม่อม” ความเข้มแข็งที่มาด้วยความอ่อนโยนจึงเป็นปัจจัย
สำคัญที่ทำให้ทำงานง่ายขึ้นมาก ความเข้มแข็งและความอ่อนโยน จึง “เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับทุกคน”
(18 มีนาคม 2523)

2.4 ความตั้งใจจริงและความจริงใจ

“ความตั้งใจจริง” หรือ “การตั้งใจในสิ่งนั้น ๆ ให้ดี” ก็คือการมี “สมาธิ” นิ่งเอง (13
ธันวาคม 2523) การมีสมาธิ จึงเป็นการขจัดสิ่งที่ไม่ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลมีความฟุ้งซ่าน ความรู้
สึกโลก ความรู้สึกโกรธ ให้ออกจากระบบการคิดของบุคคล ทำให้บุคคลสามารถทำสิ่ง ๆ คิดใน
สิ่งที่ควรคิดอย่างรอบคอบและการได้มาซึ่งข้อยุติที่แยบยล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัส สรุปว่า “...การที่มีความคิดจิตใจอัน
กระฉ่างแจ่มแจ้งและหนักแน่นอยู่เสมอดังกล่าว จัดเป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่งของแต่ละ
บุคคล เป็นเครื่องนำพาบุคคลไปให้ประสบความสำเร็จสวัสดี...” (31 ธันวาคม 2523)

เมื่อมีความตั้งใจจริง ความสำเร็จในการทำงานก็มีโอกาสเกิดขึ้นได้ แต่ความสำเร็จนี้ จะมี
คุณค่าแก่ตัวเองและต่อส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อบุคคลทำงานโดยมี “ความจริงใจ” ทั้งต่อตนเองและต่อผู้
อื่นประเด็นความจริงใจนี้ได้กล่าวถึงแล้วครั้งหนึ่งในบริบทการอภิปรายวิธีทำงานที่ได้ผล แต่ได้นำ
มาเสนอใหม่ ณ จุดนี้เนื่องจากความสัมพันธ์ในเชิงตรรก กับคุณสมบัติอื่น ๆ ที่กำลังอภิปรายอยู่นี้
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวคิดในประเด็นความจริงใจดังต่อไปนี้

“...ความจริงใจต่อฐานะหน้าที่ของตน ไม่หลอกลวงตนเอง ไม่หลอกลวงกันและกัน อัน
เป็นมูลเหตุสำคัญของความผิดพลาดล้มเหลวของภารกิจทั้งปวง ความจริงใจนี้ทำให้บุคคลเข้าถึงกัน
เข้าถึงงาน เข้าถึงเป้าประสงค์ได้โดยตรง และช่วยให้สามารถสร้างสรรค์ความดีความเจริญได้โดย
อิสระคล่องตัวและมีประสิทธิภาพ...” (16 กรกฎาคม 2526)

2.5 ความถูกต้องยุดิธรรม

ในพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้แก่ข้าราชการในกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2519 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตรัสว่า “ความเป็นธรรมคือความดี คิดให้ถูกต้องตามหลักเหตุผล ถ้ามีอย่างนี้แล้ว เข้าใจว่าปลอดภัยในการปฏิบัติ ถ้าทำอะไรด้วยความเป็นธรรม ซึ่งจะดีคิดว่าทำด้วยความมีเหตุผล ถูกหลักของเหตุผล และถูกหลักของวิชาการ” ในอีกโอกาสหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาท ความว่า “...ถ้าคนเรามีความยุติธรรมในใจแล้ว สามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ทุกอย่างเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม และเป็นประโยชน์แก่ตนเอง เพราะว่าความยุติธรรมนี้ก็คือมีความคิดที่มีเหตุผล...” (4 ธันวาคม 2516)

ดังนั้น การมีความยุติธรรมหรือการมีความถูกต้องยุดิธรรมก็คือ “การมีจิตใจที่เป็นธรรม” หรือ “ความยุติธรรมในใจ” ซึ่งจะนำไปสู่ “การมีความคิดที่มีเหตุผล”

2.6 ความเมตตาและความเสียสละ

เมื่อบุคคลอาศัยหลักแห่งความถูกต้องยุดิธรรมในการทำงานและในการดำรงชีวิตแล้ว บุคคลนั้นจะมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในชุมชนและการทำงานในลักษณะที่มี “ความเมตตาปรองดองกัน” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีแนวพระราชดำริในเรื่องนี้ที่แนบคายเช่นกัน

ความเมตตาตามพระราชดำรัสของพระเจ้าอยู่หัว คือ “มีเมตตาเมื่องัดมุ้งเจิญต่อกัน” (10 กันยายน 2512) ความเมตตาในลักษณะนี้ในพระพุทธศาสนา จะประกอบด้วยรูปแบบของ (1) การ “แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง” (เมตตากายกรรม) (2) การ “ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำ ดักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง” (เมตตาวาจากรรม) และ (3) การ “ตั้งจิตปรารถนาดีคิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน” (เมตตา मनกรรม) (พระราชวรมณี 2527 น. 13)

คุณธรรมนี้ เมื่อมีในตัวบุคคลแล้ว ย่อมทำให้มีการเกื้อกูลกันและกัน การช่วยเหลือกันและกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทที่เข้าถึงคุณภาพของการช่วยเหลือ ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทที่อัญเชิญมาดังนี้

“...การช่วยเหลือให้เขาได้รับสิ่งที่ควรสิ่งที่เขาควรจะได้รับตามความจำเป็นอย่างเหมาะสม จะเป็นการช่วยเหลือที่ได้ผลดีที่สุด เพราะฉะนั้นในการช่วยเหลือแต่ละครั้งแต่ละกรณีจำเป็นที่เราจะพิจารณาถึงความต้องการและความจำเป็นก่อน และต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่เราจะช่วยให้เข้าใจด้วยว่าเขาอยู่ในฐานะอย่างไร สมควรที่จะได้รับการช่วยเหลืออย่างไร เพียงใด อีกประการหนึ่ง ในการ

ช่วยเหลือกันนั้น ควรจะยึดหลักสำคัญว่า เราจะช่วยเหลือเขาเพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้ต่อไป...” (6 เมษายน 2512)

การช่วยเหลือจึงไม่ควรเป็นการช่วยเหลือเพื่อให้เกิดการพึ่งพากันอย่างถาวร การช่วยเหลือกันและกันคือ “การเสียสละ” เพื่อผู้อื่นทั้งในรูปของการเสียสละสิ่งของเงินทองตลอดจนกำลังกาย กำลังสมอง คุณลักษณะของการเสียสละคล้ายคลึงกับการให้นิยามลักษณะที่ที่กล่าวถึงในย่อหน้าที่แล้ว เช่นกัน กล่าวคือ การเสียสละด้วยความตั้งใจจริง จะทำให้จิตใจผ่องใส ทั้งนี้เพราะการเสียสละในรูปของการบริจาคการให้ทานนั้น “ได้ตัดความรู้สึกโลกของตัวออกไปได้มากขึ้น” โดยที่ “ทุกคนก็ต้องการโลก แต่ว่าถ้าตัดความโลภออกไปได้มากเท่าใด ก็มีความสุขมากเท่านั้น” (20 มีนาคม 2523) ดังนั้น การเสียสละเพื่อผู้อื่นด้วยความเมตตาจึงเป็นคุณธรรมที่จำเป็นสำหรับบุคคล ทำให้ไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่นและไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น จัดเป็นการแสดงออกซึ่งความเป็นธรรมของบุคคลนั้นด้วย

2.7 ความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน

การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันย่อมเป็นเชื้อและเป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างและการปลูกฝังความสามัคคีให้บังเกิดขึ้นกับบุคคล ชุมชน และประเทศชาติ ความสามัคคีกลมเกลียวกัน เป็นคุณธรรมหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวย้ำเสมอทุก ๆ ครั้งที่พระองค์ทรงมีโอกาส ทั้งนี้เพราะว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า “ความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน เป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง ในการปฏิบัติบริหารงานใหญ่ ๆ เช่นงานของแผ่นดิน” (10-11 เมษายน 2525)

อย่างไรก็ตาม ความสามัคคีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวไว้ในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ เป็นความสามัคคีที่มีคุณภาพที่ต้องมีการนำไปใช้ให้ถูกต้อง นั่นคือ “...การสามัคคีกันทำการหรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล มิใช่เพื่อการเพิ่มพูนผลประโยชน์เฉพาะพวกตน แล้วเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนเสียหาย...” (12 กรกฎาคม 2526) ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันในลักษณะนี้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงต้องการให้มีอยู่ในหมู่คนไทย

2.8 ความสุจริตและความกตัญญู

คุณธรรมประการต่าง ๆ ที่ได้อภิปรายมาแล้ว ข้างต้น จัดเป็นส่วนประกอบของคุณสมบัติสำหรับบุคคลที่มีศีลธรรม หรือการเป็นผู้ที่มีความประพฤติดีประพฤติชอบ กล่าวในเชิงสรุป ก็คือการเป็นผู้สุจริต ซื่อสัตย์และซื่อตรงในการดำรงชีวิต

ดังนั้น การทำมาหาเลี้ยงชีพต้อง “...ทำอย่างสุจริต คือ ไม่โกง ไม่ไปเอารัดเอาเปรียบเขาอย่างผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม...” (7 กรกฎาคม 2519) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า การมีความสุจริตในลักษณะเช่นนี้จัดได้ว่าเป็นความดีของบุคคลที่ควรได้รับการสนับสนุน

ความสำคัญของการมีความสุจริตต่อการบรรลุผลสำเร็จในการทำงาน ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สามารถวิเคราะห์ได้จากความหมายของคำว่า “ความสุจริต” ที่พระ

องค์ได้พระราชทานไว้ในพระบรมราโชวาทและจากข้อสังเกตที่ว่า “ความสุจริตเป็นระเบียบ” และ “เป็นพื้นฐานและส่งเสริมให้เกิดความสามารถ” ที่มาในรูปของ “ความฉลาดไตร่ตรองให้ถูกต้อง พอเหมาะกับเหตุผลและจุดประสงค์” (10 กันยายน 2524)

“ความกตัญญูกตเวที” เป็นคุณสมบัติหนึ่งของบุคคลที่จัดว่าเป็นคนดีมีความสุจริตในมิติต่าง ๆ และเป็นคุณสมบัติหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกล่าวถึงในพระบรมราโชวาทในโอกาสต่าง ๆ พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ความหมาย ความกตัญญูกตเวทีว่า หมายถึง “สภาพจิตที่รับรู้ความดีและยินดีที่จะกระทำความดีโดยศรัทธามั่นใจ” เมื่อเป็นเช่นนี้ “คนมีกตัญญูจึงไม่ลบหลู่ทำความดี และไม่ลบหลู่ผู้ที่ทำความดีมาก่อน หากเพียรพยายามรักษาความดีทั้งปวงไว้ให้เป็นพื้นฐานในความประพฤติปฏิบัติทุกอย่างของตนเอง” คนที่มีความกตัญญู “เมื่อเต็มใจและจงใจกระทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความดีดังนี้ ก็ย่อมมีแต่ความเจริญมั่นคงและรุ่งเรืองก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงสรุปว่า “...ความกตัญญูกตเวที เป็นคุณสมบัติอันสำคัญยิ่งสำหรับนักพัฒนาและผู้ปรารถนาความเจริญก้าวหน้าทุกคน...” (8 เมษายน 2526)

2.9 การมีวินัย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทในหลายโอกาสที่ย้ำความสำคัญของการมีวินัยซึ่งได้อภิปรายแล้วครั้งหนึ่งเมื่อวิเคราะห์วิถีทำงานที่ได้ผล การอภิปรายใหม่นี้เนื่องจากความสัมพันธ์กับคุณธรรมอื่น ๆ ที่นำเสนอในช่วงนี้ บุคคลที่จัดว่าเป็นคนดีได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีวินัยดีและมั่นคง การกำหนดวินัยที่ดีให้แก่ตนเอง ก็คือ “การข่มใจบังคับตนเอง” ให้มีระเบียบ ให้อยู่ในกรอบของข้อบังคับของกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น หรือให้มีพฤติกรรมที่จำเป็นสำหรับกิจกรรมนั้น ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าบุคคล “...ถ้าขาดวินัย ก็อาจปล่อยตัวให้เป็นไปตามความสะดวกสบาย ทำให้สูญเสียประโยชน์ที่พึงจะได้เปล่า ๆ เท่ากับได้เบียดเบียนทำลายตนเองและทำลายผู้อื่นให้เสียหายด้วยอย่างน่าตำหนิที่สุด...” การมีวินัยของบุคคลจะทำให้บุคคลนั้น ใช้วินัยบังคับ “...ให้ทำความดีความเจริญให้แก่ตน และเผื่อแผ่ความดีความเจริญนั้นแก่ผู้อื่นพร้อมกันไปด้วย...” (20 ธันวาคม 2520)

ทัศนคติที่ยึดส่วนรวมเป็นศูนย์กลาง (Macro-Concept)

ระบบความคิดที่เน้นจุดศูนย์กลางที่ส่วนรวม

ระบบความคิดเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์ ที่มีคุณภาพที่ประเทศไทยต้องควรพัฒนาให้มีขึ้นนั้น นอกจากจะพิจารณาองค์ประกอบ โดยเน้นจุดศูนย์กลางที่ตัวปัจเจกบุคคล เป็นเบื้องต้นแล้ว ก็สามารถพิจารณารายละเอียดโดยเน้นจุดศูนย์กลางที่ส่วนรวมได้อีกด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพัฒนาระบบความคิดในลักษณะนี้ด้วยเช่นกัน

แกนแนวความคิดที่เน้นจุดศูนย์กลางอยู่ที่ส่วนรวมนี้นุ่มไปกับการย้าให้เกิดความร่วมมือกันของคนในชาติ เพื่อความเจริญของประเทศ” กล่าวคือ ปึงเจกบุคคลในสังคม จะต้องเป็นผู้ที่รู้จักให้ความร่วมมือกันและกัน เพื่อช่วยสร้างสรรค์ประเทศชาติ ปึงเจกบุคคลลักษณะนี้จึงจัดได้ว่า เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพเพื่อการพัฒนาประเทศ ถ้าปึงเจกบุคคลในสังคมไม่ยอมให้ความร่วมมือกันในลักษณะที่ว้านี้แล้ว ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ ก็ยากที่จะบังเกิดขึ้นได้ ปึงเจกบุคคลในสังคมนั้นจึงไม่มีส่วนร่วมกันที่จะเกื้อกูลพัฒนาประเทศแต่อย่างใด

แน่นอนการที่ปึงเจกบุคคลจะให้ความร่วมมือกับคนอื่น ๆ ในประเทศเพื่อสร้างสรรค์สังคมได้ก็ต่อเมื่อปึงเจกบุคคลนั้น มีคุณสมบัติประจำตัวลักษณะหนึ่ง ที่หล่อหลอมให้เกิดความพึงพอใจที่จะกระทำเช่นนั้น แม้ปึงเจกบุคคลมีความปรารถนาที่จะให้ความร่วมมืออย่างแท้จริงแล้ว แต่ความร่วมมือดังกล่าวอาจมิได้สร้างสรรค์สังคมในลักษณะและในระดับที่คาดหวังกันไว้ได้ ถ้าปึงเจกบุคคลนั้นขาดคุณสมบัติทางด้านทักษะ และวิทยาการอื่น ๆ ที่จำเป็น และเช่นเดียวกัน ผลของการมีทักษะและวิทยาการนอกเหนือจากคุณสมบัติอื่น ๆ ก็ไม่จำเป็นต้องส่งผลลัพธ์ ที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของปึงเจกบุคคลและพัฒนาสังคมเอง คุณสมบัติอีกชุดหนึ่งที่จำเป็นสำหรับการเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ ก็คือ คุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติที่เอื้ออำนวยให้เกิดหรือมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมที่พึงปรารถนา มิฉะนั้น ปึงเจกบุคคลก็ไม่สามารถสร้างโอกาสหรือใช้โอกาสที่มีอยู่เพื่อกระทำตัวให้เป็นประโยชน์มากที่สุดทั้งต่อตนเองและต่อสังคมส่วนรวม

1. ทศนคติในการสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวม

การสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า การร่วมมือกันสร้างสรรค์ผลประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความเจริญและความมั่นคงของประเทศ ก็คือ การสร้างสรรค์ผลประโยชน์ให้แก่ตนเองด้วยพร้อม ๆ กันเป็นการตอบแทนบุญคุณต่อส่วนรวม “เมื่อส่วนรวมอยู่ได้ แต่ละคนก็จะอยู่ได้” (6 ตุลาคม 2512) โดยนัยแล้วถ้าส่วนรวมและประเทศชาติอยู่ไม่ได้ เพราะการสูญเสียเอกราช และความล้มเหลวในรูปอื่น ๆ เสียแล้ว พวกเราคนไทยแต่ละคนจะอยู่ได้อย่างไร

1.1 ความร่วมมือสามัคคีกัน

เมื่อทุกคนรู้หรือสำนึกในหน้าที่ของการสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ส่วนรวมแล้ว ประเด็นที่ควรพิจารณา ก็คือ การสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมนั้น มีแนวปฏิบัติที่ได้ผลอะไรบ้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริในประเด็นนี้ ที่จะเอื้อให้ทุกคนสามารถทำหน้าที่ดังกล่าวให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แนวพระราชดำริดังกล่าวก็คือ การเน้นให้ทุกคนทุกฝ่ายทุกอาชีพ ร่วมมือกันและมีความสามัคคีกันเพื่อจุดหมายดังกล่าว

พระบรมราชาบาทและพระราชดำรัส บางส่วนที่อัญเชิญมาเสนอในที่นี้ แสดงถึงแนวพระราชดำรินี้ว่า

“...เราจำเป็นต้องร่วมกันทำงาน เพื่อความเจริญและความมั่นคงของประเทศชาติที่จะทำให้บ้านเมืองมีความมั่นคงนั้น ทุกคนจะต้องใช้หลักวิชาที่ถูกต้องใช้ความสามัคคีร่วมมือร่วมแรงกัน ไม่เกี่ยงงอนกัน และใช้ความบริสุทธิ์ใจคือทำงานด้วยความตั้งใจจริง...” (29 ตุลาคม 2517)

“...การที่แต่ละคนจะมีความสุขความเจริญอย่างแท้จริงได้ จะต้องให้บ้านเมืองมีความปลอดภัย และให้ประชากรอยู่ดีมีปกติสุขเป็นส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้น ก่อนความมั่นคงปลอดภัยและความเป็นปกติสุขนั้น จะเกิดขึ้นได้โดยการที่ท่านทั้งหลายทุกฝ่ายทุกคนสมัครสามัคคีกันโดยพร้อมเพรียง ร่วมกายร่วมใจกันเร่งรัดปฏิบัติสรรพกิจการงานบรรดามีด้วยความสุจริตและบริสุทธิ์ใจโดยซื่อสัตย์ให้งานนั้นทั้งปวงดำเนินก้าวหน้าไป โดยสอดคล้องต่อเนื่องไม่ติดขัดและเกื้อกูลกันทุก ๆ ส่วน...” (5 ธันวาคม 2526)

ความสามัคคีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรียกร้องให้พสกนิกรของพระองค์ให้ยึดเป็นแนวปฏิบัติ นั้น มีความหมายที่แตกต่างกันบ้าง สุดแล้วแต่จุดเน้นที่พระเจ้าอยู่หัวทรงต้องการย้ำให้แก่ผู้เข้าเฝ้า แต่เมื่อวิเคราะห์ควบกันไปแล้ว ความหมายของความสามัคคีจึงมีความครอบคลุมมากและเป็นประโยชน์สำหรับทุก ๆ คนที่ยึดคุณธรรมนี้เป็นแนวปฏิบัติในการทำกิจกรรม

ดังได้กล่าวแล้ว ความสามัคคีหรือความร่วมมือกันและกัน สื่อความหมายที่แตกต่างกันสุดแล้วแต่สภาวะแวดล้อมและลักษณะหน้าที่ (ของผู้เข้าเฝ้า/ผู้รับฟังพระบรมราชาบาทและพระราชดำรัส) ดังปรากฏชัดเจนในตัวอย่างต่อไปนี้

ความสามัคคี คือ การ “รวบรวมกำลังผนึกกำลังกันเพื่อที่จะปฏิบัติการ” (6 กันยายน 2514)

ความสามัคคี “เป็นความเข้าใจซึ่งกันและกัน” (8 มีนาคม 2515)

ความสามัคคี คือ “ความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” (19 พฤศจิกายน 2517)

ความสามัคคี ก็คือ “ทุกคนสามารถที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม และสามารถที่จะพัฒนาตนเองมีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน ทำให้บ้านเมืองมีความสงบและพัฒนาได้โดยรวดเร็ว” (3 กรกฎาคม 2516)

การ “ร่วมแรงกันปฏิบัติงานของแต่ละคน แต่ลำพังของแต่ละคนให้ดีไม่เบียดเบียนผู้อื่นก็เป็นการแสดงความสามัคคีแล้ว” (9 พฤศจิกายน 2518)

“ความสามัคคี คือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเสียสละประโยชน์ส่วนตัวส่วนย่อยให้แก่ประโยชน์ส่วนรวม” (15 มิถุนายน 2516)

โดยสรุป ความสามัคคี ก็คือ ความสามารถจะทำงานเพื่อส่วนรวมหรือความพร้อมที่จะให้ความร่วมมือกันและกันเพื่อเอื้อประโยชน์ส่วนรวม นั่นเอง เมื่อพิจารณาในแง่พฤติกรรม ความสามัคคีมีทั้งทางกว้างและทางคั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานความหมายของความสามัคคีในเชิงกว้างว่า เป็นความสามัคคีระหว่างผู้ที่มียศหรือมีตำแหน่งเท่า ๆ กัน ความสามัคคีใน

บริบทนี้หมายถึง “ต้องทำงานพร้อมกันเพื่อที่จะให้งานนั้นมีประสิทธิภาพดี” ความร่วมมือกันทำงานที่ขยายไปจากหน่วยงานไปถึงกระทรวง หรือทั่วไป ตลอดจนอภิวราขการ เพื่อความสำเร็จของงาน ความสามัคคีในเชิงคิง หมายถึง ความสามัคคีระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา “ทำให้งานในแต่ละหน่วย แต่ละกรม แต่ละกอง แต่ละกระทรวง แต่ละส่วนของบ้านเมืองทำงานได้ดีขึ้น” ความสามัคคีจึงสื่อ การ “หันเข้าหากันทำงาน และให้กำลังใจซึ่งกันและกันในทั้งสองทาง คือ ทางกว้าง และทางคิง อย่างเข้มแข็งที่สุด” เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว “ความสามัคคีควรที่จะให้กว้างออกไปมากที่สุดที่จะทำได้ และให้ลึกซึ้งที่สุดเท่าที่จะทำได้” (7 สิงหาคม 2518)

1.2 การรู้จักหน้าที่

พื้นฐานที่สุดของการจรรโลงความสามัคคีกลมเกลียวกัน ให้บังเกิดขึ้นและแน่นแฟ้นได้ แก่การรู้จักหน้าที่ของตนเอง ในหมู่สมาชิกของสังคมของประเทศนั้น ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีกระแสพระรับสั่งว่า “...ผู้ใดมีภาระหน้าที่อันใดอยู่ ก็เร่งกระทำให้สำเร็จลุล่วงไป ให้ทันการณ์ทันเวลา โดยเต็มกำลังความรู้ความสามารถ และโดยบริสุทธิ์จริงใจ ผลงานของแต่ละคนจักได้ประกอบส่งเสริมกันขึ้นเป็นความสำเร็จและความมั่นคงวัฒนาของประเทศชาติในที่สุด...” (31 ธันวาคม 2527)

พระราชดำรัส ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานในพระราชพิธีสดุดีเหล่าทหารที่นำความสงบสุขสู่แผ่นดิน เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2524 ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า

“...แต่ละคนมีความคิดจิตใจเป็นทหารอย่างสมบูรณ์แท้จริง จึงมีความสำนึกตระหนักแน่วแนในหน้าที่ ทั้งในฐานะที่เป็นทหารและที่เป็นคนไทย เมื่อเกิดเหตุขึ้น ก็พร้อมแรงพร้อมใจประสานการปฏิบัติของแต่ละฝ่ายได้อย่างสนิทสนมสอดคล้องและฉับไวเปี่ยมด้วยประสิทธิภาพสามารถแก้ไข บันดาลความร้ายให้กลับกลายเป็นดีโดยเรียบร้อยละมุนละม่อมภายในเวลารวดเร็ว...” (17 เมษายน 2524)

ในลักษณะที่เจาะจงลงไปตามสภาพและลักษณะของอาชีพ หน้าที่ของแต่ละอาชีพก็ย่อมแตกต่างกันในแง่หนึ่งหรือหลาย ๆ แง่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัส ที่เกี่ยวกับหน้าที่ของอาชีพในบางอาชีพหรือบทบาทที่ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าในพระราชพิธีต่าง ๆ จะขออัญเชิญพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสมาในที่นี้เพื่อเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ภาระหน้าที่ของบัณฑิตที่ปรากฏในพระบรมราโชวาท

“...ประการแรก หน้าที่ในงานอาชีพ ซึ่งควรจะต้องปฏิบัติให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุก ๆ อย่าง ประการต่อไปได้แก่หน้าที่ที่จะต้องทำประโยชน์ให้แก่สังคมในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นผู้ได้รับการเกื้อกูลจากสังคมทั้งโดยตรงและทางอ้อมอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้น

ยังมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติรับใช้ชาติบ้านเมืองในฐานะที่เป็นพลเมืองไทยอีกประการหนึ่งด้วย...”

(14 ตุลาคม 2512)

ในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานให้แก่ นายทหารและนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่

“...อันว่าผู้ที่เป็นนายพล ย่อมต้องเป็นที่พึ่งเลี้ยง เป็นที่มองว่าเป็นตัวอย่างแก่ผู้ได้บังคับบัญชา โดยเฉพาะผู้ที่เป็นตำรวจชั้นผู้ใหญ่ก็มีความรับผิดชอบอย่างยิ่ง ตำรวจเมืองไทยนี่ก็เป็นพิเศษ ยิ่งกว่าตำรวจในประเทศต่าง ๆ เพราะว่ามีหน้าที่หลายด้านล้วนเป็นด้านที่จะต้องรับผิดชอบในความมั่นคงของส่วนรวม ความมั่นคงของส่วนรวมนี้เราต้องรักษาไว้เพราะว่าบ้านเมืองไทยเราจะอยู่ได้ก็ด้วยความสามัคคี และด้วยการเอาใจใส่อย่างดีของเจ้าหน้าที่ ซึ่งทางฝ่ายตำรวจมีส่วนสำคัญในด้านนี้ ก็ขอให้ทุกคนสำนึกในความรับผิดชอบอย่างแท้จริง และสำหรับนายพลก็จะต้องถือตัวว่าเป็นผู้ใหญ่จริง ๆ คือผู้ใหญ่จะต้องมีความรู้อย่างหนึ่ง ต้องมีความประพฤติดีอย่างหนึ่ง แล้วต้องมีความรู้สึกที่ดีต่อผู้อื่น มีความเมตตาและความรู้สึกในความรับผิดชอบอย่างหนึ่งที่จะต้องเป็นผู้ใหญ่เพราะว่าทั้งยศก็เป็นผู้ใหญ่ ทั้งตำแหน่งก็เป็นผู้ใหญ่ ตัวต้องเป็นผู้ใหญ่เหมือนกัน ผู้ใหญ่จะต้องสามารถแสดงว่าเข้าใจในหน้าที่สำคัญของพลเมืองดี และสามารถที่จะแสดงให้เห็นแก่ผู้ได้บังคับบัญชา กับทั้งประชาชนทั่ว ๆ ไป จึงจะเป็นผลสำเร็จในหน้าที่ของตน...” (2 ธันวาคม 2513)

1.3 การแสวงหาความรู้

การแสวงหาความรู้ นั้น กระทำได้ทั้งภายในระบบที่เป็นทางการซึ่งมักอยู่ในชั้นเรียน และนอกระบบ การศึกษาในระบบนั้นก็เป็นที่ทราบกันดีทั่วไป โดยผู้เล่าเรียนได้รับความรู้ได้รับ วิทยาการที่ครูบาอาจารย์ถ่ายทอดให้อีกต่อหนึ่ง แต่การศึกษานอกระบบนั้น ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็คือ ตัว “ประสบการณ์และสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัญหาให้ต้องขบคิด ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันชัดเจน แจ่มแจ้งในสิ่งทั้งปวงที่เกี่ยวกับชีวิตของแต่ละคนยิ่งขึ้น” ดังนั้น “ประสบการณ์ในชีวิตที่เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ความชัดเจนที่สำคัญ ซึ่งถ้าได้รู้จักนำมาใช้ด้วยความรู้เท่าถึงเหตุและผลอย่างแท้จริงด้วยความบริสุทธิ์ใจ และด้วยความตั้งใจแล้วจะยังประโยชน์ให้แก่ตนเองและสังคมได้อย่างวิเศษสุด” การศึกษานอกระบบภายหลังสำเร็จการศึกษาทางการในลักษณะที่กล่าวถึงแล้ว “มีความสำคัญมากในการที่จะสร้างเสริมให้ผู้ผ่านการศึกษาในระบบมาแล้ว เกิดความรู้ ความเฉลียวฉลาดสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และสามารถดำรงตนให้อยู่ในสังคมอย่างมั่นคงเป็นสุข” (19 กรกฎาคม 2522)

ความตั้งใจในการแสวงหาความรู้ทั้งในและนอกระบบ จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาตนเอง โดยที่การแสวงหาความรู้ให้แก่ตนไม่ว่าจะเป็นภายในหรือภายนอกนอกระบบ มีความสำคัญมากและเป็นองค์ประกอบหลักของการรู้จักหน้าที่ของบุคคล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงให้ความสำคัญ ในการจัดสร้างเครื่องมือที่จะเอื้ออำนวยการแสวงหาความรู้ แนวคิดข้าง

ต้นปรากฏชัดเจนมากในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่ทรงกล่าวพาดพิงถึงสารานุกรมไทย ซึ่งอัญเชิญมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

“สารานุกรมชุดนี้ถือว่าเป็นสารานุกรมที่จะช่วยให้ผู้ที่มีความอยากรู้อยากเห็นสามารถที่จะหาความรู้ทุกสาขา...” (27 ตุลาคม 2513) และ “สารานุกรมนี้จะเป็นบ่อเกิดแห่งความคิดสำหรับทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และเป็นทางที่จะแก้ไขปัญหาความขาดแคลนในด้านการศึกษาในประเทศไทย ปัจจุบันนี้ ซึ่งถ้าทำสำเร็จแล้วก็จะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนในด้านการขาดแคลนการศึกษาของประชาชน โดยทำให้เยาวชนมีความรู้ มีความสนใจในชีวิตในบ้านเมืองของตน ในวิชาการในโลก เพื่อจะทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขยิ่งขึ้น...” (18 มีนาคม 2514)

1.4 ความมีเหตุผลในการใช้ความรู้

ในขณะเดียวกัน การได้มาซึ่งวิชาความรู้ที่แสวงหาคำว่ามาได้นั้น จะต้องใช้ให้เป็น กล่าวคือ “...การจะนำเอาหลักวิชาไปใช้ให้ได้ผลในการปฏิบัติงานใด ๆ จำเป็นจะต้องศึกษางานนั้นให้ทั่วถึง ด้วยเหตุด้วยผล ด้วยความสุจริตรอบคอบ ด้วยความคิดเห็นที่กว้างขวางและเป็นธรรม จึงจะเห็นทางที่จะนำหลักวิชามาใช้ปฏิบัติงานให้สัมฤทธิ์ผลตามประสงค์ได้...” (23 มิถุนายน 2519) แนวความคิดเช่นนี้ชี้หลักการที่ว่า “...วิทยาการกับความคิดจึงเป็นปัจจัยสำคัญคู่กันจำเป็นต้องใช้ประกอบกัน และพิจารณาให้ถี่ถ้วนไปก็จะเห็นได้ว่า ความคิดเป็นตัวนำวิชาการ เพราะต้องมีความคิดก่อนจึงจะใช้วิชาการได้...” (11 กรกฎาคม 2517)

การคิดอย่างรอบคอบและคิดอย่างมีเหตุผลนั้น เป็นวิธีการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบำยุตเสมอในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระองค์ อย่างไรก็ตามก็ดีลักษณะการคิดอย่างรอบคอบนี้ หากจะให้เกิดประโยชน์สูงสุดแล้ว จักต้องเป็นการคิดอย่างอิสระอีกด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงอธิบายสาระของการคิดอย่างเป็นอิสระไว้อย่างชัดเจน ในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานให้แก่บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่สำเร็จการศึกษา เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2517 ซึ่งขออัญเชิญมาเสนอในที่นี้ ดังนี้

“...ความคิดที่เป็นอิสระเท่านั้น ได้แก่ความคิดที่มีความกระฉับกระเฉงไม่ปราศจากอคติใด ๆ โดยสิ้นเชิง มีเหตุผลที่ถูกต้องเป็นหลัก มีเป้าหมายเที่ยงตรงแน่นอนมุ่งให้ผลสำเร็จเป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนแก่ส่วนรวม อย่างครบถ้วนพร้อมมูลและถาวรในทางตรงกันข้าม ความคิดที่มากด้วยอคติและความเห็นแก่ตัว ไม่อาศัยเหตุผล เป็นความคิดอันแคบ เป็นพิษ เป็นภัยแก่ ทุก ๆ คน บัณฑิตจึงควรอย่างยิ่ง ที่จะพึงพิจารณาให้ถี่ถ้วนในกระบวนการคิด แล้วร่วมกันใช้ความคิดที่เป็นอิสระแท้ ทำการงานอันเป็นภาระกิจของตน ๆ โดยพร้อมเพรียงและหนักแน่น เพื่อจะได้ยังประโยชน์ตนประโยชน์ส่วนรวมให้บังเกิดมีขึ้นครบถ้วนตามที่มุ่งหวัง...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวคิดเกี่ยวกับ “เหตุผล” ที่ละเอียดอ่อนในลักษณะที่น้อยคนจะคิดได้ กล่าวคือสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “หลักของเหตุผล” เป็นหลักที่ช่วย

“...ทำให้ตัวเองครบเป็นคน” หลักของเหตุผลนั้น คือ หลักของกรรม กรรมนั้นแหละ คือการกระทำ ถ้ากระทำอะไรก็ตามในเวลานี้ ย่อมจะเกิดเป็นผลต่อไป และโดยมากเรานึกว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร เราไม่ทราบความจริงเราทราบถ้าเราพยายามที่จะหนี หลักเหตุผลและปฏิบัติด้วยหลักเหตุผล การกระทำใด ๆ ในเวลานี้ ขอให้เรานึกว่าจะมีผล และผลนั้นคืออนาคตของเรา ถ้าเราประสงค์จะมีอนาคตที่ดีที่แจ่มใส ที่มีความสุข ความสบาย จะต้องทำกรรมที่ดี คือ ปฏิบัติสิ่งที่ดีในปัจจุบัน ด้วยหลักของเหตุผลนี้ เราจะได้รับความสุขความสบายต่อไป หลักนี้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง และจะต้องเข้าใจแท้ ๆ ด้วยตนเอง และเข้าใจอย่างลึกซึ้งแท้จริง...” (26 มิถุนายน 2519)

2. ทศนคติต่อความสำเร็จของส่วนรวม

2.1 ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความสามารถพึ่งตนเอง และการมีวินัย

คุณธรรมชุดนี้ทำหน้าที่เปรียบเสมือนแรงผลักดันให้บุคคลมีความพยายามที่จะกระทำการใด ๆ ให้บรรลุถึงจุดหมายที่ได้ตั้งความหวังไว้ โดยไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคใด ๆ ที่เกิดขึ้น ความเพียร หรือความวิริยะอุตสาหะเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความพยายาม และความชำนาญในทักษะในความรู้ที่จำเป็น เพื่อให้งานที่ทำดำเนินไปได้ ขันติหรือความอดทนนั้น มีส่วนทำให้ความเพียรพยายามเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นต่อไปได้เรื่อย ๆ ความขยันหมั่นเพียรและความอดทน เป็นคุณสมบัติที่สื่อการบังคับตัวเอง ให้ต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งผลลัพธ์ที่ต้องการ อันเป็นการสะท้อน ถึงลักษณะของการพึ่งตนเองทั้งในแง่ของกำลังใจ และกำลังใจ ที่จะผลักดันสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการ ความสามารถพึ่งตนเองจึงเป็นคุณธรรมหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวถึงควบคู่กับการขยันหมั่นเพียรและความอดทน การที่บุคคลจะปฏิบัติตามนัยแห่งความขยันหมั่นเพียร ความอดทน การพึ่งตนเองอย่างสม่ำเสมอ คงเส้นคงวาได้ จนเป็นนิสัยส่วนหนึ่งของบุคลิกได้นั้นจำเป็นต้องเป็นคนที่มีวินัย ซึ่งไม่เพียงที่จะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ระเบียบที่ตราเป็นข้อบังคับเท่านั้น แต่ยังรวมถึงระเบียบที่กำหนดอยู่ในใจของตัวเองที่ปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบด้วยความตั้งใจจริงและความจริงใจ

2.2 ฉันทะ ความศรัทธา สัจจะ ความรับผิดชอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความกตัญญู

คุณธรรมชุดนี้ทำหน้าที่เสมือนปัจจัยหล่อเลี้ยงให้เกิดแรงผลักดันอันเนื่องมาจากมีคุณธรรมชุดแรกในตัวบุคคล กล่าวคือ การที่แรงผลักดันจะมีมากมีน้อย จะหดหายไปหรือเพิ่มขึ้น ย่อมเป็นผลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมมาจากคุณธรรมชุดที่สองนี้ที่สำคัญ ความกระตือรือร้นในความเพียรพยายาม และความอดทนในการต่อสู้กับกิจการต่าง ๆ นั้น จะรักษาระดับไว้ยากหากบุคคลนั้นไม่ฉันทะในสิ่งที่กำลังทำอยู่ ไม่ศรัทธาหรือความเลื่อมใสในตัวบุคคลหรือองค์การที่จะได้รับความพอใจจากการกระทำของตนเอง ถ้าบุคคลขาดสัจจะหรือความตั้งใจจริงความจริงใจที่ต้องการเห็นผลพวงของความพยายามของตน (ซึ่งไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและหรือประโยชน์ต่อส่วน

รวม) แล้วความเพียรและความอดทนที่จะต่อสู้ต่อไป โดยเฉพาะเมื่อต้องเผชิญกับอุปสรรคอันหนักเลื่องไม่ได้ในการทำงานต่าง ๆ ย่อมจะรักษาไว้ได้ไม่นาน และจะเหือดหายไปในเวลาอันรวดเร็ว ความรับผิดชอบหรือความสำนึกในหน้าที่ของตัวบุคคล ก็มีส่วนสำคัญที่จะรักษาพลังผลักดัน ในตัวบุคคลในการกระทำที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีในที่สุด ความกตัญญูก็เป็นคุณธรรมที่ทำหน้าที่ในทำนองเดียวกับความสำนึกในหน้าที่ กล่าวคือ การที่บุคคลมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ต่อบ้านเกิดเมืองนอนรุนแรงเท่าใด ก็จะมีแรงผลักดันให้เขากระทำการอันชอบเพื่อที่จะทดแทนบุญคุณแก่ประเทศมากเท่านั้น

2.3 ความมีสติ ความรอบคอบ และความตั้งใจให้ดี

คุณธรรมชุดนี้ ทำหน้าที่คอยเหนี่ยวรั้งไม่ให้แรงผลักดันที่ก่อตัวในบุคคลนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ไม่พึงปรารถนาแม้ว่าบุคคลนั้นจะมีความเพียรพยายามที่จะกระทำการให้สำเร็จ เนื่องจากความปรารถนาดีที่มีต่อตัวเอง ต่อเพื่อนฝูง ต่อองค์กร ต่อส่วนรวม และต่อประเทศชาติ ความมีสติช่วยให้บุคคลยังคิดั้งใจ ก่อนที่จะกระทำการใด ๆ จนกว่าจะได้มีการใช้ปัญญาไขประเด็นต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวกับงานนั้น ๆ ความมีสติจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญ เมื่อพิจารณาควบคู่กับคุณธรรมต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงในชุดที่หนึ่งและในชุดที่สอง ความมีสติในทุกโอกาสจึงมีลักษณะของการกระทำที่รอบคอบไตร่ตรองด้วยเหตุผล และดำเนินการตามขั้นตอนตามที่ได้สรุปเอาไว้ ความตั้งใจให้ดี ในความหมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทาน ก็คือ การคิดที่เป็นกลาง ปราศจากอคติ ความเที่ยงตรง ในการวินิจฉัย ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สนับสนุนให้ความมีสติของบุคคล ได้มีส่วนในการคิดค้นประเด็นต่าง ๆ ที่ควรแก่การพิจารณา และวิเคราะห์หาข้อยุติที่เหมาะสม เพื่อใช้ในการดำเนินงานทำกิจที่พึงกระทำ

2.4 ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน ความเอื้อเฟื้อกัน ความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่เอา รัดเอาเปรียบผู้อื่น และความอะลุ่มอล่วยถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน

คุณธรรมชุดที่สี่นี้ ทำหน้าที่เป็นปัจจัยที่สนับสนุนบุคคลได้เปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้มีส่วนร่วมในความสำเร็จของตัวเองหรือผลประโยชน์ที่ตนเองได้รับ และเป็นปัจจัยที่สนับสนุนบุคคลได้มีส่วนในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อส่วนรวม ทั้งวงแคบระดับครอบครัว และวงกว้างระดับประเทศ หากปราศจากคุณธรรมต่าง ๆ ในกลุ่มนี้แล้ว บุคคลอาจใช้ความเพียรพยายามและความอดทนที่เกิดขึ้นจากการหล่อเลี้ยงของฉันทะของศรัทธา เพื่อสร้างสรรค์ผลประโยชน์ให้แก่ตัวเอง โดยไม่ใยดีว่า บุคคลอื่น ๆ จักได้รับความเสียหายมากน้อยเพียงใด หรือโดยไม่สนใจว่า ส่วนรวมได้ขาดประโยชน์ไปเนื่องจากการกระทำของตัวเอง คุณธรรมในชุดนี้จึงเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดความสามัคคีธรรมในหมู่ร่วมองค์กรเดียวกัน ชุมชนเดียวกัน ชาติเดียวกัน ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ทำให้บุคคลมีส่วนตระหนักถึงความสำคัญของส่วนรวม และทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม คุณธรรมชุดที่สี่นี้จึงเป็นคุณธรรมที่คอยเตือนคอยกระตุ้นบุคคล

ให้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมพร้อม ๆ กับการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน โดยเกื้อกูลกันและกันในรูปแบบต่าง ๆ และโดยไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น

ตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นส่วนหนึ่งของพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแก่กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในโอกาสต่าง ๆ กัน ซึ่งกล่าวถึงคุณธรรมที่ได้หยิบยกขึ้นมาเสนอในลักษณะของระบบความคิดข้างต้น

“...วิชาการต่าง ๆ ที่เรียนที่สอบไล่กันได้นั้น โดยลำพังมิใช่สิ่งที่จะช่วยให้นักเรียนเอาตัวรอดได้ และไม่ใช่ว่าสิ่งที่จะช่วยสร้างสรรค์สิ่งใด ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวแก่ผู้อื่น แก่บ้านเมืองได้ ผู้มีวิชาการแล้ว จำเป็นต้องมีคุณสมบัติในตัวเอง นอกจากวิชาความรู้ด้วย จึงจะนำตนนำชาติให้รอดและเจริญอยู่ได้ คุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับทุกคนนั้นได้แก่ ความละเอียดซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำความดีคุณรู้คุณชาติบ้านเมือง และผู้ที่อุปการะตัวมา ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น หากแต่มีความจริงใจ มีความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่ และที่สำคัญอย่างมากที่สุดก็คือความขยันหมั่นเพียร พยายามฝึกหัดประกอบการทำงานทั้งเล็กและใหญ่ ยาก ยาก ด้วยตนเอง ด้วยความตั้งใจ ไม่ทอดธุระเพื่อหาความสะดวกสบายจากการเกียจคร้าน ไม่มั่งง่าย หยาบคาย สะเพร่า...” (8 มิถุนายน 2522)

“...ในการประกอบการทำงานทั้งปวงนั้น ทุกคนต้องมีความตั้งใจจริงและขยันหมั่นเพียร ต้องรู้จักคิดพิจารณาด้วยปัญญาและความรอบคอบ ประกอบด้วยความละเอียดลออด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน มีเมตตาเมตตาใจเมตตาต่อกัน ยึดมั่นในความสามัคคีและความซื่อสัตย์สุจริต ถือเอาประโยชน์ร่วมกันเป็นจุดประสงค์สำคัญ จึงจะสามารถปฏิบัติงานต่าง ๆ ให้สำเร็จผลโดยสมบูรณ์ได้...” (10 มีนาคม 2512)

“...การทำความดีนั้น ที่บุคคลจะทำให้ได้จริงและต่อเนื่องไปโดยตลอดได้ จะต้องมิหลักปฏิบัติที่แน่นอน ประการแรก จะต้องมีความเชื่อมั่นในความดีหรือสุจริตธรรมเป็นเบื้องต้นว่าสุจริตธรรมย่อมไม่ทำลายผู้ใด หากแต่ส่งเสริมให้บริสุทธิ์ให้เจริญมั่นคงโดยแท้ฝ่ายเดียว เมื่อเกิดความมั่นใจในความดีแล้ว ประการต่อไปจะต้องฝึกสร้างวินัยในตัวเอง สำหรับควบคุมประคับประคองให้สามารถปฏิบัติความดีได้อย่างเหนียวแน่น ตลอดต่อเนื่องมิให้ขาดตอน หรือขาดวันลง พร้อมกันนั้น ก็จะต้องพยายามเพิกถอน ลด ละ การกระทำและความคิด อันจะเป็นเหตุบั่นทอนการกระทำดีของตัวทุกอย่างด้วยตลอดเวลา ประการที่สำคัญ ทุกคนจะต้องใช้ปัญญา ความฉลาดรู้ เป็นเครื่องช่วยพิจารณาวินิจฉัยให้ทราบชัดและแน่ใจได้ว่า ดี ชั่ว เป็นอย่างไร ควรจะปฏิบัติ ดำเนินตามหลักทั้งสามประการข้างต้นอย่างไร จึงจะถูกต้องพอเหมาะพอดี เมื่อประกอบความดี โดยถูกต้องครบถ้วน ก็ย่อมได้รับผลหรือประโยชน์ที่แท้จริงสมบูรณ์ คือ ประโยชน์ที่เกื้อกูลให้ดี ให้เจริญได้ในปัจจุบัน และที่จะเกื้อกูลให้เจริญมั่นคงตลอดไปในภายหน้าด้วย...” (8 กรกฎาคม 2524)

เมื่อบุคคลได้อาศัยแนวปฏิบัติตามระบบพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งในการแสวงหาความรู้ การประยุกต์ใช้ความรู้ ที่อาศัยเหตุผลอย่างรอบคอบ ไม่มีอคติ แต่พร้อม ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และความเป็นธรรมแล้ว ย่อมนำไปสู่ผลที่ดีมีประโยชน์

3. ทศนคติต่อการพัฒนา

แม้ว่าในปัจจุบัน การพัฒนาประเทศเป็นสิ่งที่พวกเราคนไทยทุกคนสนใจจะให้บังเกิดขึ้น ในเมืองไทย แต่ก็ยังไม่มีข้อตกลงแน่นอนเด็ดขาดว่าสิ่งที่มุ่งมันให้ได้รับจากการพัฒนาประเทศคือ อะไรกันแน่ การพัฒนาประเทศบังเกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ และในด้านต่าง ๆ และการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพที่เป็นแกนเรื่องของการงานการศึกษานี้ ก็เป็นประเด็นหนึ่งของการพัฒนา ประเทศ การพัฒนาการตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเชื่อมโยงเข้ากับ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพด้วย

3.1 การพัฒนาเริ่มจากสิ่งที่มีและทำเพื่อกินได้เพื่อช่วยตัวเองได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ความหมายของการพัฒนาประเทศในแง่มุมที่ต่าง กัน ดังต่อไปนี้

“...การพัฒนาประเทศนี้ ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัย ความ เจริญมีความสุข...” (7 พฤษภาคม 2513)

การพัฒนา ก็คือการให้ความสะดวกและให้ความก้าวหน้าแก่ประชาชนที่ไม่มีโอกาสที่จะ ช่วยตนเองได้พอ” (18 มีนาคม 2513)

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยวิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้อง ตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” (18 กรกฎาคม 2517)

“...การจะพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างให้เจริญขึ้นนั้น จะต้องสร้างและเสริมขึ้นจากพื้นฐานเดิมที่มี อยู่ก่อน ถ้าพื้นฐานไม่แน่นหนา หรือบกพร่องคลอนแคลนแล้ว ก็ยากยิ่งที่จะเสริมสร้างขึ้นไปให้มัน คงได้ ท่านทั้งหลายจึงควรจะเข้าใจให้แจ่มชัดว่า นอกจากจะมุ่งสร้างความเจริญแล้ว ยังจะต้องรักษา พื้นฐานให้สมบูรณ์มั่นคงพร้อมกันไปด้วยการรักษาพื้นฐานนั้น ภาระส่วนสำคัญก็คือ การปฏิบัติ บริหารงานประจำไม่ให้บกพร่อง ซึ่งยากที่อาจเห็นกันว่าเป็นงานที่น่าเบื่อหน่าย เพราะไม่สนใจ เหมือนทำงานพิเศษหรืองานจรที่มีเข้ามาใหม่ ๆ ท่านจึงต้องอดสาเหอดทนให้มาก เพื่อที่จะ ประคับประคองรักษาพื้นฐาน คือมาตรฐานและคุณภาพงานประจำไว้ให้ได้โดยสมบูรณ์พร้อมทั้ง รักษาเจตนาความมุ่งหมายและฉันทะความพอใจในงานที่ท่านให้มันคงอยู่ได้โดยตลอด เมื่อมีพื้นฐาน แน่นหนาบริบูรณ์พร้อมแล้ว ก็ตั้งต้นพัฒนางานต่อไปให้เป็นการทำต่อ พิจารณาไปและปรับปรุงไป ไม่ควรกระทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่ สิ่งใหม่ เพราะความจริงสิ่งใด

ที่ใหม่แท้ ๆ นั้นไม่มีสิ่งใหม่ทั้งปวง ย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่าและต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า ในเมื่อมีวิวัฒนาการสืบหน้าไปอีกลำดับหนึ่ง ขอให้ระลึกให้ได้ว่าการพัฒนาปรับปรุงงานทุกอย่าง ควรจะได้กระทำด้วยความมีสติ รู้เท่าทันด้วยความเฉลียวฉลาด และรอบคอบสุขุม ผลที่บังเกิดขึ้นจึง จะแน่นอน มีหลักเกณฑ์และเป็นประโยชน์แท้ซึ่งจะก่อเกิดให้สรรพกิจการงาน บุคคล และชาติบ้าน เมืองก้าวหน้าได้..." (26 กรกฎาคม 2527)

3.2 การพัฒนาต้องอาศัยเวลา และทำเป็นขั้นตอน

การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการที่มีจุดหมายแห่งความก้าวหน้า แห่งความเจริญรุ่งเรือง แห่ง ความสุขและความปลอดภัยและที่บังเกิดขึ้นเป็นตอนเพิ่มพูนสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ จากระดับที่ต่ำไปสู่ ระดับที่สูงจากทำนุบำรุงพื้นฐานที่มีอยู่ดีแล้วให้แข็งแรง เพื่อจะได้สร้างเสริมของที่ดีใหม่ต่อยอด ออกไปอีก การพัฒนาจึงไม่ใช่กระบวนการที่มีจุดจบ トラบใดที่คนเราสามารถยกระดับจากเดิมที่มี อยู่ให้สูงขึ้นไปอีก ถ้าเรามองการพัฒนาเป็นเรื่องของกระบวนการที่นำไปสู่จุดหมายที่ปรารถนาซึ่ง อยู่ไกลออกไปข้างหน้าจุดหมายแต่ละจุดก็มีกระบวนการให้เลือกใช้เลือกดำเนินการ ซึ่งอาจเป็นจุด หมายที่ใกล้พอสมควรหรือที่อยู่ไกลออกไปมาก ประเทศที่กำลังมุ่งหน้าพัฒนาให้ไปสู่ความเจริญรุ่ง เรือง ความก้าวหน้าในลักษณะต่าง ๆ นั้น ก็สามารถเปรียบเสมือนรถยนต์ที่กำลังเดินทางอยู่ใน ระบบถนนแห่งพัฒนานั่นเอง ภายใต้อุปมาอุปมัยนี้ ประชาชนที่เป็นส่วนประกอบของประเทศที่ ทำให้ประเทศชาติมีการดำรงอยู่ มีชีวิตในฐานะองค์กรสังคม มีเอกราช ก็เปรียบเสมือนส่วน ประกอบต่าง ๆ ของรถยนต์ที่ทำให้รถยนต์เป็นคัน สามารถขับเคลื่อนเดินทางได้ แต่การที่รถยนต์ คันหนึ่ง ๆ จะขับเคลื่อนได้ดี ไปได้ไกล ไม่หยุดชะงัก เครื่องชำรุดกลางทาง หรือทรุดโทรมจนใช้ การไม่ได้และทำให้ไม่สามารถไปถึงจุดหมายปลายทางได้ ส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ก็จักต้องมี คุณภาพ ยิ่งคุณภาพสูงมากเท่าไร ความสามารถในการเดินทาง ความรวดเร็วในการเดินทาง ความ ราบรื่นในการเดินทาง ไม่ว่าสภาพถนนจะเป็นเช่น ความคงทนของรถยนต์ที่จะเดินทางบนถนนทุก ลักษณะ และทุกระยะทาง ก็จะสูงมากเท่านั้น คุณภาพของประชาชนในประเทศก็มีบทบาททำนอง เดียวกัน คุณภาพของประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในบทบาท/หน้าที่ใด มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับใดจึงเป็นองค์ประกอบ (Ingredient) ที่สำคัญมากสำหรับความรวดเร็ว ความสามารถ และ ความอดทนของการพัฒนา โดยนัยของข้อสรุปเช่นนี้ คุณภาพของประชาชนจึงเป็นตัวจักรสำคัญใน การกำหนดคุณภาพของการพัฒนาประเทศด้วยเช่นกันในขณะเดียวกัน คุณภาพของประชากรนี้ก็ เหมือนคุณภาพของส่วนประกอบ ของรถยนต์ที่อุปมาอุปมัยไว้ สามารถปรับปรุงให้มีสภาพที่ดีขึ้น กว่าที่มีอยู่ได้เสมอ

บทที่ 6

เศรษฐกิจพอเพียง : การพัฒนามนุษย์

ปรัชญานำทาง

“...เราควรจะปฏิบัติให้พอมิ พอกิน พอมิ พอกินนี้แปลว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” พอเพียงนี้มีความว่า มีกิน มีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราได้ คนเรากล้าพอในความต้องการมันก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็จะเบียดเบียนคนอื่นน้อย พอเพียงนี้อาจจะมีมากอาจจะของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณ...” (พระราชดำรัส พระราชทานเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 5 ธันวาคม 2541)

กระแสพระราชดำรัสข้างต้นบ่งบอกอย่างชัดเจนถึงหัวใจของการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอยู่ที่การพัฒนากายได้แนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” และเป็นเป้าหมายสำคัญที่พระองค์ท่านทรงยึดถือเป็นหลักพื้นฐานของการประกอบพระราชกรณียกิจตลอดระยะเวลาของการครองราชย์กว่า 56 ปี เพื่อพัฒนาประชาชนส่วนใหญ่ที่ยากไร้ให้พอมิ พอกิน

พระองค์ท่านทรงตระหนักเป็นอย่างดีว่า ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพการเกษตรมาตั้งแต่โบราณกาลจวบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2507

“...เศรษฐกิจของเราขึ้นอยู่กับเกษตรมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว รายได้ของประเทศที่ได้มาใช้สร้างความเจริญต่าง ๆ เป็นรายได้จากการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเจริญของประเทศต้องอาศัยความเจริญของการเกษตรเป็นสำคัญ และงานทุก ๆ ฝ่ายจะดำเนินก้าวหน้าไปได้ ก็เพราะการเกษตรของเราเจริญ...”

ประกอบกับผลผลิตทางการเกษตรยังผลิตขึ้นมาเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ อีกทั้งผลผลิตทางการเกษตรยังเป็นวัตถุดิบของบางภาคอุตสาหกรรมด้วย และด้วยความเข้าพระทัยอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับงานด้านการเกษตร พระองค์ยังทรงมีมุมมองที่ลึกเกี่ยวกับงานด้านการเกษตรที่ว่า ผลผลิตเกษตรอาศัยวัตถุดิบส่วนใหญ่มาจากธรรมชาติ ขณะที่ผลผลิตทางด้านอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ต้องใช้วัตถุดิบประกอบกันขึ้น แสดงให้เห็นว่างานด้านการเกษตรทำได้ง่ายและประหยัดด้วย ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาของสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2523

“...งานด้านเกษตรมีลักษณะสำคัญพิเศษอยู่ประการหนึ่ง คือเป็นการผลิตที่อาศัยพลังของธรรมชาติ โดยไม่ต้องใช้วัตถุดิบประกอบขึ้น ทรายใดที่มีธรรมชาติ ก็จะมีดิน มีน้ำ มีแสงแดด มีลม

ฟ้าอากาศ เกษตรกรก็สามารถบันดาลให้พืชพรรณ หรือผลิตผลทางการเกษตรของเขงอกงามเพิ่มพูนขึ้นตลอดไปได้ดราบนั้น ถึงแม้ดินจะจืด น้ำจะแห้ง หรือลมฟ้าอากาศแปรปรวนไปบ้าง ก็ยังสามารถใช้ความรู้ ความชำนาญ ประกอบกับอุปกรณ์อันเหมาะสมเข้าช่วยฟื้นฟูและปรับปรุงตัดแปลงระบบธรรมชาติเหล่านั้น ให้เกื้อกูลการเพาะปลูกได้...”

แนวคิดของพระองค์ในการพัฒนาประชาชนจะอยู่บนพื้นฐานของการนำเอาหลักการเกษตรมาใช้เป็นสำคัญ ตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ เป็นสิ่งชี้ชัดถึงการนำเอาการเกษตรมาพัฒนาประชาชน และเป็นแบบอย่างปฏิบัติได้ นอกเหนือจากความสำคัญของเกษตรที่ผลิตอาหารเลี้ยงประชากร ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ความใหม่ของแนวคิด จากแนวพระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่”

พระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” เป็นทฤษฎีที่พระองค์ทรงนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ปฏิบัติใช้ให้เห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งทฤษฎีนี้ถือเป็นประทีปส่องนำทางให้กับเกษตรกรผู้ที่ต้องการจะยกระดับความเป็นอยู่ของตนให้มีชีวิตอยู่อย่างพอกิน พอกิน อีกทั้งยังเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับผู้ที่ประสบกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่จะได้นำแนวคิดของพระองค์ท่าน ไปประยุกต์ใช้ ซึ่งทฤษฎีนี้ดูเหมือนเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่ตรงกับภาวะเศรษฐกิจของประเทศและยังเหมาะสมสอดคล้องกับพื้นฐานทางเศรษฐกิจของไทยอีกด้วย ซึ่งลักษณะที่โดดเด่นของทฤษฎีใหม่ที่จะสะท้อนให้เห็นพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถของพระองค์ท่านมีด้วยกันหลายประการดังต่อไปนี้

1. เป็นทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นจากการรวบรวมประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในไทย ภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจของไทยมารวบรวมเป็นทฤษฎีใหม่ ซึ่งถือเป็นความใหม่ทางทฤษฎีที่ใช้กันในประเทศ ที่ส่วนใหญ่ทฤษฎีทางตะวันตกที่สร้างขึ้นโดยใช้พื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจทางตะวันตกมาปรับใช้ในประเทศไทย นับได้ว่าทฤษฎีใหม่นั้นถูกสร้างขึ้นโดย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จากพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยที่เป็นภูมิปัญญาไทยและเพื่อพัฒนาคนไทยอย่างแท้จริง

2. เป็นทฤษฎีที่คนส่วนใหญ่อ่านแล้วเข้าใจง่าย มีตัวอย่างประกอบให้เห็นอย่างชัดเจนและปฏิบัติได้ เพื่อที่ผู้สนใจจะสามารถนำไปปฏิบัติให้เห็นผลได้

3. เป็นการกระตุ้นเตือนให้เห็นความสำคัญของภาคการเกษตรซึ่งเป็นรากฐานของเศรษฐกิจไทย ที่ปัจจุบันถูกลดบทบาทลงไป ได้กลับมามีบทบาทใหม่อีกแล้ว

4. ทฤษฎีนี้ยังเต็มไปด้วยพลังปลุกกระดมขวัญและกำลังใจให้แก่เกษตรกรผู้ยากไร้ให้มีความเชื่อมั่นว่าอาชีพการเกษตรนั้นสามารถที่จะสร้างให้ตนอยู่ดีกินดีได้ไม่แพ้อาชีพอื่น อีกทั้งยัง

เสริมสร้างความมุ่งมั่นให้เกษตรกรประกอบอาชีพการเกษตรด้วยความภาคภูมิใจในการฟื้นฟูชาติ
อีกต่อไปด้วย

5. เป็นทฤษฎีที่ต้องการพัฒนาให้ประชาชนอยู่ดีกินดีแล้ว ยังประกอบไปด้วยแนวคิดการพัฒนาจิตใจของประชาชนด้วย โดยมุ่งหมายให้ประชาชนรู้จักพอ ประหยัด เมตตาช่วยเหลือซึ่งกัน
และกัน อยู่กันด้วยความสามัคคีกันเป็นสำคัญ ถือเป็นการรื้อฟื้นวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของ
ท้องถิ่นที่อยู่กันด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กันมาแต่ก่อนซึ่งนับวันจะลดน้อยถอยลงไปทุกที นับว่า
เป็นทฤษฎีที่พัฒนาให้คนอิมทั้งท้องพร้อมทั้งอิมทั้งใจควบคู่กันไป

6. เป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากลแนวคิดของพระองค์มุ่งที่จะพัฒนานคนไปสู่การพัฒนาที่
ยั่งยืน โดยให้ประชาชนใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติด้วยความผาสุก ให้รักและรักธรรมชาติ มุ่ง
เน้นที่จะพัฒนาให้ประเทศของตนให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ลำดับขั้นของทฤษฎีใหม่

ทฤษฎีใหม่มีด้วยกัน 3 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้ :-

ขั้นที่ 1 เป็นขั้นตอนการวางรากฐานที่สำคัญที่จะทำให้เกษตรกร พออยู่ พอกิน เป็น
เบื้องต้นก่อน โดยเริ่มต้นจากแต่ละครอบครัวผลิตสิ่งที่ตนบริโภคก่อน หากผลผลิตที่ผลิตได้เกิน
กว่าความต้องการบริโภคจึงนำส่วนเกินนี้ไปจำหน่ายได้ โดยดำเนินการจัดสรรพื้นที่ออกเป็น 4
ส่วนตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ซึ่งหมายถึง

ส่วนแรก 30 % คือ พื้นที่ใช้ปลูกข้าวเพื่อใช้เป็นอาหารประจำในครอบครัวให้เพียงพอ
ตลอดปี

ส่วนที่สอง 30 % คือ ให้ขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์น้ำ

ส่วนที่สาม 30 % คือ ให้ปลูกพืชผัก ผลไม้ สมุนไพร เพื่อใช้เป็นอาหาร

ส่วนที่สี่ 10 % คือ ใช้เป็นที่อยู่อาศัย โรงเรียนเลี้ยงสัตว์

ขั้นที่ 1 เน้นพัฒนาให้เกษตรกรพึ่งตนเองภายในครอบครัว ให้อยู่ในขั้นพออยู่ พอกินเป็น
เบื้องต้นก่อน

ขั้นที่ 2 เมื่อเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่ พอกินแล้ว ขั้นต่อมาคือ การรวม
ตัวกันของเกษตรกรภายในชุมชนให้อยู่ในรูปของสหกรณ์ เป็นกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วม
ของประชาชนในการดำรงชีวิตในชุมชน โดยมีการร่วมมือกันในด้านต่าง ๆ ได้แก่

1. การผลิต : เกษตรกรร่วมมือกันในการผลิตเริ่มตั้งแต่การเตรียมดิน การจัดหาพันธุ์พืช
การให้น้ำ และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก ตลอดจนการแปรรูปสินค้าเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต
อุตสาหกรรมพื้นบ้าน

2. การตลาด : ต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อที่จะขายผลผลิต เช่น เตรียมจัดหาเครื่องสีข้าว จัดหาถังตากเก็บข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตและรวมกันซื้อปัจจัยการผลิตเพื่อลดต้นทุน การขนส่งสินค้า

3. ความเป็นอยู่ : เกษตรกรต้องมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกิน เสื้อผ้า โดยรวมตัวกันซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคในราคาประหยัด

4. สวัสดิการ : ชุมชนควรมีสวัสดิการที่จำเป็น เช่น สถานีนมแม่และกองทุนไว้ให้กู้ยืม ในกิจกรรมต่าง ๆ

5. การศึกษา : โรงเรียนและชุมชนมีบทบาทส่งเสริมการศึกษา โดยการให้ทุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน

6. สังคมและศาสนา : ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยใช้ศาสนาที่ชุมชนนั้นนับถือเป็นที่ยึดเหนี่ยว

โดยสรุป ขั้นที่ 2 เน้นพัฒนาชุมชนให้แข็งแรง โดยพึ่งกันเองภายในชุมชน เป็นการพัฒนาไปสู่ขั้น พอมีอันจะกิน

ขั้นที่ 3 หลังจากเกษตรกรรวมตัวกันอย่างแข็งแรงแล้ว ขั้นต่อมาคือ การรวมตัวกับหน่วยธุรกิจภายนอกชุมชนเพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชนทั้งทางด้านการเงิน โดยติดต่อประสานงานกับธนาคารหรือบริษัทเอกชนมาร่วมกันทำธุรกิจ ลงทุนพัฒนาการผลิตและจัดหาช่องทางการตลาด โดยความร่วมมือกันนี้เน้นที่ทั้งสองฝ่ายจะได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น

1. ธนาคารกับบริษัทสามารถซื้อข้าวบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะซื้อจากเกษตรกรโดยตรง
2. เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก

โดยสรุป ขั้นที่ 3 เน้นพัฒนาชุมชนให้แข็งแรง โดยพึ่งพิงกับภายนอกชุมชนในลักษณะที่ได้ผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เพื่อพัฒนาสู่ขั้น พอมี พอกิน

“ทฤษฎีใหม่” กับแนวพระราชดำริในการพัฒนามนุษย์

ด้วยพระปรีชาญาณอันแน่วแน่บวกกับความมุ่งมั่นอันแรงกล้าของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ต้องการจะยกระดับความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนให้อยู่ดีกินดี ภายใต้การนำทฤษฎีใหม่มาใช้พัฒนาประชาชนนั้นพอที่จะสรุปให้เห็นถึงแนวพระราชดำริในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระองค์ท่านได้ดังต่อไปนี้คือ

1. การพัฒนาคนให้พึ่งตนเองเป็นหลัก : การสร้างนิสัย

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“...การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัว ให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้นต่อไปได้โดยแน่นอน...”

พระองค์ทรงเน้นการพัฒนาที่จะให้เกษตรกรพึ่งตนเอง ด้วยตัวเองเป็นสำคัญ นั่นก็คือ เกษตรกรต้องร่วมมือกันภายในครอบครัวทำงานเพื่อช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุด โดยเข้าใจและใช้ภูมิวัฒนธรรม ซึ่งก็คือ ทำการเพาะปลูกพืชที่เหมาะสมกับภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และใช้ความรู้ของชุมชนเป็นพื้นฐาน ผลิตภัณฑ์ที่ครอบครัวบริโภคก่อนจะก่อให้เกิดการประหยัดและลดการพึ่งพา เมื่อผลผลิตมีเกินความต้องการแล้วค่อยนำผลผลิตนั้นไปจำหน่าย ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่กลุ่มชาวไร่ศูนย์พัฒนาไทย - อิสราเอล อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี วันที่ 14 พฤษภาคม 2512

“...คนเราทุกคนต้องการปัจจัยสี่ หรือจุดปัจจัย หมายความว่าสิ่งที่อาศัยใช้หรือสิ่งที่มนุษย์ต้องมีต้องใช้ 4 อย่างคืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีมาด้วยการทำงาน อย่างเราก็ต้องทำการเพาะปลูกขึ้นมาก่อนเพราะอย่างเราทำยาไม่ได้แต่เราต้องซื้อยาเราก็ต้องเพาะปลูกแล้วนำผลผลิตของเราไปขายได้เงินมาแล้วเอาไปซื้อยา นี่เป็นการทำงาน...”

การพัฒนาให้พึ่งตนเองนั้นจะมุ่งการพัฒนา “เศรษฐกิจครอบครัว” โดยให้ครอบครัวพออยู่ พอกิน เป็นพื้นฐานก่อนของครอบครัวเข้มแข็ง และต้องอยู่บนพื้นฐานของความดี ความสามัคคี และความสุจริตให้มั่นคง ดังความในพระราชดำรัสในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา อาทิตยที่ 5 ธันวาคม 2514 ความว่า

“...ข้าพเจ้าคิดอยู่เสมอว่าชีวิตของชาติประเทศขึ้นอยู่กับประชาชน คนไทยทุกคน ซึ่งมีท่านทั้งปวงเป็นหลักเป็นประธาน ในการประกอบภารงานด้านต่าง ๆ อยู่ ทุกวันนี้มีเหตุการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกประเทศ กระทบกระเทือนถึงสวัสดิการและความมั่นคงของชีวิตและการทำงานของคนไทยโดยส่วนรวมมาก จำเป็นต้องปิดปากแก้ไขให้ผ่านพ้นไปโดยเร็ว ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอให้ทุกฝ่ายเร่งรัดปฏิบัติสรรพกิจการงานโดยซื่อสัตย์สุจริต และสอดคล้องเกื้อกูลกัน ขอให้รักษาความดี ความสามัคคี ความสุจริตให้มั่นคงเพื่อประโยชน์สุขของชาติไทยซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด...”

พระราชดำรัสในงานพระราชทานพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พุทธที่ 4 ธันวาคม 2534 ความว่า

“...รู้จักความสามัคคี ที่เขียนไว้อย่างนี้เพราะคนไทยนี้ความจริง “รู้จักสามัคคี” ถึงอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ ถ้าไม่ “รู้จักสามัคคี” อยู่ไม่ได้... ทุกคนถือว่าตนเป็นคนไทยมีอะไรเกิดขึ้นก็ตาม ทุกคนรู้ว่าต้องมีความสามัคคี “รู้” ก็คือ “ทราบ” ทราบความหมายของสามัคคี “รู้” คือ “นิยม” นิยมความสามัคคี เพราะเหตุใดคนไทยจึง “รู้จักสามัคคี” ก็เพราะคนไทยนี้ฉลาดไม่โง่ไม่ฉลาด คนไทยนี้ฉลาดรู้ว่าหากเมื่อไทยไม่ใช้ความสามัคคี ไม่เห็นอกเห็นใจกัน ไม่ใช้อะไรที่จะพอรับได้ พอที่จะใช้ได้ก็คงจะไม่ได้ทำอะไร... Our loss is our gain “ขาดทุนของเราเป็นกำไรของเรา” หรือ “เราขาดทุนเราก็ได้กำไร” ...ในการกระทำใด ๆ ถ้าเรายอมลงทุนลงแรงไปก็เหมือนเสียเปล่า แต่ในที่สุดเรากลับจะได้รับ

ผลดี ทั้งทางตรง ทางอ้อม เรื่องนี้ตรงกับงานรัฐบาลโดยแท้ ถ้าหากว่าอยากให้ประชาชนอยู่ดีกินดี รัฐบาลต้องลงทุนต้องสร้างโครงการซื้อต้องใช้เงินจำนวนร้อยเป็นพันเป็นหมื่นล้าน ถ้าทำไปก็เป็น “loss” เป็นการเสีย เป็นการขาดทุน เป็นการจ่ายซึ่งมาจากเงินของประชาชน ...ถ้าโครงการดีในไม่ช้าประชาชนก็จะได้กำไรจะได้ผล ราษฎรจะอยู่ดีกินดีขึ้น จะได้ประโยชน์ไป... ส่วนรัฐบาลก็เก็บภาษีได้สะดวก ไม่มีการหนีภาษี เพราะเมื่อมีรายได้ดีขึ้นเขาก็สามารถเสียภาษีได้มากขึ้น...”

2. การใช้เทคนิคในการทำงาน : การพัฒนาคนให้มีทักษะการทำงานร่วมกับบุคคลอื่นที่อยู่ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

“...สหกรณ์ แปลว่าการทำงานร่วมกัน การทำงานร่วมกันนี้ลึกซึ้งมาก เพราะจะต้องร่วมมือกันในทุกด้าน ทั้งในด้านงานการที่ทำด้วยร่างกาย ทั้งในด้านงานการที่ทำด้วยสมอง และงานการที่ทำด้วยใจ ทุกอย่างนี้ขาดไม่ได้ต้องพร้อม งานที่ทำด้วยร่างกายถ้าแต่ละคนทำก็เกิดผลขึ้นมาได้ เช่น การทำเพาะปลูกก็มีผลขึ้นมาสามารถใช้ผลนั้นในด้านการบริโภค คือเอาไปรับประทาน หรือเอาไปใช้หรือเอาไปจำหน่ายเพื่อให้มีรายได้มาเลี้ยงชีพได้ ถ้าแต่ละคนทำไปโดยลำพังแต่ละคน งานที่ทำนั้นผลอาจจะไม่ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและอาจจะไม่พอเพียงในการเลี้ยงตัวเอง ทำให้มีความเดือดร้อน ฉะนั้นจะต้องช่วยกัน แม้ในขั้นที่ทำในครอบครัวก็ต้องช่วยกัน ทุกคนในครอบครัวก็ช่วยกันทำงานเพื่อที่จะเลี้ยงครอบครัวให้มีชีวิตอยู่ได้แต่ถ้าร่วมมือกันหลาย ๆ คนเป็นกลุ่มเป็นก้อนก็สามารถที่จะปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถมีผลได้มากขึ้น ฉะนั้นก็เกิดความคิดสหกรณ์...”

พระราชดำรัสในโอกาสที่ผู้นำสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม และสหกรณ์ประมงทั่วประเทศ ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 11 พฤษภาคม 2526

การพัฒนาคนให้มีทักษะการทำงานร่วมกับบุคคลอื่นที่อยู่ภายในชุมชน โดยรวมตัวกันในรูปของสหกรณ์นั้น เป็นการฝึกทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น เสริมสร้างนิสัยให้คนในชุมชนมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ร่วมมือร่วมแรงกันทำงาน เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนด้วยวิธีการที่เรียกว่า “การระเบิดจากข้างใน” นั่นคือ ให้ชุมชนแข็งแรงก่อนและค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก เป็นการเตรียมชุมชนให้พร้อมต่อการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน โดยหลักในการทำงานร่วมกันนั้น พระองค์เน้นให้ชุมชนปกครองกันเองด้วยความสามัคคีมีเมตตาช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นสำคัญ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะสมาชิกสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนม กรรมการสหกรณ์การเกษตรสหกรณ์นิคม และสหกรณ์การประมงทั่วราชอาณาจักร ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 9 พฤษภาคม 2529

“...ในคำว่าสหกรณ์นี้ชี้แจงอยู่แล้วว่าเรามีหน้าที่อะไร แต่ว่าให้ลึกซึ้งเข้าไปก็ต้องนึกถึงว่าทำงานด้วยกันร่วมกันนั้นจะต้องทำอะไรบ้าง คุณสมบัติสำคัญก็คือความเผื่อแผ่ให้แก่กันซึ่งก็เรียก

กันว่าสามัคคี อีกอย่างหนึ่งที่สำคัญก็จะต้องมีความสุจริต ความสุจริตนั้นหมายถึงทำอะไรที่ถูกต้องที่ดี...”

การพัฒนาคนให้มีทักษะการทำงานร่วมกับบุคคลอื่นที่อยู่ภายนอกชุมชน โดยการติดต่อค้าขาย ร่วมมือกันลงทุนและทำการผลิตร่วมกับภายนอกชุมชนนั้น พระองค์ทรงเน้นพัฒนาให้การร่วมมือกันนั้นต้องได้ประโยชน์ร่วมกัน และมีความพอใจทั้งสองฝ่าย ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่ผู้นำสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม และสหกรณ์ประมงทั่วประเทศ ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 19 พฤษภาคม 2525

“...ถ้าแต่ละคนอยากมีรายได้มากที่สุดแล้ว ก็หมายความว่าต้องให้คนอื่นเขาเสีย อันนี้เป็นสิ่งที่น่าหนักใจ เช่น เวลาคนหนึ่งต้องการซื้อสิ่งหนึ่งก็ต้องการซื้อในราคาที่ถูกต้องที่สุด คนที่ขายก็ต้องการขายในราคาที่สูงที่สุด ข้อนี้เป็นข้อพิพาททุกครั้งที่เกิดการติดต่อระหว่างบุคคลสองบุคคล ถ้าหากว่ามีความเข้าใจและเข้าใจในคำว่าสามัคคีอุดหนุนซึ่งกันและกันนี้ เมตตาซึ่งกันและกัน ก็จะขจัดความเดือดร้อนจากการกระทบผลประโยชน์ระหว่างสองบุคคลได้ คือแต่ละคนก็จะเอาพอประมาณ บุคคลที่ขายก็จะขายในราคาที่พอประมาณ ไม่เอากำไรมากเกินไป ผู้ที่ซื้อก็ต้องยอมเสียสละทรัพย์หรือสิ่งแลกเปลี่ยนให้พอเพียง เพราะเข้าใจว่าผู้ที่ขายนั้นก็ต้องลงทุนลงแรงไปมิใช่น้อย เพื่อที่จะได้สิ่งนั้นมาให้เราซื้อได้ ฉะนั้น ถ้าต่างคนต่างอะลุ่มอล่วยซึ่งกันและกัน ก็จะทำให้ไม่กระทบกัน ถ้าไม่กระทบกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายที่ขายก็ได้ผลประโยชน์พอสมควร ฝ่ายที่ซื้อนั้นก็ได้รับผลประโยชน์พอสมควร ดังนั้นก็จะทำให้ทั้งสองฝ่ายมีความพอใจในการซื้อขาย...”

การพัฒนาคนให้มีทักษะการทำงานร่วมกันภายในชุมชนนั้น เป็นการมุ่งพัฒนา “เศรษฐกิจชุมชน” ให้ชุมชนแข็งแรงด้วยการพึ่งกันเองเพื่อผลักดันให้คนในชุมชนพอมิอันจะกิน ส่วนการพัฒนาคนให้มีทักษะการทำงานร่วมกับภายนอกชุมชนนั้นจะมุ่งการพัฒนา “เศรษฐกิจการค้า” เพื่อให้ชุมชนแข็งแรงและอยู่ในขั้นพอมิ พอกิน กระทำโดย “การสร้างนิสัย” และรู้ “เทคนิคในการทำงาน” ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พุทธศักราช ที่ 14 กรกฎาคม 2518 ความว่า

“...บุคคลจะต้องพยายามควบคุมตัว มิให้ติดอยู่ในตำรา หรือทฤษฎีมากเกินไป เพราะมีฉะนั้น เมื่อไปพบข้อเท็จจริงในการปฏิบัติงาน ซึ่งไม่ตรงหรือไม่สอดคล้องกับตำราเข้า อาจก่อให้เกิดความสับสนหวั่นไหว ทำให้ทำงานไม่ได้

เมื่อต้องเผชิญปัญหาความขัดกันระหว่างทฤษฎีกับปฏิบัติ ทางที่ดีที่สุด จะต้องดำเนินงานในส่วนที่เห็นว่าถูกต้องแล้วต่อไป ไม่ปล่อยให้หยุดชะงัก พร้อมกันไปนั้น ควรจะได้รับการพิจารณาปัญหาโดยเร่งด่วน หาทางปรับหลักวิชาให้เข้ากับปัญหา และประสานเข้ากับวิชาอื่น ๆ อันเกี่ยวข้องด้วย ให้เห็นให้เข้าใจปัญหาโดยกระจ่างแจ้ง เมื่อได้วิธีที่ถูกต้องแล้ว ก็นำไปใช้ปฏิบัติให้ได้ผลด้วยความแน่วแน่และมั่นใจ...”

3. การพัฒนาความรู้แก่เกษตรกร : ภูมิวัฒนธรรม

พระบรมราชาโชวาทพระราชทานแก่ผู้นำเขาวชนและเจ้าหน้าที่ในโอกาสที่เข้าเฝ้าทูลละออง
ธุลีพระบาท ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ 7 พฤศจิกายน 2511

“...การทำสวน ทำนา การเพาะปลูกในที่ดินเก่าจะเห็นว่ามันไม่ได้ผลอย่างที่ผู้ใหญ่ว่าดินเสีย
ดินเปรี้ยว ต้องเปลี่ยนที่ใหม่ สมัยนี้จะทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะประเทศของเราปัจจุบันนี้มีประชาชน
สามสิบล้านกว่าล้านคนต้องหากินในที่เก่าเดิม จึงต้องผลิตพืชผลให้ได้ถึง 3 เท่า เราไม่ทราบว่ามีดินมี
อะไร ใช้พืชพันธุ์อะไรจึงได้ทำให้ผลผลิตน้อยลง แต่ความต้องการของเรามีมากขึ้น หากไม่ทำให้
ก้าวหน้าไม่ช้าเราก็ต้องอดตาย เราจึงต้องอาศัยวิทยาการแผนใหม่ เช่น ดินต้องใส่ปุ๋ย ใช้พืชพันธุ์ที่ดี
มีการปราบศัตรูพืช ใช้เครื่องมือสมัยใหม่ เราต้องพยายามชวนชาวบ้านหาวิธีการใหม่ ๆ มาช่วยให้ดีขึ้น
วิธีการแผนใหม่ใช้ค่าใช้จ่ายมากขึ้น เราจึงต้องแน่ใจว่าจะไม่ไร้ผล เราต้องลงทุนมากเพื่อให้ผลิตผล
เพิ่มขึ้น...”

พระองค์ทรงยกระดับความรู้ที่ให้แก่เกษตรกรอย่างเป็นระบบโดยเน้นที่ความรู้เกี่ยวกับ
เกษตรแผนใหม่ และที่สำคัญนั้นต้องให้เกษตรกรสามารถนำไปปฏิบัติได้ง่าย ดังพระราชดำรัสใน
โอกาสที่ประธานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ นำผู้
เข้าร่วมสัมมนาและบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเฝ้าฯ เพื่อรับพระราชทานพระบรมราชาบายเกี่ยวกับการ
การดำเนินงานในช่วงต่อไป ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 26 สิงหาคม 2531

“...โดยมากเราพยายามที่จะทำอะไรที่ง่าย ๆ แล้วในที่สุดถ้าทำง่าย ๆ แล้วได้ผลก็จะเป็น
หลักวิชาโดยอัตโนมัติ...”

ความรู้ที่เกษตรกรต้องใช้ในการประกอบอาชีพเกษตร พระองค์ทรงเน้นอยู่ 2 ด้านด้วยกัน
คือ

1. ความรู้ในหลักวิชาการเพาะปลูกสมัยใหม่

ความรู้ที่ถูกหลักวิชาของพระองค์ท่านทรงเน้นย้ำตลอดเวลาคือความรู้ที่เกษตรกร
ต้องพอรับได้ ง่ายต่อการเข้าใจ และที่สำคัญต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้เป็นสำคัญ ด้วยพระองค์
ทรงตระหนักดีว่า ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกเป็นอย่างดีซึ่งสั่งสมกันมาเป็นภูมิปัญญา
ท้องถิ่น แต่ที่เกษตรกรบางครั้งไม่สามารถนำความรู้ที่ตนไปปฏิบัติได้สาเหตุหนึ่งก็เนื่องจากผู้ถ่ายทอด
ความรู้ให้แก่เกษตรกรใช้ภาษาพูดที่เกษตรกรไม่เข้าใจ ดังพระราชดำรัสพระราชทานในพิธี
ปิดการสัมมนาการเกษตรภาคเหนือ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2524 ณ สำนักงานเกษตรภาค
เหนือ จังหวัดเชียงใหม่

“...ประชาชนนั้นฉลาด ประชาชนมีความรู้ ทั้งคนที่อยู่บนภูเขาและคนที่อยู่ในที่ราบ เรามี
ความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขารู้ว่าตรงไหนที่ควรจะทำกสิกรรม แต่ที่เสียไปก็เพราะพวก
ที่ไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ทำมานานแล้ว ทั้งนานมาแล้ว แล้วมาอยู่ในที่ที่มีความสะดวก ก็เลยทำให้ลืม

ชีวิตว่าชีวิตเป็นไปได้ก็โดยที่ทำการกรรมที่ถูกต้อง แต่ชาวบ้านหรือชาวเขามีความรู้เพียงพอ แค่อธิบายนิดหน่อยเขาก็ อ้อ ๆ เข้าใจ ๆ ถ้าเราพูดให้เขาเข้าใจ เขาก็เข้าใจ แต่ถ้าเราพูดภาษาที่ไม่เข้าใจ เขาก็ไม่เข้าใจ...”

ศูนย์การศึกษาพัฒนาที่กระจายอยู่ทั่วทุกภาคถือเป็นแหล่งความรู้ของการเกษตรที่สำคัญที่ต้องการให้เกษตรกรได้เป็นแหล่งศึกษาและนำไปปฏิบัติและประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพของตน ซึ่งถือเป็น “ตัวอย่างความสำเร็จ” ที่ให้เกษตรกรได้เห็น อีกทั้งศูนย์การศึกษาพัฒนายังเป็นแหล่งที่จะให้เกษตรกรได้รับรู้ถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของตนเองอยู่ตลอดเวลา โดยที่เทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ในการเกษตรนั้น พระองค์ทรงเน้นที่ต้องเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกร ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วันที่ 18 ตุลาคม 2523 ณ สวนอัมพร

“...การใช้เทคโนโลยีอันทันสมัยในงานต่าง ๆ นั้น ว่าโดยหลักการควรจะให้ผลมากในเรื่องประสิทธิภาพ การประหยัด และการทุ่นแรงงาน แต่อย่างไรก็ตาม ก็คงจะต้องคำนึงถึงสิ่งอื่นอันเป็นพื้นฐานและส่วนประกอบของงานที่ทำด้วย อย่างในประเทศของเรา ประชาชนทำมาหากินเลี้ยงตัวด้วยการกสิกรรมและการลงแรงทำงานเป็นพื้น การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมจะมีปัญหา เช่น อาจทำให้ต้องลงทุนมากมายสิ้นเปลืองเกินกว่าเหตุ หรืออาจก่อให้เกิดการว่างงานอย่างรุนแรงขึ้นเป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นจะพลาดเป้าหมายไปห่างไกล และกลับกลายเป็นผลเสีย ดังนั้น จึงต้องมีความระมัดระวังมากในการใช้เทคโนโลยีปฏิบัติงาน คือควรพยายามใช้ให้พอเหมาะพอดีแก่สภาวะของบ้านเมืองและการทำกินของราษฎร เพื่อให้เกิดประสิทธิผลด้วยเกิดความประหยัดอย่างแท้จริงด้วย”

พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริให้เกษตรกรสามารถที่จะนำความรู้เกี่ยวกับการเกษตรไปปฏิบัติได้เป็นสำคัญ นั่นก็คือ **ถ้ารู้จริง ต้องปฏิบัติได้ แต่ถ้าจะรู้แจ้ง ต้องประยุกต์เป็น** โดยยึดหลักภูมิธรรมเป็นฐานในการพัฒนาความรู้

2. ความรู้ในด้านการค้า ที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์มากกว่าเศรษฐศาสตร์

พระองค์ทรงให้เกษตรกรรวมตัวกันในรูปแบบสหกรณ์ก็เพื่อให้เกษตรกรรวมตัวกัน เพื่อจะได้มีอำนาจต่อรองเวลาขายผลผลิตของตน อีกทั้งรวมตัวกันแปรรูปสินค้าเกษตรซึ่งผลผลิตเกษตรนำเสียบ้างเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตเกษตรเพื่อจะได้ขายได้ราคาดี เป็นการเพิ่มทักษะการทำงานที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในการทำธุรกิจการเกษตรแก่เกษตรกร เพราะเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องของคุณธรรมที่จะควบคุมในงานที่ทำประสบความสำเร็จ ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแด่บัณฑิตของมหาวิทยาลัยรามคำแหง วันศุกร์ ที่ 8 กรกฎาคม 2523 ความว่า

“...การที่จะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือ ที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียวมิได้ จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้อง

ต้องเป็นธรรมชาติประกอบด้วย เพราะเหตุว่าความรู้นั้นเป็นเหมือนเครื่องยนต์ ที่ทำให้ขบวนการเคลื่อนไปได้ประการเดียว ส่วนคุณธรรมดังกล่าวแล้ว เป็นเสมือนหนึ่งพวงมาลัยหรือหางเสือ ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำพาให้ขบวนการดำเนินไปถูกทางด้วยความสามัคคี คือปลอดภัยจนบรรลุถึงจุดหมายที่พึงปรารถนา...”

4. คุณค่าต้องมาก่อนมูลค่า : การพัฒนาให้คนอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ : การพัฒนาที่ยั่งยืน

พระราชดำรัสในการเสด็จออกมหาสมาคมในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 5 ธันวาคม 2539

“...ทุกวันนี้ประเทศไทยยังมีทรัพยากรพร้อมมูล ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล ซึ่งเราสามารถนำมาใช้เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์และเสถียรภาพอันถาวรของบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี ข้อสำคัญเราจะต้องรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด คือไม่นำมาทุ่มเทใช้ให้สิ้นเปลืองไปโดยไร้ประโยชน์หรือได้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า หากแต่ระมัดระวังใช้ด้วยความประหยัดรอบคอบประกอบด้วยความคิดพิจารณาตามหลักวิชาเหตุผล และความถูกต้องเหมาะสม โดยมุ่งถึงประโยชน์แท้จริงที่จะเกิดแก่ประเทศชาติ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันยืนยาว...”

กระแสพระราชดำรัสข้างต้นแสดงให้เห็นถึงแนวพระราชดำริการพัฒนาที่ยั่งยืนที่พระองค์ต้องการให้การประกอบอาชีพนั้นต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ต้องใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่าเพื่อประโยชน์ของคนทั้งในปัจจุบันและเพื่อประโยชน์ของคนในอนาคตด้วย

บทสรุป : วิธีการพัฒนามนุษย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระองค์ทรงพัฒนาคนโดยใช้วิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. สร้าง “นิสัย” เพราะการพัฒนาคนต้องทำเป็นลำดับขั้น ค่อยเป็นค่อยไป ดังพระบรมราโชวาท พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2517

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป”

โดยทฤษฎีใหม่นั้นมีลำดับขั้นของการพัฒนาคน 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

ขั้นที่ 3 “พอมี พอกิน” เกษตรกรพึ่งพิงกับภายนอกชุมชน เพื่อเสริมความแข็งแกร่งให้ชุมชน		เศรษฐกิจการค้า
ขั้นที่ 2 “พอมีอันจะกิน” เกษตรกรพึ่งกันเองภายในชุมชน เพื่อสร้างความแข็งแกร่งในชุมชน		เศรษฐกิจชุมชน
ขั้นที่ 1 “พอยู่ พอกิน” เกษตรกรพึ่งตนเองภายในครอบครัว		เศรษฐกิจครอบครัว

ความอีกตอนหนึ่งในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสขึ้นปีใหม่ พ.ศ.2534 ความว่า

“... ส.ค.ส. ปี 2534 ขอจงมีความสุขความเจริญ โลกการแต่เก่าก่อนนำเรามาหลงหลอมเป็นแท่ง ศัสตราการผู้ฉลาดเผาและตีแท่งเหล็กให้เป็นดาบ แล้วขัดเกลาฝนลับให้คมกล้าเป็นอาวุธนำเกรงขาม สร้างฝักอันประณีตส่งาประดิษฐ์ประคอยเพื่อรักษาไว้ เช่นเดียวกับบุคคลผู้เคลวคล่องต้องตั้งจิต เพียร อดทน ฝึกฝนให้มีปัญญาเฉียบแหลม และมีสติระมัดระวัง มิให้เกิดภัยแก่ตนเองและผู้อื่น สวัสดิ์ปีใหม่ 2534 ...”

2. ความสามารถในการประยุกต์ การพัฒนาที่เน้นให้เกษตรกรสามารถนำเอาไปปฏิบัติได้เป็นสำคัญ ดังพระราชทานแก่คณะกรรมการสมาคมเศรษฐศาสตร์เกษตรแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ 17 มิถุนายน 2518

“...เกษตรกรนั้น หรือความเป็นอยู่ของเกษตรกรนั้น จะแก้ไขด้วยตำราเล่มเดียว หรือหลายเล่ม แม้จะบรรดาดำราทั้งหลายมาผสมกันหมด ก็เป็นสิ่งที่ยากที่จะทำได้ด้วยความรวดเร็วในวันเดียว จะต้องใช้เวลา เวลานั้นเป็นปัจจัยสำคัญ แต่ที่สำคัญคือที่เคยย่ำอยู่เสมอมว่า ขอให้ปฏิบัติ ไม่ใช่ถือว่าตำราเป็นสำคัญอย่างเดียว...”

3. การพัฒนาที่เน้นประหยัด โดยวิธีการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่แล้วมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพราะการนำเอาสิ่งที่มีในธรรมชาติมาใช้ในการประหยัดต้นทุนในการผลิต และที่สำคัญต้องรู้จักนำมาใช้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพเกษตรกร ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษา ของสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2524

“...วิธีการพัฒนาที่เหมาะสมแก่ประเทศของเราอย่างยิ่ง ก็คือการพยายามดัดแปลงปรับปรุงนำสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติมาใช้ โดยสอดคล้องกลมกลืนกับสภาพพื้นที่และพื้นฐานของเกษตรกรให้ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วยไม่สูญเปล่า...”

4. การพัฒนาที่เน้นให้ประชาชนได้รับผลของการพัฒนาที่คุ้มค่ามากกว่าต้นทุน ดังกระแสนี้ พระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยที่เข้าเฝ้าถวายพระพรเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม 2534 ณ ศาลาดุสิดาลัย

“...เราขาดทุนเราได้กำไร เรื่องนี้ตรงกับงานของรัฐบาลโดยแท้ ถ้าหากว่าอยากให้ประชาชนอยู่ดีกินดีรัฐจะต้องลงทุน ต้องสร้างโครงการซึ่งต้องใช้เงินจำนวนเป็นร้อยเป็นพัน เป็นหมื่น ล้าน ถ้าทำไปเป็นการเสีย เป็นการขาดทุน เป็นการจ่าย คือ รัฐบาลต้องตั้งงบประมาณรายจ่าย ซึ่งมาจากเงินของประชาชน แต่ว่าถ้าโครงการดีในไม่ช้าประชาชนก็จะได้กำไร จะได้ผล ราษฎรจะอยู่ดีกินดี มีรายได้ รัฐบาลก็เก็บภาษีได้สะดวก ไม่มีการหนีภาษี เพราะเมื่อมีรายได้ดีขึ้นเขาก็สามารถเสียภาษีได้มากขึ้น...”

5. การพัฒนาที่ไม่ทำการบังคับให้ปฏิบัติตามขึ้นกับความสมัครใจเป็นสำคัญ ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่ผู้นำสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม และสหกรณ์ประมงทั่วประเทศเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ศาลาดุสิตาลัย วันที่ 7 พฤษภาคม 2524

“...เราเป็นประเทศที่มีเสรีภาพมาตลอด ผู้ที่ไม่ชอบสหกรณ์ก็ย่อมมีสิทธิที่จะไม่ชอบ แต่ผู้นั้นเขากล่าวว่าไม่ค่อยชอบเข้าไปอยู่ในสหกรณ์ เพราะว่าบางทีอยากขายข้าวก็ไม่มีเสรีที่จะขายข้าว เพราะว่าทางสหกรณ์หรือทางหน่วยราชการกำหนดไว้ว่าต้องไปขายข้าวที่นั่น ๆ เวลานั้น ๆ ไม่ชอบ เพราะว่าเขาไม่ชอบอยู่ในกรอบวินัย แต่เขาก็ยอมรับว่าผู้ที่อยู่ในสหกรณ์ซื้อขายที่นั่น ๆ ตามกำหนด และในราคาที่กำหนดในที่สุดก็รวยกว่า มีความมั่นคงกว่า มีความสบายกว่า แต่ผู้นั้นที่พูดเขาไม่ชอบไม่ชอบเพราะอะไร เพราะมีสิทธินั่นเอง เหมือนว่าเขามีอิสระในจิตใจ เขายกอกำหนดให้เขาขาย เวลานั้น ชื่อเวลานั้น เขาไม่เอาก็เป็นความสุขอย่างหนึ่งของเขา และเขาก็ยอมรับว่าวิธีที่เขาทำนี้บางทีก็ไม่รวยเท่า เพราะว่าเขาก็ขายในราคาไม่ดี หรือไปซื้อของก็ไปซื้อในราคาที่แพง จึงไม่ได้ประโยชน์จากระบบสหกรณ์ แต่ที่เขาได้ เขาได้ความสุข เขามีอิสระเสรี เขาชอบอย่างนั้น แต่พวกเราที่เห็นว่าการสหกรณ์ดี ไม่ใช่ว่าเราโลกทางการเงินมากมาย แต่มันเป็นความสุขอีกอย่างหนึ่งว่าเราแน่ใจว่ามีรายได้ที่สม่ำเสมอ มีผู้ที่ช่วยกัน เมื่อเราประสบความเดือดร้อนก็มีสวัสดิการให้กัน อย่างนี้เป็นความสุขอีกอย่างหนึ่ง แล้วแต่ละเลือก แต่เข้าใจว่าวิธีที่ทำโดยเป็นวิธีสหกรณ์อย่างที่เราทำนี้ ฝรั่งเศสเรียกว่าเป็นสหกรณ์เสรีไม่ใช่สหกรณ์แบบบังคับ เพราะแต่ละคนที่จะมาเป็นสมาชิกก็มาด้วยเสรี โดยตัดสินใจด้วยตนเองเห็นความดีของวิธีสหกรณ์ ไม่ได้มีใครมาบังคับกดหัวให้ แต่เมื่อเข้าแล้วก็ต้องมีระเบียบวินัยพอสมควร มิฉะนั้น สหกรณ์ก็ดำเนินไม่ได้ ที่กล่าวคังนี้ก็เป็นกฎเกณฑ์หรือเป็นแนวทางของ สหกรณ์โดยสังเขป...”

บทที่ 7

บทสรุป : เศรษฐศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนามนุษย์ให้ได้คุณลักษณะและทักษะที่ต้องการอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องรู้ว่าจะพัฒนามนุษย์ในเรื่องอะไร (What to develop) จะพัฒนามนุษย์ได้อย่างไร (How to develop) และมนุษย์กลุ่มใดควรได้รับการพัฒนา (Whom to develop) และทำไมต้องพัฒนามนุษย์ (Why to develop) การที่จะตอบคำถามเพื่อการจัดสรรทรัพยากรไปพัฒนามนุษย์ จำเป็นต้องชัดเจนว่า การพัฒนามนุษย์ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติสำคัญ 3 ประการ คือ ทักษะ (Skills) สุขภาพอนามัย (Health) และทัศนคติ (Attitude) การจะบังเกิดคุณสมบัติดังกล่าวจะต้องจัดสรรทรัพยากรไปเพื่อสร้างฐานและความพร้อมในการพัฒนามนุษย์ คือ การศึกษา โภชนาการและการแพทย์ และสาธารณสุข การอนุรักษ์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะการพัฒนามนุษย์นั้นต้องทำหลายด้าน ดังพระราชดำริตอนหนึ่งว่า “...การช่วยเหลือให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดีขึ้นนั้น ก็เป็นสิ่งสำคัญมาก และเป็นสิ่งที่นับว่ายาก เพราะในชีวิตของแต่ละคนก็จะต้องประกอบด้วยทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งจะต้องมีปัจจัยทั้งหมดที่จะดำรงชีวิตได้ และที่ผ่านมาประชาชนทุกคนก็ได้ขวนขวายสร้างตนเอง...” และการที่คนใดคนหนึ่งได้พัฒนาหรือได้รับการสนับสนุนให้พัฒนาเพื่อให้มีคุณสมบัติไปสู่ความสำเร็จในชีวิตและการทำงานนั้นจะตั้งเป็นคนเก่ง (Manpower) และคนดี (Manhood) จึงจะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข (Happiness) ซึ่งมีพระราชดำริตอนหนึ่งความว่า

“...ผู้ที่สำเร็จในการทำงานและชีวิตได้แน่นอนนั้น ควรมีคุณสมบัติประกอบพร้อมกันอย่างน้อย 5 ประการ

ประการแรก ควรจะต้องมีความสุจริต ความมีใจจริง ความตั้งใจจริง ความอดสาหัสอดทน และความเมตตาเสียสละ เป็นพื้นฐานด้านจิตใจ

ประการที่สอง ควรจะต้องมีวิชาความรู้ที่แม่นยำ ชำนาญ พร้อมทั้งฝีมือหรือความสามารถในเชิงปฏิบัติเป็นเครื่องมือสำหรับประกอบการ

ประการที่สาม ควรจะต้องมีสติ ความยังคิด และวิจารณ์อย่างอันถี่ถ้วนรอบคอบ เป็นเครื่องควบคุมกำกับให้ดำเนินงานไปได้โดยถูกต้อง เทียบตรงตามทิศทาง

ประการที่สี่ จะต้องมีความรอบรู้ มีความสามารถประสานงานและประสานประโยชน์กับผู้อื่นอย่างกว้างขวาง เป็นเครื่องส่งเสริมให้ทำงานได้คล่องตัวและก้าวหน้า

ประการที่ห้าซึ่งสำคัญที่สุด จะต้องมีความฉลาดรู้ในเหตุในผล ในความผิดถูกชั่วดี ในความเหมาะสมพอสม เป็นเครื่องตัดสินใจและสั่งการปฏิบัติงานทั้งหมด ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ...”

พระราชดำรัสในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา สักราชที่ 5 ธันวาคม 2519

“...คนไทยมีชาติมีประเทศอันตั้งมั่นโดยอิสระและเสรีมาช้านานทำให้เราอยู่ร่วมกันได้เป็นปึกแผ่นด้วยความสุขสวัสดิ์ตลอดมา และสามารถสร้างสรรค์ความดีความเจริญต่าง ๆ เป็นต้น เช่น ศิลป วัฒนธรรม ใช้เป็นสมบัติของเราเองมากมาย แต่ในปัจจุบันนี้มีสถานการณ์หลายอย่างทั้งภายในภายนอกประเทศ เป็นเหตุบีบคั้นคุกคามความมั่นคงปลอดภัยและอิสระภาพของเรามากขึ้นทุกวัน จำเป็นที่ทุกคนจะต้องต่อสู้ป้องกัน เพื่อรักษาชาติประเทศและความเป็นไทยไว้มิให้เสื่อมสภาพ ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอให้ทุกฝ่ายยืนหยัดขึ้นด้านทานวิกฤตการณ์ทั้งนั้น โดยพร้อมกายพร้อมใจกัน เร่งรัดปฏิบัติสรรพกิจการงานโดยขะมักเขม้น ให้ประสานสอดคล้องและเกื้อกูลกัน ตั้งมั่นอยู่ในความสุจริตสำนึกและความไม่ประมาท โดยยึดเอาประเทศชาติ อิสระภาพ เสรีภาพ และประโยชน์สุขของประชาชนคนไทยเป็นจุดหมายที่สูงสุด...”

ความสามัคคี ความดี ความสุจริต เป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างนิสัย เพื่อพัฒนามนุษย์ ดังพระราชดำรัสในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พุทธศักราช 2514 : อาทิตยที่ 5 ธันวาคม 2514

“...ข้าพเจ้าคิดอยู่เสมอว่า ชีวิตของชาติประเทศขึ้นอยู่กับประชาชนคนไทยทุกคนซึ่งมีท่านทั้งปวงเป็นหลักเป็นประธาน ในการประกอบกิจการงานด้านต่าง ๆ อยู่ ทุกวันนี้มีเหตุการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นทั้งภายนอกและภายในประเทศ กระทบกระเทือนถึงสวัสดิภาพและความมั่นคงของชีวิตและการงานของคนไทยโดยส่วนรวมมาก จำเป็นต้องปิดปากแก้ไขให้ผ่านพ้นไปโดยเร็ว ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอให้ทุกฝ่าย เร่งรัดปฏิบัติสรรพกิจการงานโดยขะมักเขม้น และสอดคล้องเกื้อกูลกัน ขอให้รักษาความดี ความสามัคคี และความสุจริตให้มั่นคง เพื่อประโยชน์สุขของชาติไทย ซึ่งเป็นจุดหมายอันสูงสุด”

“...ปัจจุบันนี้ วิกฤตการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นในโลกไม่ขาดระยะ และนับวันจะยิ่งหนักหนาเข้า ทำให้เราต้องถูกกระทบกระเทือน จนนำวิตกกังวลในความมั่นคงและปลอดภัยของบ้านเมืองอย่างมาก ข้อนี้ น่าที่จะทำความเข้าใจให้กระจ่างว่าเมื่อสถานการณ์ใดจะเกิดขึ้น เราก็จะต้องเผชิญสถานการณ์นั้นด้วยความมีสติและความเข้มแข็งกล้าหาญ ทางปฏิบัติที่สมควรและจำเป็นที่สุดสำหรับทุกคนในขณะนี้ ก็คือจะต้องรักษาความสงบและความสามัคคีให้เหนียวแน่น พร้อมกับเร่งรัดปฏิบัติงานตามหน้าที่ของตนอย่างมีประสิทธิภาพให้งานของชาติก้าวหน้าไปพร้อมกันทุก ๆ ฝ่าย โดยสอดคล้องและเกื้อกูลกัน ยึดมั่นในความสุจริตยุติธรรมและความรอบคอบระมัดระวังใช้ปัญญาความสามารถของแต่ละคนให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยยึดเอาประโยชน์ส่วนรวมอันไพบูรณ์ของชาติและประชาชนเป็นจุดหมายสำคัญก็จะเป็นทางช่วยให้ประเทศชาติไทย อันเป็นที่เกิดที่อาศัยของเราดำเนินก้าวหน้าต่อไปได้โดยสวัสดิ์...” (สักราชที่ 5 ธันวาคม 2523)

“...ความสามัคคีนี้เป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งหมู่ชนผู้อยู่ร่วมกันจำเป็นต้องมี ต้องถนอมรักษาและต้องนำมาใช้อยู่สม่ำเสมอ เนื่องด้วยสภาพกิจการงานที่เป็นส่วนรวมทุกด้าน ทุก

ระดับ ต้องอาศัยบุคคลหลายฝ่ายร่วมกันคิดร่วมกันทำ ถ้าแต่ละฝ่ายเข้ามาร่วมงานกันด้วยความตั้งใจ ดี ด้วยความรู้ความสามารถ ด้วยความฉลาดมีเหตุผล และด้วยความคิดที่สร้างสรรค์ งานก็จะสำเร็จ ผลสมบูรณ์งดงามตามประสงค์ทุกอย่าง ...”

ความรู้กับความร่วมมือนำไปสู่ความสำเร็จ ดังพระบรมราโชวาท พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน วันจันทร์ ที่ 1 เมษายน 2528

“...การทำงานให้สำเร็จขึ้นอยู่กับความสามารถสองอย่างเป็นสิ่งสำคัญ คือสามารถในการใช้ วิชาความรู้อย่างหนึ่ง สามารถในการประสานสัมพันธ์กับผู้อื่นอีกอย่างหนึ่ง ทั้งสองประการนี้ต้อง ดำเนินคู่กันไป และจำเป็นต้องกระทำด้วยความสุจริตกายสุจริตใจ ด้วยความถึความเห็นที่เป็น อิสระปราศจากอคติ และด้วยความถูกต้องตามเหตุผลด้วย จึงจะช่วยให้งานบรรลุจุดหมาย และ ประโยชน์ที่พึงประสงค์โดยครบถ้วนแท้จริง...”

ความรู้จริงนั้นต้องประกอบด้วยภูมิวัฒนธรรมและหลักวิชา จึงจะเกิดประโยชน์ ดังพระ บรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 11 กรกฎาคม 2500

“...การที่จะเอาหลักวิชาที่ได้เล่าเรียนไปใช้ เพื่อประกอบกิจการงานต่อไปนั้น ควรจะคำนึง ถึง สภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นที่ แลถึงผลสะท้อนอันอาจมีขึ้น โดยเฉพาะในประการต่าง ๆ จะได้ เป็นหลักประกันว่า กิจการงานที่จะทำขึ้นนั้น ได้พิจารณาศึกษาโดยรอบคอบในทุก ๆ ด้านแล้ว ชอบ ด้วยหลักปฏิบัติที่เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของประเทศเรา...”

นิสยที่ประกอบด้วยคุณธรรมสี่ประการ จะนำไปสู่ความสำเร็จ ดังพระราชดำรัส ในการ พระราชพิธีสมโภชกรุงรัตน โกสินทร์ 200 ปี ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง

“...การรักษาอิสรภาพและความเป็นไทยให้ดำรงมั่นคงยืนยาวไป ถือว่าเป็นกรณีกิจอัน สำคัญสูงสุด นอกจากต้องอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาดสามารถและสุจริตเป็นธรรมแล้ว ยังต้อง อาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั้งประเทศด้วย คือประชาชนแต่ละคนจะต้องชวนช่วย สร้างสรรค์ประโยชน์และดำรงอยู่ในคุณธรรมอันสมควรแก่ฐานะของตน ๆ คุณธรรมที่ทุกคนควร จะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติมีอยู่สี่ประการ ประการแรก คือการรักษาความสัตย์ความจริงใจต่อตัว เอง ที่จะให้ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ประการที่สอง คือการรู้จักข่มใจ ตนเองฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น ประการที่สาม คือการอดทนอด กลั้นและอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด ประการที่สี่ คือ การรู้จักถ่วงความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วน ใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรมสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้น โดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุง พัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์...”

ที่กล่าวถึงคุณธรรมดังกล่าว ขยายความให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน วันศุกร์ที่ 1 เมษายน 2526

“...การทำงานสร้างเกียรติยศชื่อเสียงและความเจริญก้าวหน้า นอกจากจะต้องใช้วิชาความรู้ที่ดีแล้ว แต่ละคนยังต้องมีจิตใจที่มั่นคงในความสุจริตและมุ่งมั่นต่อความสำเร็จเป็นรากฐานรองรับ กับต้องอาศัยกุศโลบาย หรือวิธีการอันแยบคาย ในการประพฤติปฏิบัติเข้าประกอบอีกหลายประการ ประการแรก ได้แก่การสร้างศรัทธาความเชื่อถือในงานที่กระทำ ซึ่งเป็นผลกำลังส่งเสริมให้เกิดความพอใจและความเพียรพยายามอย่างสำคัญ ในอันที่จะทำการงานให้บรรลุผลเลิศ ประการที่สอง ได้แก่การไม่ประมาทปัญญาความรู้ ความฉลาด สามารถ ทั้งของตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นเครื่องทำให้ไว้วางใจร่วมมือกัน และทำให้งานสำเร็จได้โดยราบรื่น ประการที่สาม ได้แก่การจำกัดจิตใจที่ต่ำทราม รวมทั้งสร้างเสริมความคิดจิตใจที่สะอาดเข้มแข็ง ซึ่งจะช่วยให้ฝ่าฝืนในการที่จะปฏิบัติดีให้เกิดความก้าวหน้า ประการที่ห้า ได้แก่การรู้จักสงบใจ ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้ยังคิดได้ในเมื่อมีเหตุทำให้เกิดความหวั่นไหวฟุ้งซ่าน และสามารถพิจารณาแก้ไขปัญหาได้โดยถูกต้องคุณสมบัติหรือคุณธรรมที่กล่าวแล้ว ทั้งที่เป็นส่วนรากฐาน ทั้งที่เป็นส่วนวิธีการ ต่างเป็นเหตุเป็นผลอาศัยกัน และเกื้อกูลส่งเสริมกันอยู่ทั้งหมด จะอาศัยเพียงข้อหนึ่งข้อใด หรือเพียงบางส่วนของข้อมิได้ เพราะจะไม่ช่วยให้เกิดผล หรือได้ผลน้อย ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องพยายามอบรมสร้างเสริมให้บริบูรณ์ขึ้น แต่ละข้อ และทุกข้อ เมื่อคุณสมบัติดังกล่าวประทุมพร้อมกันขึ้นแล้ว จึงจะบังเกิดผลเลิศให้เกิดขึ้นสมบูรณ์บริบูรณ์ เป็นประโยชน์ช่วยตัวเองช่วยผู้อื่นได้อย่างแท้จริง...”

อนาคตของประเทสนั้นฝากไว้กับทรัพยากรมนุษย์ ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาสาขาวิชาและวิชาต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันพฤหัสบดี ที่ 16 มกราคม 2512

“...งานของท่านในอนาคต คืองานสร้างความเจริญมั่นคงของประเทศ เป็นงานใหญ่ซึ่งผูกพันท่าน ให้ต้องร่วมกันกระทำอยู่ตลอดชีวิต งานนี้จะกระทำสำเร็จได้ก็โดยที่ทุกคนเข้าใจซาบซึ้งถึงคุณของชาติบ้านเมือง และทำงานทุกอย่างด้วยสติสำนึกถึงหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อส่วนรวม

ทุกคนมีชาติบ้านเมืองเป็นที่เกิดที่อาศัย ทุกคนจะมีความสุขความเจริญได้ก็เพราะบ้านเมืองเป็นปรกติมั่นคง ผู้ที่ทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมย่อมได้รับประโยชน์เป็นส่วนของตนด้วย ผู้ที่ทำงานโดยเห็นแก่ตัวเบียดเบียนประโยชน์ส่วนรวม ย่อมบั่นทอนทำลายความมั่นคงของประเทศชาติ และที่สุดตนเองก็จะเอาตัวไม่รอด...”

เศรษฐศาสตร์การจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะส่งผลให้ได้ประชากรที่เป็นผู้ริเริ่มลงทุนที่ดี (Investor-Based) เป็นสินทรัพย์ของสังคม (Asset-Based) และเป็นปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพ (Job-Based) ซึ่งต้องดำเนินการพัฒนาพื้นฐาน คือ การสร้างนิสัยการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้รู้จักตนเองและชุมชนในด้านความพร้อมด้านต่าง ๆ เช่น คุณธรรม รู้จัก

บรรณานุกรม

กระแสนพระบรมราโชวาท. พระราชทานแก่คณะบัณฑิตอาสาสมัคร ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน. วันพฤหัสบดีที่ 26 กรกฎาคม 2516.

กระแสนพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. พระราชทาน ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต. วันพุธที่ 20 พฤษภาคม 2535.

คำกราบบังคมทูลพระกรุณาสดุดีพระเกียรติคุณของ Mr. Jacque Diout ผู้อำนวยการองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญ AGRICOLA ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท วันพุธที่ 6 ธันวาคม 2538.

พระบรมราโชวาท. พระราชทานแก่ผู้นำเยาวชนและเจ้าหน้าที่ในโอกาสที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน. วันอังคารที่ 14 ตุลาคม 2512.

พระบรมราโชวาท. พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน. วันพฤหัสบดีที่ 1 เมษายน 2536.

พระบรมราโชวาท. ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ.2503, 2504, 2507.

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. พระราชทานแก่คณะอัครราชทูตและกงสุลใหญ่ไทยประจำภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพุธที่ 26 กรกฎาคม 2532.

พระราชดำรัส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2517.

พระราชดำรัส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2518.

พระราชดำรัส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2519.

พระราชดำรัส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2520.

พระราชดำริส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2521.

พระราชดำริส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2534.

พระราชดำริส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม 2537.

พระราชดำริส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันจันทร์ที่ 4 ธันวาคม 2538. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

พระราชดำริส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม 2538.

พระราชดำริส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม 2539.

พระราชดำริส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม 2540.

พระราชดำริส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันศุกร์ที่ 4 ธันวาคม 2541.

พระราชดำริส. พระราชทานแก่กรรมการสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม และสหกรณ์ประมงทั่วประเทศ ณ ศาลาดุสิดาลัย. วันพุธที่ 11 พฤษภาคม 2526.

พระราชดำริส. พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม 2537.

พระราชดำริส. พระราชทานในพิธีปิดการสัมมนาการเกษตรภาคเหนือ ณ สำนักงานเกษตรภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่. วันพฤหัสบดีที่ 26 กุมภาพันธ์ 2524.

พระราชดำรัส. พระราชทานแก่คณะกรรมการมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. วันจันทร์ที่ 2 มิถุนายน 2540.

แนวพระราชดำริ. เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐสภา และวุฒิสภา (พ.ศ. 2535 – 2539), 2539.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2498-2508. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2516.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2511 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2512. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2513.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2512 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2513. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2514.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2515 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2516. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2517.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2518. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2519.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2519. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2520.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2521. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2522.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2522. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2523.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2523. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2524.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2524. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2525.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2535. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2536.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2536. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2537.

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2541). เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : แนวความคิดและยุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.

- กรมชลประทาน, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2542). “โครงการพัฒนาลุ่มน้ำป่าสักอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลพบุรี-สระบุรี,” 97 ปี กรมชลประทาน. มปส.,
- กรมชลประทาน, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2530). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานพัฒนาแหล่งน้ำ : มปส.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (2520). โครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ, กรุงเทพมหานคร.,
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (2530). พระเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพมหานคร.
- กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, (2540). ประทับแห่งการศึกษา : พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสด้านการศึกษา, กทม. : โรงพิมพ์คุรุสภา-ลาดพร้าว.
- กรมส่งเสริมคุณภาพและสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, (2541). ในหลวงกับสิ่งแวดล้อมไทย : มปส.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. กวทส. (2535). ด้วยพระบารมีสู่ธรรมชาติและชีวิต. กรุงเทพมหานคร : บริษัทฉลองรัตน จำกัด.
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, (2539). “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานด้านสหกรณ์”, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาการเกษตรไทย : มปส.
- กานต์ กมลสุทธิ. (2541). วารสารถาวรธรรม. ปีที่ 12 ฉบับที่ 4 ตุลาคม – ธันวาคม.
- คณะกรรมการจัดการเฉลิมพระเกียรติ, “โครงการศึกษาทฤษฎีใหม่ในแง่มุมของการบริหารการพัฒนา” เอกสารประกอบการสัมมนา.
- คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (2530). สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี “ในหลวงกับงานช่าง” บทพระราชทานสัมภาษณ์,
- คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2538). 50 ปี แห่งการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร : บริษัทปริสเทล จำกัด.
- _____. (2542). สังคมศาสตร์กับการพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชีระฟิล์ม และ ไซเท็กซ์ จำกัด.
- กรรชิต ผิวนวน. (2536). “สรุปสภาพปัญหาการจราจรและแนวทางการแก้ปัญหาสำหรับพื้นที่กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล”, สิ่งแวดล้อม’ 36 ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม : องค์การพัฒนาเอกชนร่วมจัดการสัมมนาสิ่งแวดล้อม’ 36. มปส.
- ช่อทิพย์ ปราโมช และคณะ, (2539). โครงการสวนพระองค์สวนจิตรลดา : บริษัทสุขทรรศน์ จำกัด.

ไชยยศ บุญญกิจ และธีระ พันธุมวนิช. (2539). “สิ่งแวดล้อมภายในทศวรรษหน้า”. สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย สัมมนาประจำปี 2539. กรุงเทพฯ :

ทบวงมหาวิทยาลัย. (2539). เอกกษัตริย์อัจฉริยะ. กรุงเทพมหานคร : หนังสือเฉลิมพระเกียรติ ท่านผู้หญิง เกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ทำเป็นธรรม, มุลินธิกตเวทินในพระบรมราชูปถัมภ์ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542.

ทองค่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. (2535). การทำนุบำรุงศิลปะ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และวรรณกรรมทศพิธราชธรรม : บริษัทต้นอ้อ จำกัด, กรุงเทพฯ.

ทองหล่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, เย็นศิระเพราะพระบริบาล, กทม. : บริษัทพิมพ์เนศ พรินต์ติ้งเซ็นเตอร์ จำกัด.

ชงทอง จันทรางศุ (2540). “พระราชอำนาจที่จะได้รับการกราบบังคมทูล และการปรึกษา”, เอกกษัตริย์อัจฉริยะ : ทบวงมหาวิทยาลัย.

ธนาคารออมสิน, (2542). “ในหลวงกับประชาชน”, 55 ปี วิทย์ อ.ส., กรุงเทพมหานคร.

ช้างรงค์ อุดมไพจิตรกุล และคณะ. (2542). เศรษฐศาสตร์พอเพียง. กทม. : มศว เอกสารวิจัย.

_____ (2543). บทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานคร. กทม. : มศว เอกสารวิจัย, 2543.

ประสาน ต่างใจ, (2540). “จากสุดท้ายสิ่งแวดล้อม”, วิถีทรรศน์ : กลยุทธ์กับหายนะเศรษฐกิจไทย : โครงการวิถีทรรศน์.

ปราโมทย์ ไม้กลัด, (2539). “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ”, ราชภัฏเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี : โรงพิมพ์จุรัสกลาตพร้าว.

ปรีชา เขี่ยมพงษ์สานต์, (2540). สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2 : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2539). เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. : สำนักพิมพ์ตรัสวิน.

พระภิกษุปรีชา สร้อยประดิษฐ์, (2539). โครงการฝนหลวง, พระราชดำริ พระราชกรณียกิจ พระราชธรรมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช, ธรรมสภา.

ไพจิตร เอื้อทวิกุล, (2536). “เมืองกับสิ่งแวดล้อม”. สิ่งแวดล้อม 36 ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม. องค์กรพัฒนาเอกชนร่วมจัดการสัมมนาสิ่งแวดล้อม 36.

ม.ล. ทวีสันต์ ลดาวัลย์ “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับประชาชนชาวไทย”, จุฬาสัมพันธ์ ปีที่ 29 ฉบับที่ 29 จันทร์ ที่ 1 ธันวาคม 2529.

มณูญ มุกข์ประดิษฐ์, (2535). โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ – รูปแบบและแนวคิดในลักษณะ
เป็นยุทธศาสตร์สังคมเพื่อความมั่นคงของชาติ. เอกสารวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกัน
ราชอาณาจักร.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2536). พระบรมราโชวาทที่พระราชทาน ในพิธีพระราชทานปริญญา
บัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2538). ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2533). พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ พ.ศ. 2509-2533.

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. (2539). ประมวลพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 โครงการ
ศึกษา เรื่อง “บัณฑิตไทยในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ
50 ปี พุทธศักราช 2539.

มานพ เมฆประยูรทอง. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับสหประชาชาติ. สมาคมแห่งสหประชาชาติ
แห่งประเทศไทย : โรงพิมพ์เทคนิค 19. มปป.

มูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย และมูลนิธิสคตศรี-สฤษดิ์วงศ์, (2542). คำพ่อสอน : ประมวลพระบรม
ราโชวาท และพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน, กทม. : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ.

ศุภจิต มโนพิทักษ์. “นโยบายสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย”, เอกสารถ่ายสำเนา.

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2539). พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทร
มหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร 2508-2537.

สมพร เทพสิทธิ์า, (2530). สมเด็จพระภูมิพลมหาราช พระมหากษัตริย์ยอดนักพัฒนา, สมาคมส่งเสริม
เอกลักษณ์ของชาติ : สมาชการพิมพ์.

สรนุช ธงศิลา (แปล). (2542). “การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่”. โศกนาฏ
กรรมสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2 : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง.

สำนักงานโยธา, โครงการพระราชดำริเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษ กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพฯ, 2539.

สำนักงาน กปร., (2540). แนวคิดและทฤษฎีพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว, กทม. : บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2539). พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิม
พระชนมพรรษา. โรงพิมพ์คุรุสภา.

คณาจารย์เจ้าของผลงาน

รองศาสตราจารย์ ดร.ขำรงค์ อุดมไพจิตรกุล

บทที่ 1 บทนำ: เศรษฐศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

บทที่ 5 ทักษะการคิด

บทที่ 4 **บทสรุป : เศรษฐศาสตร์การพัฒนาระบบสุขภาพมนุษย์**

อาจารย์วิภารัช จินนิกร

บทที่ 2 การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

อาจารย์สุเมธ ลิ้มศิริเจริญศรี

บทที่ 3 สุขภาพอนามัย : การแพทย์และสาธารณสุข

อาจารย์ประภาพร เฟื่องฟูสกุล

บทที่ 4 ความรู้ความสามารถและทักษะ : การศึกษา

อาจารย์ทิพย์วิมล วงศ์รัตนชัย

บทที่ 6 เศรษฐกิจพอเพียง : การพัฒนามนุษย์

รองศาสตราจารย์ ดร.ธำรงค์ อุดมไพจิตรกุล

บรรณาธิการ

นางสาวศิริกาญจน์ กิตติชยานนท์

ออกแบบและพิมพ์

ఉఉఉఉఉఉఉఉఉఉఉఉఉఉఉఉ